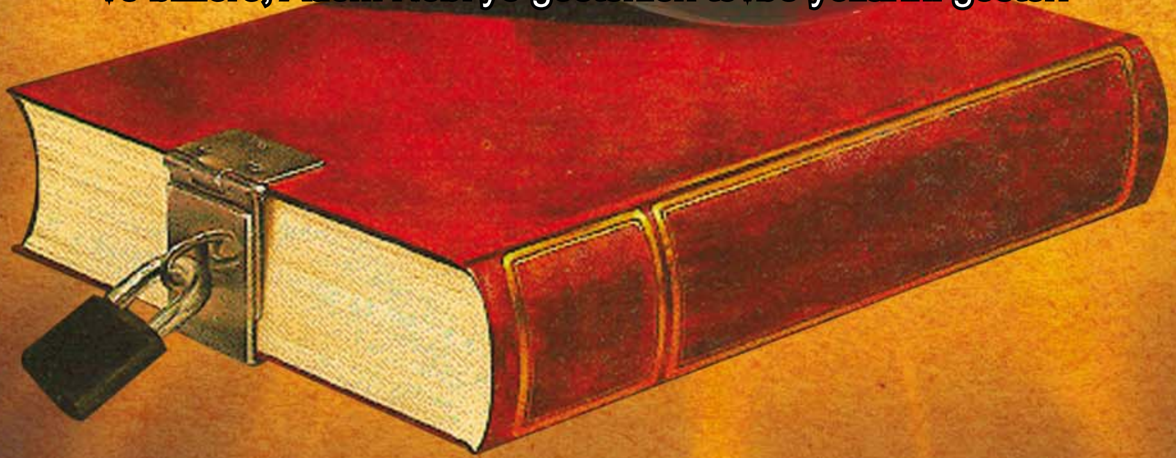
Yeni Ümit

FİYATI: 4.50 YTL.

Dinî İlimler ve Kültür Dergisi YIL: 18 SAYI: 74 EKİM-KASIM-ARALIK 2006
www.yeniumit.com.tr 106702 - 2006/4

Senin olmadığın bir dünyâda irâdenin kolu-kanadı kırık, his âlemi kaos üstüne kaos; beşerî duygular bir bataklık; muhakemeler tutarsız, mantık aldatan bir hokkabaz, ilim de bir ukalâlıktır. Bu karanlık dünyâda insânî değerleri aramaksa beyhûdedir, abestir ve bir aldanmışlıktır.

Gel, nefesinden bir vefâ kokusu gönder; şeytanın bütün oyunlarını boz ve bizlere, Âdem Nebî'ye gösterilen tövbe yollarını göster!

İSLÂM'IN ENGİN UFKU

İslâm, ilâhî ve nebevî derinlikleri itibarıyla insan, kâinat ve ötelere, ötelerin de ötesine ait her şeyi bütün teferruatıyla birden nazara alır ve onlara öyle bakar: O, insanı, hayvanî-cismanî yanları, aklî-ruhî-kalbî derinlikleri, iradî-zihnî-zevkî-hissî enginlikleri, dünyevî-uhrevî ihtiyaç ve beklentileriyle değerlendirir; kâinatı, görünen-görünmeyen bütün yanları, ruhanî-cismanî umum sâkinleri, tabiat ve mâverâ-i tabiata bakan buudları ve fizikî-metafizikî değişik derinlikleriyle nazara verir; ötelerin bu dünya ile olan münasebetlerini, bu dünyanın hususiyetlerini, öbür âlemin fevkalâdeliklerini, buradaki iman, aksiyon, iş ve aktivitelerin inkişaf ederek ve değişip başkalaşarak bin dünya zevkini içinde barındıran bir zevk ve "dâru'z-zevk"e dönüşeceğini ifadelendirir ve her şeyin bir makro plâna ve bir muhit kadere göre cereyan ettiğini gösterir.

İslâm'ın ortaya koyduğu bu plânda, en küçük bir zerre ve zerre altından –atom ve partikül de diyebilirsiniz– iç içe en büyük sistemlere ve onların da ötesine kadar görünen-görünmeyen, bilinen-bilinmeyen, sezilen-sezilmeyen her şey fevkalâde bir birlik, bir tesanüd ve bir tenasüp içinde cereyan eder ve gider Yüce Yaratıcı'ya dayanır. Yine bu plânda, dünya ve ukbâ her zaman iç içedir ve bütün varlık birbirinin mütemmimi gibi bir mahiyet arz etmektedir. Öyle ki, farklı çizgilerde de olsa, insanlar meleklerle aynı şeyleri paylaşır ve dünyevîliğin sıkletiyle uhrevîliğin hiffetini aynı şekilde duyarlar.

Bu itibarla da bir mü'min, arzî olduğu aynı anda semavî, cismaniyeti içinde de ruhanîdir.. ve seviye farklılığı mahfuz, böyle bir mülâhaza hemen herkes için söz konusudur. Bazı kimseler İslâm'ın ruhundan istifade eder ve her zaman çok iyi beslenirler; beslenir ve meleklerle atbaşı hâle gelirler. Bazıları –kusur, irtibatlarındaki gevşekliğe bağlı– bu seviyeyi tam tutturamaz, taklide düşer ve diyaneti başkalarının gölgesinde takip ederler. Bazıları da bütün bütün cismaniyetlerinin altında kalarak onun kalbe ve ruha vaad ettiklerini hiçbir zaman tam duyamazlar; duyamazlar ama, azıcık irtibatları varsa bunlar dahi vicdanî ihsaslarıyla –net olmasa da– çevrelerinden pek çok şey duyar ve pek ciddî işaretler alabilirler; alabilir ve rubûbiyetin o sırlı tasarruflarındaki nice esrarı sezerek kendilerini şöyle-böyle de olsa bir kısım ubûdiyet mülâhazaları içinde bulurlar.

İslâm, Cenâb-ı Hakk'ın "rabbu'l-âlemîn" olması hakikati üzerinde ısrarla durur, O'nun ulûhiyetini nazara verir ve sürekli bizleri O'na kulluğa çağırır. Bu ilâhî sistemde, Kur'ân beyanı ve Sünnet lisanıyla o kadar çok ulûhiyet ve rubûbiyet hakikatlerine ve bunlara bağlı olarak ubûdiyet gerçeğine vurguda bulunulur ki, insan onun atmosferinde her zaman, kâinatın o enginlerden engin programı yanında gayet açık ve net olarak kendi hareket plânını da görebilir. Bu Kur'ânî sistem ve nebevî temsilde her şey o kadar yerli yerinde ve birbirini gerektirme (telâzum) çerçevesinde ele alınmıştır ki, kâinat ve ona ait hususiyetler, tekvînî emirler ve bunların yorumlarındaki isabet, insanoğlunun varlık içindeki yeri, konumu, namzet bulunduğu âlem ve donanımı icabı beklediği nimetler ya da maruz kalacağı nikmetler fevkalâde bir tenasüp içindedirler ve her şey insana, denge, muvazene ve ahenk adına "Bundan daha mükemmeli olamaz!" dedirtecek mahiyettedir.

Bu tenasüp ve ahengin, bu nizam ve intizamın hepsini olmasa da bir kısmını ilim ve aklın hikmet-i vücuduna bağlayıp bazı müstesna kabiliyetlerin nazarî plânda olsun, keşif ve tesis edebileceklerini bir anlık kabul etsek de, hiç kimsenin bütünün parçalarıyla olan münasebetini, parçacıkların birbiriyle uyumunu düşünüp tesbit etmesi, tesbit edip her şeyi yerli yerine yerleştirmesi asla mümkün değildir; mümkün değildir, zira bu sistemin arka plânında bir sonsuz ilmin, bir kâhir kudretin ve bir muhît iradenin mevcudiyeti söz konusudur. Bu evsâfı hâiz olmayan birinin, hatta binlerin, değil sistemin bütününü, bir parçasını dahi plânlayıp vaz' etmeleri imkân haricidir. Aslında, o sonsuz ilim ve kudreti, o muhît irade ve meşîeti kabul etmeyenler de tekvînî emirlerdeki ahenk ve nizam karşısında büyülenmekte ve şaşkınlık yaşamaktadırlar ama, işin arka plânına bakacaklarına, ya varlık ve eşyâyı –hâşâ– tanrılaştırarak ulûhiyet arşına oturtmaktadırlar ya da daire-i rubûbiyete

ait faaliyet ve esrarı, harika birer kuvvet menbaı gördükleri "akl-ı küllî", "ruh-u küllî"... gibi mahiyeti meçhul bir kısım mevhum varlıklara bağlamaktadırlar.

Bu konuda da dengeyi korumak ve her şeyi "mahiyet-i nefsü'l-emriye"sine göre değerlendirmek ancak o ilâhî sistemle gerçekleştirilebilmiş ve ortaya konmuştur. Bu sistem, kendine has o sağlam kaynakları sayesinde hiçbir hakikati incitmeden, hiçbir şeyi "mahiyet-i nefsü'l-emriye"sine aykırı göstermeden her nesneyi öylesine mükemmel tarif eder ve yorumlar ki, vicdan kendi kendine "Bütün tekvînî emirler kimin tezgahından çıkmış ve insanoğlu hangi hikmet elinin eseri ise, bu sistem de ancak onun eseri olabilir!" diye mırıldanır.

İslâm'ın, insan, kâinat ve eşyâya baktığı ufuktan bakamayan sınırlı ve önyargılı düşünceler, sadece maddî dünyayı kabul eden dar idrakler hiçbir zaman mülkü melekût içinde, maddeyi mânâ derinliğiyle, varlık ve hâdiseleri de arka plânlarıyla göremediklerinden mülâhaza ve mütalâalarında, bu mülâhaza ve mütalâalara dayanarak ortaya koydukları nazariyelerinde ve bu nazariyelerinin ürünleri sayılan değişik sistemlerinde asla aklî, mantıkî, ruhî ve kalbî boşluklardan kurtulamazlar; kurtulamaz ve sürekli boşluklarını hissedememe boşluğuna takılıverirler.

Allah'ın ilim, irade ve kelâm… gibi sıfât-ı sübhâniyesinin âzam derecedeki tecellisine dayanan İslâm sistemini sınırlı insan düşüncesinin ve mahdut insan idrakinin belirleyip ortaya koyması mümkün değildir. İlâhî ilmin kendine has ihatasıyla, rabbânî beyanın etemmiyet içinde tecellisiyle ve Hak iradesinin rıza ufkunu işaretleyen esprisiyle mü'minlere armağan edilmiş böyle bir "vaz'-ı ilâhî"nin değil aynını, benzerini bile göstermek imkân haricidir.. ve böyle bir hâdise insan ilim, irade, kudret ve dehasını aşar. Aslında, şöyle-böyle kendi maksadını ifade etme gücüne sahip olan hemen herkes az bir dikkatle, gökler ötesinden gelen, gelip her şeyi kuşatan ve insan hayatının gerçek renk, desen ve şivesi sayılan bu vaz'-ı ilâhînin benzeri olamayacağını rahatlıkla anlar ama gel gör ki çokları bu açık hakikati bir türlü görmek istememektedirler.

İşte dünden bugüne o en muhteşem dimağlar.. işte onların ileri sürdükleri iddialı eserler.. ve işte yetiştirdikleri nesiller!.. Acaba onca gayrete rağmen, milyonlarca evliyâ, asfiyâ, ebrâr ve mukarrabîne meşcerelik yapmış böyle kuşatıcı bir sistem ortaya koyabilmişler midir.? Hayır, aslâ ve kat'â.! Değil böyle bir sistem, onun bazı bölümleri ölçüsünde yarım-yamalak bir şey yaptıkları dahi söylenemez.

İslâm nizamı, insanın var edilmesinden, içinde bulunduğu kâinatla münasebetine; dünyevî huzur ve güveninden, bütün emellerinin tahakkuk edeceği ebedî bir âlem vaadine; ruh-beden dengesinden, bunların gidip dayandığı gayenin net olarak ifade edilmesine; herkesin maddî-mânevî ihtiyaçlarının karşılanmasından, –verilen şeyler ilerideki lütufların referansı– mevsimi gelince bütün arzularının gerçekleştirilmesine kadar hemen her hususla alâkalı mutlaka bazı şeyler söyler ve onun cevap bekleyen hiçbir isteğini cevapsız bırakmaz.

Her şeyden evvel bu nizam sağlam bir inanç sistemine dayanmaktadır. Hiçbir yanı itibarıyla itiraza mahal olmayan bu ilâhî nizam, bir taraftan ruhundan fışkırıp çıkan din ve diyanet derinliği, diğer taraftan da tekvînî emirlerin doğru mütalâası ve mütalâa edilen hususların çağın ilim ve mârifet ufku açısından yorumlanmasıyla sürekli kendini yeniler, özle alâkalı temel atkılarını sımsıkı korumanın yanında içtihad ve istinbata açık alanlarda da zamanın tefsirlerini nazar-ı itibara alır; insan, kâinat ve ötelerle alâkalı konularda mütemâdiyen düşünce ağları oluşturur ve her zaman müntesiplerinin kalb ve gönüllerini değişik vâridâtla besler; besler ve bir gözü dünyada bir gözü ukbâda insanın derinliklerine bazı şeyler fısıldar.

Evet, İslâm insana öyle bir bakış zaviyesi kazandırır ki, başkalarının sabah-akşam didik didik ettikleri eşyâ ve hâdiselerin öz ve mânâsıyla alâkalı hiçbir şey anlamamalarına mukabil o bu konuda kâmuslar dolusu bilgilere ulaşır.. canlı-cansız her nesnenin Yüce Yaratıcı'ya imâ ve işarette bulunduğunu görür gibi olur.. seviyesine göre ihsan vâridâtıyla kendinden geçer.. ve her gününü âdeta farklı bir Cennet koridorunda geçirir.

İslâm'ın neşrettiği ziya ve nur sayesinde insanoğlu kendini doğru okuyabilmiş; ilâhî bir sanat eseri olduğunu anlamış; kâinatta var olan her şeyin icmâlen kendisinde de mündemiç bulunduğunu müşahede etmiş ve çoklarının gözünden kaçan nice engin derinliklere muttali olmuştur.

Evet, hemen her mü'min onun atmosferinde eşyâ ve hâdiselere farklı bakar, farklı değerlendirir ve farklı sonuçlara ulaşır; varlığı, varlık içindeki konumunu, bu konuma göre sorumluluklarını, mebdeini-meâdını ve davranışlarına göre âkıbetini daha bir net görür; mülâhazalarına bağlı yer yer şükranla gürler, zaman zaman muhabbetle coşar, ama mutlaka gider mehâfet ve mehâbete kilitlenir ve saygı soluklamaya durur.

Baştan buraya kadar anlatmaya çalıştığımız hususların hepsi Kur'ân ve Sünnet'le müeyyettir ama, her konuyla alâkalı âyet ve hadislerin böyle dar bir makale çerçevesinde ifade edilemeyeceği de açıktır. Bu itibarla da şimdilik işin o yanını uzmanlarına havale ederek konuyu noktalamak istiyorum.

** Yağmur Dergisinin Ocak 2006 tarihli 30. sayısından iktibas edilmiştir.*

Prof. Dr. Suat YILDIRIM*

Ekim / Kasım / Aralık - 2006 / 74

MEHMED AKİF'İN KUR'ÂN'A BAKIŞI (2)

Üstad Akif, yapılacak ilk işin cehaletten kurtulup ilim sahibi olmak gerektiğine inanır. Kur'ân-ı Kerim'in bu konudaki "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" *(Zümer, 39/9)* mealindeki ayetini, bir manzumesinin başlığı yapar. Ayet-i kerime bütün zamanlarla olduğu gibi kendi devri ile de yeni nazil olmuşçasına iletişim içindedir. Kur'ân, Akif'in hayatına girmiş, onunla içice olmuştur; devamlı surette ona hitab etmekte, cevaplar istemektedir. O da mesele üzerinde etraflıca düşünüp cevap vermekte, maksadını tefsir ederek, anlayışı ve duyuşu kıt olanların bile anlayacağı şekle getirerek yazmaktadır. Ayetin, bilenin bilmeyenden farklı olduğunu bildirmesinden, bilmeyenin hayvana benzetildiği sonucunu çıkarıyor, öyle yorumluyor. Çünkü insanla hayvan arasındaki başlıca fark, ilimdir. Öyle ise bilmeyenlerin, bu hayvanlıktan kurtulması icab eder. Aksi halde bilenler kendilerine hükmedecek, onları çalıştıracak, yüke koşacaktır. Bu cehalet, İslâm güneşinin de ışığını geçirmesine mani olan koyu bulutlar yığmıştır. Cahiller ille de felakete gideceklerse, hiç değilse Allah'tan utanıp dinlemedikleri İslâm'ı da beraberlerinde batırmamalıdırlar. Fakat, heyhat! Bu anlayış da yine ilim sayesinde olabilir. Cahil onun da farkında değildir.

"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"
Olmaz ya! Tabiî... Biri insan, biri hayvan![1]

diye başlayan bölümde, cehaletten kurtulmanın şart olduğunu haykırır.

Üstad burada "Allah'ı layıkıyla tazim edip O'na saygı duyanlar, âlimlerdir" *(Fâtır, 35/27)* mealindeki ayet kabilinden bazı naslara telmih etmektedir.

Mehmed Akif'in tefsiri konusunda şu önemli gerçekleri unutmamak gerekir: Bir nebze işaret ettiğimiz üzere, onun tefsiri, serbest bir tefsirdir. Gayesi, bir çok tefsir kitabında bulduğumuz lafız tahlilleri değildir. Zira bunların yeri başkadır. Önemsemediğinden değil, ancak makam münasip olmadığından ve zaten o ihtiyaç başka eserlerle giderildiğinden bunlara yer vermez. Onun esas gayesi, Kur'ân'ın hidayetini, etkin bir tarzda millete mal etmektir. Bundan ötürü ayetin gah maksadını, gah semeresini ve neticesini gösterir. Bazen zıddını bildirir, yani bu durumun olmaması halinde ortaya çıkacak vaziyeti bildirir. Bazen misalini, benzer bir durumunu bildirmek suretiyle ayeti açıklar. Aşikârdır ki bütün bu yollar, tefsir nevilerine dahildir. Bunları, şiirin füsünkâr, büyüleyici tesiriyle, balmumu gibi şekil verdiği aruz ve kafiye âhengiyle müşahhas olarak sergiler. Tabloya bir de hareket unsuru katmakla muhatabın aklına ve kalbine, hayaline ve hissine hitab ederek onu tam bir etki altına alır. İfadesinde kullandığı unsurlar, verilen misaller, realiteden alındığından, okuyucuya da ayetin, sanki şimdi nazil olduğunu hissettirir.

Mehmed Akif, Kur'ân'ın, bir başka şiirine başlık yaptığı "Siz iyiliği emreder, kötülüğü meneder, Allah'a inanır olduğunuzdan, insanların hayrı için meydana çıkarılmış en hayırlı bir milletsiniz" *(Al-i İmran, 3/110)* mealindeki ayetini tekrar tekrar okur. Kur'ân'ın, Müslümanlardan, hangi vasıflarla bezenmelerini istediğini öğrenir. Saadeti, bu vasıflara bağladığını düşünür. Sonra prensibin güzelliğini bildirmekle yetinmeyip, kabil-i tatbik olduğunu anlatmak için Asr-ı saadetten, İslâm tarihinin ilk neslinden başlayarak bu evsafta olan Müslümanların, tarih içinde yaşayışlarıyla, defalarca bu gerçeği ispatlayan tabloları göz önünde canlandırır. Müteakiben düşüş ve çöküş sebeplerini inceler. Sebebinin, Kur'ân'ın istediği o meziyetleri terkedip, aksine tehlikeyi haber verip sakındırdığı halde yasakladığı işleri yapmamızda olduğunu anlar. Müslümanlar, Kur'ân'dan aldıkları feyizle, tarihleri dehşete düşürecek pek sür'atli bir gelişme göstermişlerdi. Dinimiz, ahlâkımız, ilmimiz, kuvvetle birlikte olan adaletimiz, ihsanımız vardı. Bunun sebebi Allah'ın, Müslümanları, insanların faydası için, onlara numune yapmak iradesidir. Bu örnek olmayı sağlayan, emr-i maruf nehy-i münker (iyiliği yayma, kötülüğü önleme) prensibidir. Bunun da kaynaklandığı menba, Allah'a gerçek surette imanlarıdır.

Son devirde Müslümanlar, cemiyeti sarsan, yıkan, çürüten fesat unsurları kol gezerken, "Her koyun kendi bacağından asılır" diye nemelazımcılığa düştüklerinden gerilediler. İyilerimiz, artık görüp de aldırmayanlar oldu. Sözüm ona "hoşgörü" sahibi olan tipler övüldü. Yanlış bir müsamaha zihniyeti yayıldı. Yanlış, çünkü müsamaha, yapıcı bir sonuca götürürse övülmeye layıktır; halbuki bu durumda sonuç toplumun zararıdır. Çünkü bu müsamaha hakikatsizdir, sahtedir. Böyle oluşunun delili de şudur ki: Kendisinin şahsına ait en ufak bir menfaati zedelenirse, mesela maaşı verilmez veya geciktirilirse ortalığı velveleye verir. Ama milletin menfaati heder olurken, cemiyetin günden güne batışı karşısında "hoşgörülü" olur. Bu, müsamaha değil, umursamazlıktır. Toplumun çöküşünü, sahte bir dindar tavrı ile: "Ne yapalım,

Allah böyle takdir etmiş!" diyerek geçiştirirken, kendisinin tüyüne zarar gelmesi halinde arslan kesilir. Bu, milleti düşünmek değil, tevekkül değil, sahtekârlıktır, edepsizliktir.

Manzumede bu fikirlere yer veren Akif, böylece ayeti tefsir etmektedir.

Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz:
Gelmişiz dünyaya milliyyet nedir öğretmişiz![2]

diye başlayan bölümde bu fikirleri vurgular.

Toplumda kötülüklerin yayılması, ekseriya birtakım yarı doğrularla kamufle edilmek suretiyle olur. Mesela hayâsızlık, yıkıcı fikirler neşredenler "hür basının" lüzumundan dem vururlar. "Her şey serbest olsun, halkımız iyiyi kötüden ayırdeder. Zaten iyi ve kötü konusunda herkes için geçerli objektif kıstaslar tesbit etmek mümkün değildir. Hepsinin serbest olması, basına tahdit getirilmesinden daha yararlıdır. Sonra, zararlı bile olsa, onu da tanıtmalı ki millet ders alsın, ondan kaçınsın vs." derler. Halbuki hürriyet adına, milleti ayakta tutan rükünleri yıkmak doğru mudur? Milletin iffet ve hayâ duygusunu köreltmekle basın özgürlüğü, gerçek tenkid, emr-i maruf, neyh-i münker arasında ne münasebet vardır; Allah'ın gönderdiği ve milletin tamamına yakın bir ekseriyetinin kabul ettiği ve bin yıllık tarihi boyunca kimliğini kendisinden aldığı, uğrunda yüz binlerce şehid verdiği İslâm'ı tanıtmak bazılarına göre "din propagandası, vicdanlara baskı, dîni siyasete alet etmek, irtica, taassup" oluyor. Ama Müslüman milletin vergileriyle yapılan okullarda dinlerini öğretmemek, öğretmek isteyen hususi okullara da müsaade etmemek, din hürriyetini ortadan kaldırmak olmuyor. Şahıslara hakaret zulüm sayılıyor da, milletin mukaddes bildiği dinî esaslarla alay etmek, fikir özgürlüğünün himayesinde kabul ediliyor.

İşte böylece, toplumda insanları bir fikre, bir tutuma, bir teşebbüse çağıran herkes hamiyyet ehli görünür. Millet, hürriyet, müsamaha, demokrasi, çağdaşlık gibi masum bir siper arkasına saklanır. Halbuki tarihte ve devrimizde vaki olan bir çok tecrübe ile anlaşılmıştır ki zararlı zihniyetler, insanları, dış yüzlerindeki yaldızlarla aldatmışlardır. Yıkıcı olan hiç bir kimse: "Ben müfsidim, bozmak istiyorum" demez. Öyle ise millete düşen, dikkatli, basiretli, uyanık ve bilgili olmaktır. Piyasada dolaşan altınları mihenge vurmaktır. Veya yol gösteren âlimlere kulak vermektir. Sadece iddialara, yaldızlara, sloganlara kanmamaktır. Zira desîseleriyle, planlarıyla, kızarmaz yüzleriyle sûret-i haktan görünen çok kundakçılar, kuzu postuna bürünen çok kurtlar vardır.

Böylece, gayesiz bir düşünce ile ecnebileri körü körüne taklid ederek mevcut olan birçok değerimizi yıkmışız. Yıkmadık bir aile, bir de din kaldı. Şimdiye kadarki yıkılışlarımız, azim ve ciddiyetle tamir edilebilir. Ama Allah korusun, ailenin iffet ve hayâsı giderilirse, millet dinden uzaklaştırılırsa, artık varlığımız devam edemez. Bozguncu, kendi namusundan cömertlik ederse, ne hali varsa görsün, fakat milleti o yöne götüremez. Zira aile fıtrîdir, tabiata karşı çıkılamaz. Dinsiz milletin yaşaması mümkün değildir. Batıl dinlere mensup cemiyetlerde bile dinsizler, yok hükmünde çok küçük bir istisna teşkil ederler. İlim ve teknikte ilerlemek, dinsizlik için bahane yapılamaz. Zira Batının maddeten ilerlemiş milletleri dinlerine fazlasıyla bağlıdırlar. Aziz milletimiz, siz onların bilimsellik iddialarına aldanmayın, biz onların bilimlerini pek iyi biliriz: O da kendi Şark medeniyetimize bakmamak, Batıyı da bilmemektir. Üstad Akif, naklettiğimiz bu değerlendirmelerini, bir ayetin tefsiri mahiyetinde, müfsid münafıklardan başka kimsenin rahatsız olmayacağı, oldukça heyecanlı ve millet adına öfkeli bir üslupla dile getirir. Manzumenin başlığı olan ayetin meali şöyledir: "Onlara: 'Yeryüzünde fesat çıkarmayın!' denildiği zaman, 'Biz ıslahtan başka bir şey yapmıyoruz!' derler. Gözünü aç, iyi bil ki: 'Onlar yok mu, işte asıl müfsitler onlardır!' lakin farkında değiller." *(Bakara, 2/11-12)*.

Bir yığın kundakçıdan yangın görenler milleti,
Şimdi inmiş zanneder mutlak şu müthiş ayeti![3]

Ûstad Mehmed Akif'in Kur'ân anlayışını bu mahdut çerçeveye sığdırmak pek zor. O, bu tefsirlerini Sırât-ı müstakim, Sebîlü'r-reşâd haftalık dergilerinin "Tefsir" sahifelerinde, cami kürsülerinde, gerek Meşrutiyetten sonra İstanbul'da, gerek 1920'den itibaren İstiklal mücadelesi için göçtüğü Anadolu'da ve Safahât'ının birçok manzumesinde ifade etmiştir. Tesbit ve tahlil ettiğimiz notlarımız pek çoktur. Fakat daha fazla uzatmamak için, oldukça orijinal bulduğumuz son bir tefsir örneği ile yazımıza son vermek istiyoruz.

Balkan faciasından sonra Mehmed Akif, Safahât'ın 3. kitabı olan "Hakkın Sesleri" bölümünün ilk manzumesini 27 Aralık 1913'te yazmıştı. Bu manzume Âl-i İmran sûresinden mülhem olup Akif tarafından verilmiş olan meali şöyledir: "(Yâ Muhammed!) de ki: Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin, Sen mülkü dilediğinin elinden alırsın. Sen dilediğini aziz kılarsın, Sen dilediğini zelil edersin. Hayır yalnız Senin elindedir. Sen, hiç şüphe yok ki her şeye kadirsin" *(Al-i İmran, 3/26)*. O, bu şiiri ile, ayetin tefsiri mahiyetinde olan vaazında, bu ayet ile, ona zıt gibi görünen: "Hakikaten, insan için, kendi çalışmasıyla kazandığından başkası yoktur" *(Necm, 53/39)* ayetinin bildirdiği gerçeği bağdaştırmaya çalışmaktadır.

Bu faciadan sonra Üstad yerinde duramaz olmuş, milleti uyarmak için faaliyete girmiş ve bu arada cami kürsülerinde vaaza da teşebbüs etmişti. Bunlardan Fatih camiindeki vaaz, en müessir ve en kapsamlısı olduğundan onun üzerinde duracağız[4]. Bu vaaz esnasında yaptığı tefsir, şu özellikleri sebebiyle, herhangi bir tefsirden daha geniş boyutlar kazanmıştı:

1- Şiir ve vaaz, büyük bir acının içinden dile gelmişti. Binaenaleyh duyarak, bütün samimiyetiyle, yapmacıktan uzak olarak kaleme alındığından pek belîğ ve etkili olmuştur.

2- Manzume bizzat Mehmed Akif tarafından okunduğundan, müellif, kendi iç dünyasını, vurguları, jestleri, mimikleri ile başka herhangi birinden daha çok ifade edebilmiştir.

3- Cemaat, bu hitabeyi bir cuma namazını müteakip camideki ruhanî hava içinde dinlemişti. Muhataplar müştak idiler. İhtiyacını hisseden iştiyaklı bir topluluğa hitab etmek, hatibi coşturup feyzini artırır.

4- Müfessir hatîb ile muhataplar arasında tam bir iletişim hâsıl olmuştu. İnsibağ sırrı ile cemaatin birbirinden aldığı feyz, onları rûhanîleştirmişti.

5- Vaazın birinci kısmı manzum idi. Şiir ve nazmın füsünkâr tesirini haiz idi. Akif, manzumeyi:

Cihan kanun-i sa'yin bak nasıl bir hisle münkadı
Ne yaptın? 'Leyse li'l-insani illâ mâ seâ' vardı?

diye tamamladıktan sonra huzû içinde titredi. Hafif, titrek bir sesle: "Eveet... 'Ve en leyse li'l-insâni illâ mâ seâ' vardı!" hakikatini tekrar ettikten sonra şu şekilde vaaza başladı:

"İnsan için ne bu dünyada, ne öteki dünyada kendi çalışmalarının veriminden, kendi kazancından başka bir şey yok. İnsan ne ekerse onu biçiyor. Ekmeden biçmek olmuyor. (...)"

"Demek, o deminki feryatların hepsi beyhude imiş! Öyle ya kime duyuracaksın? 'Yer pek, gök yüksek!' Aczin figanına karşı bütün kâinat hissiz, bütün mevcudat duygusuz! Ya sen ne istiyordun? Baksana, hem aczinden dem vuruyorsun, hem koca kâinatı keyfine râm etmek ümidine düşüyorsun!" (...)

Zerrelerden seyyarelere kadar bütün kâinat iştedir (...) "Biz tutmuş da mahlûkattan bahsediyoruz. Halık yok mu, Halık? İşte O da, keyfiyetini, suretini tasavvur edemeyeceğimiz bir faaliyetle kâinatı idare edip duruyor! Allahu zülcelal her an bu kâinata hayat veriyor, her an bir şan, bir hadise vücuda getiriyor.[5]

"Öyle ise sana emeksizce yaşamak, çalışmaksızın nail-i meram olmak hakkını, böyle bir ümidi kim veriyor? Müslümanlık galiba? Belki. Öyle ya, Müslümanlar Allah'ın sevgili kullarıdır! İyi amma işte görüyorsun ki, bu âlemde, bu âlem-i fıtratta, bu âlem-i tabiatta hiç sükûn yok. Müslümanlık ise fıtrat dinidir, belki fıtratın kendisidir. Allah: "O halde, gerçek Müslüman olarak özünü, dosdoğru dine, Allah'ın fıtratına yönelt! İşte dosdoğru din budur, fakat insanların çoğu bunu bilmezler" *(Rum, 30/30)* Lakin çoğu gafildirler de o pak dinin içine, birtakım fıtrata aykırı hükümler karıştırıyorlar" buyuruyor.

İslâm 25 senede dünyaları tutan bir hızla yayıldı ise, bundan ötürü yayıldı. Şimdi bile onca imkânlarına rağmen Hıristiyanlıktan çok yayılıyorsa bu, fıtrat dini olmasındandır.

İslâm irfan, şehamet dini iken zamanımız Müslümanlarını, tersine cehalet, meskenet kapladı. "Biz Müslümanlar, ben öyle görüyorum, Allah ile pek laubaliyiz! Zannediyoruz ki Cenab-ı Hak, oturduğumuz yerden isteyivermekle hatırımız için ilahi kanunlarını değiştirir... Zavallı bizler! Beyhude yere feryad edip duruyoruz!"

-Pek âla. Bu dualar nedir? Hani biraz evvel "salâten tuncîna" okuduk. Bunların aslı yok mu? Te'siri yok mu?

-Hay hay, var! Fakat düşünmeliyiz: Dua nedir? Allah'a rücûdur (dönüştür), Yani evamir-i ilahiyyeye (Allah'ın emirlerine), Cenab-ı Hakk'ın gerek Kur'ân'ıyla gerek Peygamberinin lisanıyla, sünnetiyle tebliğ ettiği evamir-i ilahiyyeye inkiyad etmemek (uymamak) yüzünden mutazarrır olan insanlar tekrar Allah'a rücu ederse Allah'ın gösterdiği yolu tutarsa dua makbul olur". Başka türlü, kabulüne imkân yok. "Allah'ın nizamını değiştirmek mümkün değildir." *(Ahzab, 33/23)*

Eskiden, Müslümanlar ilimde ilerlediler. Hıristiyanlar, Avrupa'dan kalkıp Bağdat'a, Endülüs medreselerine tahsil yapmaya geliyorlardı. Sonra gittikçe geriledik. Şimdi elbirliği ile cehaleti gidermezsek, kesinlikle mahvoluruz. Hz. Mevlana'nın şöyle bir hikâyesi var: Fakirin birinin harap bir evi vardı. Her sabah işine giderken: "Ey eski yurdum, sakın bana haber vermeden yıkılıp çoluk çocuğumu mahvetmeyesin!" derdi. Bir gün gelir bakar ki ev yıkılmış, üç çocuğunu da ezmiş. Yıkık yurdun kalıntıları üzerine çıkıp baykuş gibi ötmeye başladı: 'Bu vefasızlık reva mı? Sana o kadar da yalvardım vs'. Harap ev cevap verdi: 'Beni azarlama! Sana binlerce defa bu akıbeti haber verdim. Fakat ne vakit ağzımı açtımsa, bir avuç çamur tıkadın. Duvarlarımdaki çatlaklar hep birer lisan idi!' Cemiyetimiz bu yamalarla ayakta duramazdı. Yıkıldı. Şükür ki tamamen yıkılmadı. Ama tedbir alınmazsa, kalanı da gider.

Çalışalım, tamam! Fakat nasıl? Bu, önemli bir meseledir. Bundan yüz sene önce, aynı felaket, bir milletin başına daha gelmişti. Sonra, ileri gelenleri toplanıp görüşürken siyasîler, âlimler, komutanlar... her biri bir fikir ileri sürdü: Kimisi ordumuzu ıslah edelim, kimisi düvel-i muazzamadan (süper güçlerden) birinin himayesine girelim, ittifaka girelim, kimisi deniz ticaretini ilerletelim vs. dedi. Sıra kendisine gelince ihtiyar bir adam ise dedi ki: 'Mahalle mektepleri yapalım!'. Oradakiler gülüp eğlenince, maksadını şöyle izah etti: "Mensupları arasında temel bilgiler yaygınlaşmadan ne ordu, ne ticaret, ne servet doğru dürüst olamaz. Çünkü başa gelen felaketler, bizim eğitimimizin onlarınkine mağlub olmasından ileri gelmişti". Onlar da kabul edip, işe girişince bugünkü Almanya doğdu.

Kanaati, tevekkülü, sabrı hep yanlış anlayıp tatbik ettik. İşte bunlar gibi İslâmî esasları, yeni neslimizin olsun, anlaması için ilim lazımdır. İşte Akif, eserlerinin çoğunda olduğu gibi bu vaazında da bunları bildirir.

Netice olarak, Mehmed Akif merhum, cemiyetimizi Kur'ân ışığında değerlendirmiştir. Kur'ân'dan hareket ederek toplumu iyileştirme yollarını aramıştır. Kur'ân-ı Kerimin hidayetini, ona uygun düşünceyi millete mal etmek istemiştir. Bu

maksad için, özellikle içtimaî hayatla ilgili ayetlere ve onların tefsirlerine ağırlık vermiş, şiirlerinde, mensur yazılarında, vaazlarında bunu anlatmaya çalışmıştır. Merhum, Kur'ân'ı âdeta yeni nazil oluyormuşçasına okumaya cehdetmiş, Kur'ân'ın esas muhatabı sanki kendisi ve muasır toplumu olduğunu düşünmüş, böylece -Kur'ân'ın muhataplarından beklediği üzere- ondan büyük bir feyz almıştır. Her türlü tasavvurun üstünde bir dinamizmi haiz Kur'ân'ın, dinamik anlaşılışının güzel örneğini vermiştir. Sun'îlikten uzak, felaketlerin, hadiselerin içinden duyarak yazdığı ve şiirin büyüleyici etkisinden istifade ettiği ve bilhassa, ebedî olan Kur'ân'a mâkes olduğu için, eseri de ebedîliğe namzet olmuştur.

Çok hızlı değişimlerin yaşandığı bir dönemde, vefatının üzerinden 70 sene geçmesine rağmen Mehmed Akif'in fikirleri üzerinde durmamın ciddi bir gerekçesi olup o da şudur: Mehmed Akif, ezelden gelip ebede uzanan Allah'ın kelamına, evrensel olan Kur'ân'a tercüman oluyor ve insanlıktaki ortak akla hitab ediyordu. Onun çok yönlerinden sadece şuraya alacağımız vasıflarının yeni nesillerimize mal edilebilmesi, milletçe idealimiz olmaya fazlasıyla değer:

1. Doğru söylemek, yalandan uzak durmak. Onun prensibi 'Sözün odun gibi olsun, tek doğru olsun!' Çok yakın arkadaşlarından Şefik Kolaylı anlatıyor: "Bütün hayatı süresince bir kere olsun yalan söylediğini görmemişimdir. Bir gün birisi ile görüşürken o zat: 'Doğru mu?' dedi. Buna o kadar kızdı ki: 'Bir daha bana bu kelimeyi tekrar etmeyiniz!' diye müthiş bir şekilde azarladı.[6]

2. Sözünde durması. Onu tanıyan herkes bu konuda ne kadar titiz olduğunu belirtir. Yakın arkadaşlarından Fatin Gökmen anlatıyor: "Ben Vaniköyü'nde oturuyordum. Kendisi de Beylerbeyi'nde. Bir gün öğle yemeğini bende yemeyi kararlaştırmıştık. Öğleden bir saat evvel bana gelecekti. O gün öyle yağmurlu, boralı bir hava oldu ki her taraf sel kesildi. Merhum yürümeyi severdi. Havanın bu haliyle karadan gelemeyeceğini tabii gördüm. Miaddan biraz evvelki vapurdan çıkmadı, diğer vapur bir buçuk saat sonra gelecekti. Yakın komşulardan birine gittim. Vapur gelmeden geleceğimi de hizmetçiye söyledim. Yağmur devam ediyordu. Vaktinde evime döndüm, bir de ne işiteyim, bu arada sırılsıklam bir halde gelmiş, beni evde bulamayınca hizmetçi ne kadar ısrar ettiyse de durmamış, 'Selam söyle' demiş, o yağmurda dönmüş gitmiş! Ertesi gün kendini gördüm. Vaziyeti anlatarak özür dilemek istedim. Dinlemedi, 'Bir söz ya ölüm veya ona yakın bir felaketle yerine getirilmezse mazur görülebilir!' dedi. Benimle tam altı ay dargın kaldı. *(Hasan Basri Çantay, Akifname, s.246'dan naklen M. Ertuğrul Düzdağ, a.g.e., s.223).*

3. Üstün gayret ve hamiyet. Akif nemelazımcı olmayıp iyi olan her şeyin yapılması, kötülüklerin ise ortadan kaldırılması için çalışıp durmuştur. O şöyle diyor: "İyilerin tembelliği, kötülerin faaliyetidir. İngilizlerin dünyaya hâkim olmalarının sebebi, fenalar fenalık yapınca, iyiler derhal önüne geçerler, bir kenara çekilip yan gelmezler. Ah biz Şarklılara vazife hissini ihsas edecek bir aşı keşf olunsa! Nereye gittim ise insanlarında vazife duygusunu göremedim. Bu şuurun uyandığı gün, Şark yakasını kurtarmış demektir."[7]

4. Menfaatçi olmayıp fedakâr olmak. Merhum Mehmed Akif, Ankara'nın soğuk kışında palto alacak parası olmadığından kışı üşüyerek geçiriyordu. Bu sırada İstiklal Marşı'nın Büyük Millet Meclisi'nde kabulünden ötürü kendisine 500 liralık ödül verilmişti. Bu para ile kendisine belki bin palto alabilirdi. Fakat bu ödülü kabul etmedi. Meclis muhasebe memurunun mevzuat icabı almasından başka çare olmadığını söylemesi üzerine mecburen alıp Ankara' da "Dâru'l-Mesai" adlı hayır derneğine teberru etmiştir. Bu dernek, fakir kadın ve çocuklara örgü örme gibi bazı el sanatları öğreterek geçim temin etme imkânları kazandıran bir dernek idi.[8]

Yakın dostu şair Midhat Cemal Kuntay onun hakkında: O bir ahlak kahramanıydı. İlk tanıdığım zaman ona inanmadım. "Bir insan bu kadar temiz olamazdı. Fena aktör, melek rolünü oynamaktan bir gün yorulacaktı. Gayri tabii bir faziletten yorulan yüzünü bir gün görecektim. Fakat otuz beş sene bu gün gelmedi"[9]

Hülasa Mehmed Akif aydınların taşımaları gereken sorumluluğun mükemmel bir örneğidir. Vefatından bu yana geçen yetmiş sene içinde de aydın edebiyatı çok yapıldı. Fakat onun gibi şahsiyetlere ihtiyaç aynen devam ediyor. Zira aydınların sessiz kalmaları zorbalara cesaret veriyor. Onların maddi güçlere boyun eğmeleri, menfaatlerini tercih etmeleri, zulmü devam ettiriyor. Bu da fikir hürriyetini yayma yerine fikrin esaretini sürdürmeye yol açıyor. Onun içindir ki Mehmed Akif gibi gür sesli, ihlâslı ve söylediği doğruları yaşayan ahlak kahramanlarını yeni nesillere tanıtıp sevdirmek, böylece onların örnek alınmasını sağlamak gerekmektedir.

* Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
syildirim@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Mehmed Akif, Safahat, 3. kitap, Hakkın Sesleri, s. 217-218.
2. Mehmed Akif, Safahat, 3. kitap, Hakkın Sesleri, s. 221-222. Bu şiir 16 Mayıs 1329 (1913)'te yayınlanmıştır.
3. Safahat, 3. kitap, Hakkın Sesleri, s. 225-226. M. Akif'in bu şiiri 9 Mayıs 1331 (1913)'te yayınlanmıştır.
4. Bu vaazı Sebilü'r-reşad Mecmuası, 31 Kanun-i sani, 1328 (1913), sayı: 49 (231), s. 389-393'te yayınlanmıştır.
5. Burada Rahman suresinin 29. ayetini tefsir etmekte olup ayetin meali: "O, her an yeni tecellilerle iş başındadır."
6. Eşref Edip Fergan, Mehmed Akif, s. 260'dan naklen, M. Ertuğrul Düzdağ, Mehmed Akif Hakkında Araştırmalar -1, İstanbul 1989, s. 232
7. M. Ertuğrul Düzdağ, Mehmed Akif Hakkında Araştırmalar-1, İstanbul 1989, s.169
8. İstiklal Marşı için verilen ödülün tafsilatı için bkz. a.g.e., s. 115-20
9. Midhat Cemal Kuntay, Mehmet Akif, İstiklal Şairi, İstanbul 1944 s. 5'ten naklen M. Ertuğrul Düzdağ, a.g.e., s. 211.

Yrd. Doç. Dr. Seyfullah KARA*

Ekim / Kasım / Aralık - 2006 / 74

Genç kuşaklar üzerine şefkatle eğilmek, ülkeye ve milletimize sahip çıkma yolunda atılmış mânâlı bir adımdır. Ne var ki, bu merhamet hissi, onların kalbî ve ruhî hayatlarına müteveccih olduğu nispette faydalı ise de, cismaniyetlerine yönelik olduğu zaman onları birer bedenî varlık hâline getirmesi, hatta azmanlaştırması söz konusudur.

EFENDİMİZ DÖNEMİNDE MÜSLÜMAN GENÇLİĞİN ROLÜ

Gençlik, kişinin enerji dolu ve hareketli olduğu en dinamik çağdır. Genç insan sahip olduğu enerjiyi harcayabilmek için daha çok harekete ihtiyaç duyar. Bu itibarla o, birçok meseleyi çözebilecek heyecan, dinamizm ve fiziksel beceriye de sahiptir; kendisine fırsat verildiğinde çok önemli başarılara imza atabilecek yeteneğe sahip bulunmaktadır. Ciddi görevleri yerine getirebilecek kabiliyet, genç insanda daima mevcuttur. Esas olan, gençteki bu kabiliyeti keşfedip, onu geliştirmek, bunun için de ona görevler vererek sorumluluk bilincini kazandırmaktır.

Asr-ı Saadet'te Efendimiz'in, gençliğin bu tür özelliklerini azami ölçüde dikkate alarak değerlendirdiği, açık bir biçimde görülmektedir. Çünkü O (s.a.s.), gençleri, tebliğ ve irşat faaliyetleri dahil, devlet teşkilatının en üst kademelerine kadar hemen her alanda görevlendirmiştir. Gençler ise, Allah'ın Resulü'nü hiçbir zaman mahcup etmemişler, O'nun güvenini boşa çıkarmamışlar ve kendilerine verilen çok ciddi dini ve idari görevleri, hakkıyla yerine getirmişlerdir. Bu görevler arasında müsteşarlık, valilik, sekreterlik, hâkimlik, komutanlık, sancaktarlık, istihbaratçılık, güvenlik görevliliği, maliyecilik, öğretmenlik gibi çok önemli devlet görevleri bulunmaktadır[1].

Allah Resulü (sallallahu aleyhi ve sellem) "Ümmetimin en hayırlıları benim zamanımda yaşayanlardır"[2] buyurmak suretiyle, genelde bütün ashabı taltif ederek övmüştür. Bununla beraber, onun, gençliğe ayrı bir önem verdiğini söylememiz gerekir. Bunun sebebini de, Hz. Peygamber'in, "Bana gençliğin yardımı lütfedildi"[3] sözünde aramak gerekmektedir. Zira onların sahip olduğu enerji ve dinamizm, bir hareketi yükseklere götürebilecek ölçüdedir. İslâmiyet büyük ölçüde de gençlerin omuzlarında yükselmiştir.

Hz. Peygamber dönemini dikkatlice incelediğimizde, genç jenerasyonun İslâm'ın mesajını yaşlılardan daha önce ve daha büyük bir arzu ve iştiyakla kabul ettiğini görmekteyiz. Bu nedenle ilk Müslümanların büyük çoğunluğunu gençlik kesimi oluşturmuştur. Gençlerin İslâm dinine rağbeti o kadar fazla olmuştur ki, hicret sırasında Ubeyde b. Haris gibi oldukça yaşlı bir-iki kişi dışında, İslâm mensuplarının büyük ekseriyeti Müslüman oldukları zaman otuz yaşın altında idi ve ancak bir veya iki kişi otuz beşin üzerinde bulunuyordu. En nüfuzlu ailelerin, en nüfuzlu soyların gençleri İslâm'a koşup, kutlu davasında Allah'ın Elçisi'ne destek ve yardımcı olmuşlar, O'nu en olumsuz şartlar altında bile yalnız bırakmamışlardır.

Bu gençler arasında sayabileceğimiz Ali b. Ebî Talib Hz. Peygamber'in amcasının oğluydu. Hz. Ali İslâm'dan önce Allah'ın Resulü'nün evinde kalıyordu. Babası Ebû Talib, Hz. Peygamberi müşriklere karşı bütün imkânlarıyla korumasına rağmen, Müslüman olmamıştı. Ama Hz. Ali, daha İslâm'ın ilk gününden itibaren Müslüman olmuş, Hz. Hatice'den sonra İslâm'ın ilk mensubu olma şerefini kazanmıştır; Müslüman olduğunda ise henüz on yaşlarındaydı. Böylece o, daha İslâm'ın başlangıcından itibaren hep İslâmiyet'in içinde olmuştur. Onun ağabeyi Ca'fer b. Ebî Talib de ilk Müslüman olanlardandır[4] ve Hz. Ali'den on yaş büyük olduğuna göre[5], Müslüman olduğunda 20 yaşlarında bir delikanlıdır. Hz. Ca'fer'in hanımı Umeys'in kızı Esma'nın da ilk Müslüman olan[6] genç hanımlardan olduğu anlaşılmaktadır.

İlk Müslümanlardan bir diğeri de, henüz daha delikanlılık çağında İslâm'ı tercih etmiş olan ve Efendimiz'in, kendisine "havarim" diye iltifat ettiği Zübeyr b. Avvam' dır[7]. Zübeyr Müslüman olduğunda daha on iki yaşındaydı[8]. Mekke döneminin ilk ve aynı zamanda çilekeş Müslümanlarından Habbab b. el-Eret'i de zikretmemiz gerekir. O, altıncı Müslüman olarak on altı yaşlarında[10] bir delikanlıydı. Osman b. Maz'ûn on dördüncü Müslüman olduğunda genç grup içinde bulunuyordu. Kardeşi Kudame b. Maz'ûn da ilk Müslümanlardan olup, Müslüman olduğunda yirmi yaşının biraz üstünde idi[11].

İlk Müslümanlar arasında gençlik kervanında kimler yoktu ki; Allah Resulü (s.a.s.) kutsal mesajına gönlünü açtığında on dokuz yaşında olan Sa'd b. Ebî Vakkas; Uhud savaşında kendi bedenini Allah'ın Resûlü'ne siper eden, ilahi daveti kabulde ilk sıraları alan ve İslâm'la şereflendiğinde on dört veya on sekiz yaşlarında olan Talha b. Ubeydullah; Müslüman olur olmaz Kur'ân'ı müşriklerin arasında okuyacak kadar medeni cesarete sahip olan, cılız fiziğine karşın küfrün elebaşlarına meydan okuyan, on altıncı Müslüman olduğunda on altı yaşları civarında olduğu anlaşılan Abdullah b. Mesûd; Mekke döneminde tebliğ ve irşat faaliyetleri için evini Peygamberimize tahsis eden ve İslâmiyete girdiğinde on yedi, on sekiz yaşlarında olduğu anlaşılan Erkam b. Ebî'l-Erkam; hicret sırasında yirmi iki yaşlarında olan Saîd b. Zeyd ve en fazla onunla aynı yaşlarda bulunan hanımı Hattab'ın kızı Fâtıma; Yeni Müslüman olduğunda daha on yedi yaşlarında bulunan ve Hz. Ebû Bekr'in kızı olan Esmâ[12]; annesinin bütün servetini elinin tersiyle bir kenara iten ve hayatına yönelik bütün tehdit ve işkenceleri göze alarak kendisini Hz. Peygamber'in getirdiği ilahi mesaja vakfeden, sonuçta Uhud savaşında şehit olduğunda, Allah Resûlü'nün, şehadetine göz yaşı döktüğü Mus'ab b. 'Umeyr[13] ve burada adını zikredemeyeceğimiz daha pek çok genç…

Burada şunu da hemen ifade etmemiz gerekir: Allah Resûlü'nün kutsal davetini öncelikle kabul edenler sadece Mekkeli gençler değildir; aynı zamanda Medineli gençler de onun bu ulvî mesajını Medineli yaşlılardan önce kabul etmişlerdir. Bilindiği gibi Allah Resulü (s.a.s.)'e en zor anlarında Medineliler kucak açmış ve ona beyatta bulunmuşlardır. O, Ensar'ı ancak mümin olanların seveceğini, münafıkların sevmeyeceğini, her kim onları severse, Allah'ın onu seveceğini, kim de sevmezse Allah'ın da onu sevmeyeceğini söylemiştir[14]. Yine Allah'ın Elçisi, "Eğer Ensar bir yol tutsa, ben de Ensar'ın yolunu tutardım. Şayet hicret olmasaydı, Ensar'dan biri olmak isterdim"[15] demiştir.

İşte Allah'ın Elçisi'nin böylesine büyük değer verdiği Medineli Müslümanlar arasında İslâm dini ile müşerref olanların ilklerini de gençler teşkil ediyordu. Tıpkı Mekke'de olduğu gibi, Medine'de de, İslâm dinine karşı duran yaşlılarla, Müslüman olup İslâmiyet'i destekleyen oğullarından oluşan gençler vardı. Bunun en tipik örnekleri, Medine'nin ileri gelen saygın kişilerinden olup kıskançlığından ötürü Hz. Peygamber'den yüz çeviren Ebû Amir ile Uhud savaşında şehitlik mertebesine ulaşacak ve cansız bedeni melekler tarafından yıkanacak kadar Allah'ın Resûlü'ne bağlı olan oğlu Hanzala[16]; Münafıkların reisi olan Abdullah b. Ubeyy ile İslâm toplumunu ifsat etmek ve Allah'ın Elçisi'ni alaya almak için her fırsatı değerlendiren babasını öldürmek isteyecek kadar samimi ve güçlü bir Müslüman olan oğlu Abdullah'tır[17].

Medineli gençler kuşkusuz bu ikisiyle sınırlı değildir. Onlar arasında, daha hicretten üç yıl önce Mekke'ye gelen ve Akabe'de bulunduğunda oradaki reislerin en küçüğü olan Es'ad b. Zürâre[18]; yine ikinci Akabe beyatında beyat ettiği sırada on üç-on dört yaşlarında olup oradakilerin en genci bulunan Ukbe b. Amr[19]; on beş yaşlarında iken ikinci akabe beyatında hazır bulunan Cabir b. Abdillah[20]; Akabe'de Allah'ın Elçisi'ne beyat ettiği sırada yirmi dört yaşında olduğu anlaşılan Mesleme b. Selâme[21]; babasından çok önce Akabe'de Hz. Peygamberi koruma sözü veren Muaz b. Amr[22]…ve daha birçokları.

Görülüyor ki, yaşlı Medinelilerin çoğu Medine'de şirk üzerinde bulunurlarken, onların ya çocukları ya da yeğenleri, Allah Resûlü'ne her ne pahasına olursa olsun itaat edeceklerine ve onu koruyacaklarına dair söz veriyorlardı.

Bütün bunlar bize şunu apaçık göstermektedir ki, Hz. Peygamber'in yardımcısı olan ve İslâm dinini omuzlayanların büyük çoğunluğunu gençler oluşturmuştur. Başka bir ifadeyle, İslâm dini büyük ölçüde gençlerin omuzlarında yükselmiş, layık olduğu yere ve zaferlere onlarla

koşmuştur. Şurası gerçek ki, günümüzde de İslâmiyet, usulüne uygun bir şekilde insanlara takdim edilirse, ona ilk önce koşacak olanların gençlik kitlesi olacağı bilinmelidir. Çünkü İslâm dini verdiği evrensel ve insani mesajlarla gençliği cezp etmeye müsait bir dindir.

Bilinmesi gereken önemli bir husus şudur ki; bu gençler sadece verdiği sözlerle kalmamışlar, bu sözlerin gereğini yerine getirerek, Peygamber Efendimiz (s.a.s.) inanılmaz bir bağlılık göstermek suretiyle, Peygambere nasıl sadakatte bulunulacağına dair de eşsiz örnekler sergilemişlerdir. Gerçekten gençlik, İslâmî davete ilk önce koşan kitle olduğu gibi, Allah Resulü'nü koruma konusunda da en fazla özen gösteren kesim olmuştur. Allah'ın Resûlü, daha ilk tebliğini yapıp müşrikler tarafından sataşmalara ve tehditlere maruz kaldığı andan itibaren, gençlik tarafından büyük bir titizlikle korumaya alınmıştır.

Bir keresinde Hz. Peygamber aşikâre davete başlamak üzere akrabalarına yemek vermişti. Bu yemekte Allah'ın Resûlü onları Allah'a iman etmeye davet etti; oradakiler bu daveti hoş karşılamadılar; tehditler savurup tam dağılıp gideceklerken, Hz. Ali ortaya atılarak, "Gerçi benim görüşüm kısa, kollarım zayıf, yaşım buradakilerin hepsinden küçüktür; fakat bütün bunlara rağmen, ben seni bu işte korur, arka çıkarım ey Allah'ın Resûlü" demişti. Orada bulunanlar ise buna sadece gülmüşlerdi. Bu sırada Hz. Ali on üç yaşında henüz gençliğin başlangıç noktasında bulunan bir delikanlıydı[23]. Aynı Hz. Ali yirmi yaşlarında bir genç iken, hicret esnasında Hz. Peygamberin yatağına ölümü göze alarak yatmış, Allah' ın Elçisi'nin habersizce hicret etmesini sağlayarak, onu ölümden kurtarmıştı[24].

Eğer Hz. Ali için, Resûlüllah'ın akrabası olduğu ve onu korumasının normal görülmesi gerektiği söylenirse, Ebû Leheb'in de Hz. Peygamber'in amcası olduğunu, ancak ona en fazla düşmanlık edenler arasına girdiğini hatırlatırız. Öyleyse Hz. Ali'nin bu fedakarlığı bir akrabalık fedakarlığı değil, ancak bir iman fedakarlığı olarak kendisini apaçık göstermektedir.

Talha b. Ubeydullah'ın bir genç olarak Uhud savaşında Hz. Peygamberi korumak için gösterdiği yoğun çaba gerçekten her türlü takdirin üzerindedir. O, Hz. Peygambere inen kılıç darbelerine karşı elini uzatarak kendisini kalkan yapması nedeniyle eli kesilmiş ve çolak kalmıştır. Onun bu korumasına rağmen Hz. Peygamber çok zor duruma düşünce, hatta yaralanınca, onu savaş hengâmesinden kurtarmak için sırtına yüklemiş ve büyük bir kaya parçası üzerine çıkararak kurtulmasını sağlamıştır. Bundan sonra Allah'ın Resûlü, hayatı pahasına kendisini koruyan ve kurtaran bu genç için Hz. Ebû Bekir'e "Ey Ebû Bekir! Bugün cennet Talha'ya vacip oldu" demiştir[25].

Abdullah b. Zeyd, meşhur kadın sahabi Ümmü Umâre'nin iki oğlundan biridir. Uhud savaşında Hz. Peygamberi çok yakından koruyarak onun takdirini kazanmıştır. Abdullah ve ailesinin gösterdiği sadakat ve kahramanlık, Allah'ın Elçisi tarafından, bu ailenin cennette kendisine komşu kılınması niyazı ile mükafatlandırılmıştır[26].

Adı geçen Ümmü Umâre'nin diğer oğlu Habib b. Zeyd'in Allah'ın Resûlü'ne bağlılığı ise kelimenin tam anlamıyla destansı bir bağlılıktır. Bu bağlılık onu şehitlik makamına yükseltmiştir. Hz. Peygamber onu, peygamberlik iddiasında bulunan Müseylimetü'l-Kezzâb'a elçi olarak göndermişti. Ancak Müseylime, Habib'i tutukladı; ona Muhammed'in peygamber olduğuna inanıp inanmadığını sordu. Habib, Hz. Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şehadet ettiğini söyledi. Bunun üzerine Müseylime kendisinin de peygamber olduğuna inanıp inanmadığını sordu. Habib bu soruya "Ben sağırım, seni duymuyorum" diye cevap verdi. Bu soru ve aynı cevap defalarca tekrarlandı; her cevapta Müseylime, Habib' in bir uzvunu kesti; Habib bu şekilde uzuvları tek tek kesilerek şehit edildi[27]. O, Allah'ın Elçisine olan inanç, sevgi ve bağlılığı nedeniyle, parçalanarak şehit edilmeyi göze aldı, takiyye yapmaya bile gerek duymadı. Ruhsatla değil, azimetle amel etmeyi tercih etmişti.

Mekke müşrikleri, Resûlüllah'ı Mekke'ye sokmadıkları bir dönemde münafıkların reisi Abdullah b. Ubeyy'e haber göndererek, istediği takdirde kendisinin Mekke'ye gelebileceğini ve Kabe'yi tavaf edebileceğini söylemişlerdi. Bunu duyan Abdullah b. Ubeyy'in oğlu Abdullah, babasına "Allah her yerde nifakını açığa çıkararak seni rezil edecektir. Allah'ın Elçisi tavaf etmediği halde sen gidip tavaf edeceksin, öyle mi?!" dedi. İbn-i Ubeyy samimi Müslüman olan ve Allah'ın Resûlü'ne tam bir sadakatle bağlı olan oğlu Abdullah'dan yüz çevirdi. Oğlu ise babasına, "Resûlüllah tavaf etmedikçe ben de etmeyeceğim" diyerek rest çekti. Abdullah'ın babasına bu resti Hz. Peygamberi son derece sevindirdi. Abdullah, Hz. Peygambere olan engin sevgisi nedeniyle münafık babasını bir kalemde silip atmış ve Peygambere olan bağlılığını ortaya koymuştur.

Asrı Saadet dönemi Müslüman gençliği, Allah'ın Elçisi'ne canlarını feda etmek üzere bağlanmışlardı. Nitekim Hudeybiye antlaşmasının imzalanmasından az önce sahabe, canlarını feda etmek üzere Hz. Peygambere beyat ettiklerinde, ilk beyat eden kişi, yirmi yaşlarında bir genç olan Ebû Sinan el-Esedî olmuştur[28]. Bundan başka yine Hudeybiye antlaşması sırasında yirmi yaşlarında bir

delikanlı olduğu anlaşılan Abdullah b. Ebî Evfâ[29], on yedi yaşlarında olan Abdullah b. Yezid el-Hatmî[30], on altısında Abdullah b. Ömer b. Hattab[31] gibi daha birçok genç insan, meşhur "Bey'atu'r-Rıdvan"da Allah için canlarını feda edeceklerine dair Resûlüllah'a büyük bir iman ve sadakatle söz vermişlerdir.

Bütün bunlar bize gösteriyor ki, genç nesil sadece iman etmekle kalmamış, aynı zamanda imanları uğruna canlarını da feda etmekten çekinmemişlerdir. Genç nesil duygularının saflığı, haksızlıklara tahammülsüz oluşları ve evrensel fikirleri kabule müsait olmaları dolayısıyla, Peygamber Efendimizin tebliğ ettiği ilahi mesaja rağbet etmiştir. İlk Müslümanların büyük çoğunluğunun gençlerden oluşmasının nedeni budur.

Gençlerin bu teslimiyetine karşılık yaşlı nesil, büyük çoğunluk itibariyle eski inançlarından vazgeçmemiş, bunun da ötesinde Hz. Peygambere yürekten bağlı olan bu gençlere karşı her türlü zulüm ve işkencelerde bulunmuştur. Onlar bu yeni inanca ve evrensel mesaja kulaklarını tıkamışlar, geçmişin şartlanmışlığından kendilerini kurtaramamışlardır. Dar kalıpların içine gömülmüş olan bu ihtiyar nesil, içinde bulunduğu şablonun dışına çıkmaya cesaret edememiş veya çıkmak istememiştir. Çünkü onlar, içinde yaşadıkları toplumda belli bir kariyer ve makama sahiptiler. Belki bunları yeni inanç ve düzende kaybetmekten korkuyorlardı. İslâmiyeti kabul eden bu gençler arasında babası toplumda önde gelen insanlar da vardı. Ancak bu gençler, özellikleri itibariyle ilahi mesajı kavramaya ve kabule müsait olduklarından, İslâm dinine ve onun yüce peygamberine kucak açmakta gecikmediler. Onlar için önemli olan, makam, mevki ve menfaat değildi; asıl önemli olan evrensel ilahi mesajın haklılığıydı. İslâm'ın getirdiği insanî mesajlar ve ortaya koyduğu ilahi hedefler, gençlerin tertemiz fıtratlarıyla buluşunca, İslâmiyete doğru bir gençlik akını oluşmuştur. Gençler cahiliye döneminin savunulamaz inanç ve haksızlıklarını bir kenara iterek, ilahi mesaj ve hedefleri kendilerine şiar edinmişlerdir. Böylece Allah'ın Resûlü büyük bir başarıyla gençleri kendi safına çekmeyi bilmiştir. Bütün bunlar ışığında denilebilir ki, İslâmiyet, temelde genç insanlar hareketi şeklinde yayılma imkanı bulmuştur.

İslâm'ın çok kısa zamanda tüm Arabistan'a ve oradan da kıtalar ötesi ülkelere yayılışının altında, gençlikteki dinamizmin imanla buluşmasından kaynaklanan olağanüstü manevi güç yatmaktadır. Öyleyse öncelikle yapılması gereken şey, imanlı nesillerin yetişmesini sağlamak ve onlara iman bilinci yanında, inandığı değerler için fedakarlık yapabilme şuur ve idrakini kazandırmaktır. Böylesi gençlerin yetişmesi sadece ümmet için değil, tüm insanlık alemi için hayatî derecede gereklidir. Çünkü, İslâm'ın evrensel mesajının iman bilincine ulaşmış gençlerin eliyle insanlığın önüne sunulması sayesinde, bugün her bir tarafı kan ve gözyaşıyla sulanmış yeryüzü toprakları acı verici çehresinden kurtulacaktır. Hiç kuşku yok ki, tüm insanlık hasret kaldığı huzur dolu, saadet dolu çağlara bu gençlerin eliyle taşınacaktır.

*Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
skara@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Bu konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Kara, Seyfullah, Peygamber Döneminde Gençlik, İstanbul, 2003.
3. El-Buhârî, Muhammed b. İsmail, Sahîhu'l-Buhârî, Mutâbıu'ş-Şuûb, b.y.y., 1378, V, 2.
4. Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, edit. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul, 1992, I, 386.
5. İbnu Hişam, a.g.e., I, 275; ez-Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. 'Usmân, es-Sîretu'n-Nebeviyye, nşr. Hüsameddin Kuddûsi, Beyrut, 1988, s. 78.
6. İbnu Abdilberr, Ebû 'Umer Ahmed b. Muhammed, el-İstîâb fî Esmâi'l-Ashâb, (İbnu Hacer, el-İsâbe kenarında), Beyrut, ts., I, 210.
7. İbnu Hişam, a.g.e., I, 275; ez-Zehebî, a.g.e., s. 78.
8. İbnu Hişam, a.g.e., I, 266; Ebû'l-Fidâ, a.g.e., I, 116; ez-Zehebî, a.g.e., s. 78.
9. İbnu Hacer, Şihâbuddin Ahmed b. Ali el-Askalânî, el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe, Beyrut, ts., I, 545.
10. a.g.e., I, 416.
11. İbnu Abdilberr, a.g.e., III, 262.
12. İbnu Hişam, a.g.e., I, 271.
13. İbnu Abdilberr, a.g.e., III, 471; İbnu Hacer, a.g.e., III, 460.
14. A.k., V, 40.
15. A.k., V, 38.
16. Avn eş-Şerîf, Kasım, Neş'etü'd-Devleti'l-İslamiyye alâ Ahdi Resûlillah, Beyrut, 1991, s. 20.
17. El-Heysemî, Nûreddîn Ali b. Ebî Bekr, Mecmeu'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid, Beyrut, 1967, IX, 318.
18. İbnu Hacer, a.g.e., I, 34.
19. İbnu Abdilberr, a.g.e., III, 105; Uğur, Mücteba, "Ebû Mesûd el-Bedrî", DİA, İstanbul, 1994, X, 187.
20. İbnu Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî, el-Maarif, çev. Hasan Ege, İstanbul, ts., s. 211; Canan, İbrahim, Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi, Ankara, 1988, II, 89.
21. Ahmed Cevdet, Kısâs-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ, Sadeleştiren: Mahir İz, Ankara, 1985, III, 190.
22. İbnu Kesîr, Ebû'l-Fidâ, İsmail, el-Bidâye ve'n-Nihâye, Riyad, 1988, III, 163-164.
23. Et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk, Beyrut, ts., II, 320-321; Berki, Ali Himmet-Keskioğlu, Osman, Hatemü'l-Enbiyâ Hz. Muhammed ve Hayatı, Ankara, 1981, s. 69.
24. İbnu Kesîr, a.g.e., III, 174.
25. El-Buhârî, a.g.e., V, 27; İbnu Abdilberr, a.g.e., II, 220.
26. Çakan, İsmail Lütfi, "Abdullah b. Zeyd", DİA, İstanbul, 1988, I, 143.
27. İbnu Abdilberr, a.g.e., I, 328.
28. İbnu Hişam, a.g.e., III, 330; İbnu Abdilberr, a.g.e., IV, 83.
29. A.k., II, 265.
30. Çakan, İsmail Lütfi, "Abdullah b. Yezid el-Hatmî", DİA, İstanbul, 1988, I, 143.
31. Kandemir, M. Yaşar, "Abdullah b. Ömer b. Hattab", DİA, İstanbul, 1988, I, 126.

YENİ ÜMİT

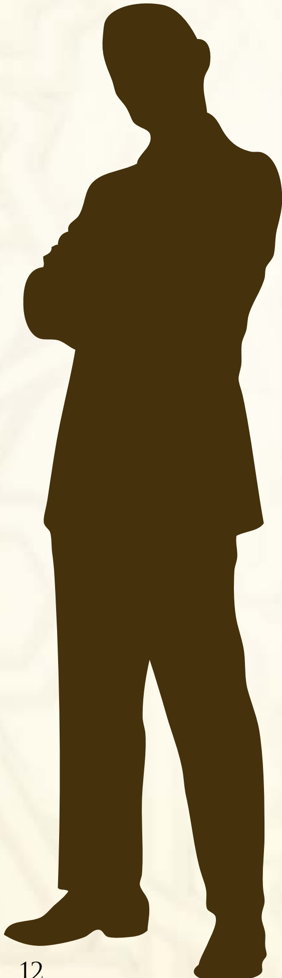
Doç. Dr. Yener ÖZTÜRK*

Ekim / Kasım / Aralık - 2006 / 74

Efendimiz'i dinlemek, Mütekellim-i Ezelî'yi dinlemek gibidir. Çünkü gelen vahiy, Allah Resulü'nün o tertemiz vicdanından ve dupduru gönlünden, aynen, geldiği nezahetiyle aksetmektedir. Bu itibarla da O'nu bilenler, O'nun karşısında sadece susar ve O'nu dinlerlerdi. Söz Sultanı'nın yanında söylenen sözler, kim tarafından söylenmiş olursa olsun baş yarar.

'ABESE VE TEVELLÂ' İFADELERİNİN MUHATABI KİMDİR?

Kur'ân'ın "Sen yüce bir ahlak üzerindesin" buyurarak tarif ettiği bir Peygamber'in, kendisinden bir şeyler dinlemek için saygıyla meclisine koşarak gelen bir mümine -üstelik a'ma olması cihetiyle şefkate ziyadesiyle muhtaç ve müstehak birisine- yüz ekşitip sırtını çevirmesi mümkün gözükmemektedir.

Yüzünü ekşitip sırtını çeviren kimdir? Dünden bugüne bu ayetle ilgili olarak yapılan yorumların büyük çoğunluğuna göre, bu ifadelerle Hz. Peygamber (s.a.s) kastedilmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Musa Cârullah (ö.1949), M. Huseyn et-Tabatabaî (ö. 1981) ve Fethullah Gülen hocaefendi bu iki ifadeyle kastedilenin, Hz. Peygamber olamayacağını ve bu fiillerin muhatabının kibir ve istiğna içinde inkarında direnen, Kureyş'in önde gelen müşriklerinden birisi olduğunu belirtmişlerdir. *(Bkz., M. Carullah, Kitabu's-Sunne, s. 42; Tabatabaî, el-Mîzan fî Tefsiri'l-Kur'ân, XX, 199-202; F. Gülen, Sonsuz Nur, II, 209-215.)*

Surede yer alan abese ve tevellâ ifadelerinin muhatabının neden Peygamberimiz olamayacağını beş farklı açıdan ele alıp değerlendirmeğe çalışacağız:

1. Efendimiz'in (s.a.s.) Yüce Ahlakı İtibarıyla

Her şeyden önce Kur'ân'ın "Sen yüce bir ahlak üzerindesin" *(Kalem, 68/4.)* buyurarak tarif ettiği bir Peygamber'in, kendisinden bir şeyler dinlemek için saygıyla meclisine koşarak gelen bir mümine -üstelik a'mâ olması cihetiyle şefkate ziyadesiyle muhtaç ve müstehak birisine- yüz ekşitip sırtını çevirmesi mümkün gözükmemektedir.

2. İlk İki Ayeti Takip Eden Cümlenin Tabi olduğu Gramer Açısından

Bu başlık altında surenin 3. ve 4. ayetini dilbilgisi kuralları ve anlam bütünlüğü açısından değerlendireceğiz.

Biz, burada surenin وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّى أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَى ayetleriyle ilgili olarak, son derece basit, ancak şimdiye kadar gözden kaçmış önemli bir hususa dikkat çekmek istiyoruz. Şöyle ki bu ayette geçen يُدْرِي fiili, " أَدْرَى " fiilinin muzarisi olup, 'bildirmek, haber vermek' gibi anlamlara gelir. Müteaddî bir fiil olması sebebiyle de iki mef'ûl alır. وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ 'Din gününün ne olduğunu sana bildiren nedir?' (İnfitar, 17/82) ayetinde görüldüğü

> Bu surede Hz. Peygamber'in (s.a.s) Allah tarafından dikkatinin çekildiği açıktır. Ancak, bu duruma sebep olan husus, iddia edildiği gibi, O'nun, bulunduğu meclise kendisinden yararlanmak için gelen a'mâya (Abdullah İbn Ümmi Mektum'a) karşı, sergilemiş olduğu zannedilen bir yüz ekşitme ve sırt çevirme değildir.

gibi. Dikkat edilirse 'edrâ' fiili burada iki meful almıştır. Birincisi 'sana' anlamındaki كَ zamiridir. Diğeri ise cümle halindeki مَا يَوْمُ الدِّينِ kısmıdır. Tabiatıyla bu fiilin özelliği, üzerinde durduğumuz ayet için de geçerlidir. Yani bu ayette de كَ zamiri yine birinci mefuldür. İkinci meful ise لَعَلَّهُ يَزَّكّٰى أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰى cümlesidir. İzahına çalıştığımız bu durumdan hareketle ayete verilmesi gereken meal şöyle olmalıdır: "(Ey Nebi), onun belki arınacağını yahut alacağı öğüdün kendisine bir yarar sağlayacağını sana ne/kim bildirdi?" *(İnfitar, 82/17)* Nitekim Kadî Beyzavî, bu ayetle ilgili olarak kabul edilen görüşü aktardıktan sonra, ikinci bir tevcihten bahseder. Bu tevcihe göre, وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكّٰى ayetinin, 'lealle' kelimesinde geçen zamir, 'kafir' kişiye raci olup Hz. Peygamber'e şu mesaj verilir: 'Ey Nebi, o kafirin kendini İslam ile arındıracağını veya senden alacağı öğütten yararlanacağını ummaktasın/beklemektesin. Umup beklediğin bu sonucun gerçekleşebileceğini sana ne/kim bildirdi? (ve ma yudrike..?) *(Bkz. el-Beyzavî, Envaru't-Tenzîl, IV, 524)*

Şarih Şeyhzâde, Beyzavî'nin bu ikinci tevcihindeki 'ma yudrike?' kalıbının "lâ yudrike şey'un" anlamında olduğunu belirtir (Aynı yer). Beyzavî'nin tefsirinde 've kîle..' şeklinde yer alan bu tevcih hariç, görebildiğimiz kadarıyla tefsirlerimizde -edrâ fiili için düşünülmesi gereken ikinci mefulün dikkate alınmasıyla yapılmış- başka bir yoruma rastlamış değiliz.

Durum böyle iken, aynı zamanda birer dil uzmanı olan müfessirlerimiz bu hususu gözetmeksizin zorlamalı farklı bir tercihe neden başvurmuşlardır? Bizce bunun sebebi, onların 'abese' ve 'tevellâ' fiilleriyle kastedilen kişinin 'Hz. Peygamber olduğu' ihtimalini, aksini düşünmeyecek şekilde kabullenmiş olmalarıdır. Böyle bir ön kabul ise, onları bu cümlenin anlamıyla ilgili olarak zorlamalı tercümelere sevketmiştir; iki mef'ûlüyle birlikte tek bir cümle olarak düşünülüp tercüme edilmesi gereken ayeti, zorunlu olarak iki ayrı cümle şeklinde ele almışlardır. Buna bağlı olarak –İbn Ümmi Mektum kastedilerek- ayete, 'Ne bilirsin, belki de o arınacak, yahut öğüt alacaktı da bu öğüt kendisine fayda verecekti.' veya 'Onun halini sana kim bildirdi! Belki de o temizlenecek…' şeklinde anlamlar vermişlerdir.

Böyle bir tevcihte 've ma yudrîke?' cümlesindeki edrâ fiilinin mef'ûlü mahzuf olarak düşünülmektedir. Buna göre cümleye kaçınılmaz olarak bilinen meal verilmektedir: 'Ey Nebi, gelen a'mânın durumunu/akıbetini sana ne bildirdi? Ne bilirsin belki de o arınacak…..' Muhyiddin Derviş, İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm adlı tefsirinde, bu cümlenin her iki ihtimal açısından da irabını yapmaktadır. Hatta o irabında önceliği bizim tercih ettiğimiz tevcihe (yani edrâ fiilinin iki mefulüyle birlikte düşünülmesini gerekli kılan tevcihe) vermektedir. Ancak, buna rağmen o da yorumlarını genel kabul istikametinde yapmaktadır. Şu kadar ki M. Derviş, -ilgili ayetlerin tefsirinin sonunda- Şerif Murteza'nın 'yüz asıp sırt çevirmek Efendimiz' in düşmanlarına karşı bile göstermediği sıfatlardır, nerde kaldı ki o bu tavırları dinini öğrenmek için gelen birisine karşı sergilemiş olsun' cümlesini hatırlatmak suretiyle 'yüzünü asan ve sırtını çevirenin' müşrik kişi olabileceği ihtimaline kapıyı açık tutmuş görünmektedir. *(Bkz., M. Derviş, İ'râbu'l-Kur'ân, X, 375-377.)*

Biz, bu ayete bu şekilde meal verilmesinin isabetli olamayacağını, bir sonraki 'surede yer alan bazı karineler açısından' başlığı altında ayrı bir açıdan yeniden ele alacağız.

Surenin, 3. ve 4. ayetleriyle ilgili durum açıklık kazandıktan sonra şimdi ilk iki ayete tekrar geri dönelim. Burada عَبَسَ وَتَوَلّٰى أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمٰى ayetiyle ilgili iki ihtimal söz konusudur: 1. Gerek 'abese' ve 'tevallâ' fiillerinin tahtında müstetir iki gaib zamir, gerekse 'câe' fiiline bitişik ' هُ ' zamiri Hz. Peygamber'e racidir. 2. İlgili zamirler, müstağni/kibirli müşrik kişiye racidir.

Şimdi sırasıyla bu ihtimaller üzerinde duralım. Birinci ihtimali dikkate aldığımızda ayetin anlamı şöyle olacaktır: "Yanına a'mâ (biri) geldi diye (Peygamber) yüzünü asıp sırtını döndü." Meal olarak tercih edilen böyle bir yaklaşım, –surenin 3. ve 4. ayetlerinin gramatik yapısı açısından anlamını dikkate aldığımızda- geçerliliğini yitirmiş olmaktadır. Diğer taraftan bu şekil bir tercümede, surenin muhatabının Hz. Peygamber olduğu hususu unutulmuş bulunmaktadır. Burada demek istediğimiz şudur ki, madem ki bu sure, İbn Ümmi Mektum'dan ötürü Hz. Peygamber'in dikkatini çekmek için indirilmiştir, o zaman ilk ayetlerde de Hz. Peygamber'in –ğaib

sigasıyla değil de- doğrudan muhatap alınmış olması gerekmez miydi? Yani, iddia edildiği gibi, eğer, yüz ekşitip sırt çeviren Hz. Peygamber ise, o zaman ifadenin 'Ey Nebi, sana bir a'mâ geldi diye yüzünü ekşittin ve sırtını çevirdin…' şeklinde başlaması gerekmez miydi? Kur'ân' ın hikmetli ve mübîn üslubuyla da örtüşen böylesi değil midir? Bu noktada ilgili sorularımıza cevap mahiyetinde birisi şöyle diyebilir: 'Kur'ân'ın böyle gaibden muhataba geçişi (iltifatı) vardır.'

Bizce Kur'ân'da zaman zaman görülen bu türden bir geçişin/iltifatın burada da söz konusu olduğunu düşünmek makul olmasa gerektir. Çünkü bunun için hikmetli ve matlup bir mananın olması gerekir, bu olmadıkça Kur'ân gaipten muhataba iltifat etmez.

İkinci ihtimali dikkate aldığımızda ise, ilk iki ayetin anlamı şöyle olacaktır: "O (kibirli müşrik), yanına a'mâ (biri) geldi diye yüzünü astı ve sırtını dönüp gitti." Gerek Hz. Peygamber'in yüce ahlakı, gerekse bazı delil ve karineler açısından birinci ihtimalden daha isabetli bulduğumuz böyle bir meal ile ilgili olarak burada birkaç noktaya değinmek istiyoruz:

Açıktır ki a'mânın, müşrik kişinin yanına gelmesi ondan istifade etmek için değildir, zira İbn Ümmi Mektum, Peygamber'ini dinlemek için o meclise gelmiştir. Nitekim bu husus surenin "sana saygıyla koşarak varana gelince.." ayetiyle tasrih edilmiştir. Burada önemle hatırlatmak istediğimiz nokta şudur. Abdullah İbn Ümmi Mektum söz konusu meclise geldiğinde Hz. Peygamber o sırada müşriklerin büyüklerinden birisiyle ikili olarak görüşmektedir. (*Bkz., Muvatta, Tefsiru'l-Kur'ân, 8; Tirmizî, Tefsiru sure (80), 1.*) Öyle anlaşılıyor ki, kibrine yenik düşen bu inkarcı, maddi imkan ve konumu itibariyle fakir ve de a'mâ olan İbn Ümmi Mektum'un yanında bulunmasından rahatsız olmuştu. Zira o, kendi düşünce dünyasına göre, büyük ve çok önemli birisiydi, yanına (bulunduğu meclise) sıradan/fakir insanlar gelmemeliydi. İşte o kibirli inkarcı bu durumu bir gurur meselesi yapıp surat asmış ve sonra da sırtını dönüp oradan ayrılmıştır.

Bu cümleden olmak üzere diyebiliriz ki bu surede Allah (c.c.), önce ilk iki ayetle hadiseyi bizzat yaşayan Hz. Peygamber'e, o gün müşrik kişinin sergilemiş olduğu tavrı hatırlatarak başlıyor, sonra ona hitaben "(Ey Nebi), onun belki arınacağını veya alacağı öğüdün kendisine bir yarar sağlayacağını sana ne/kim bildirdi?" buyuruyor. İlk dört ayetle birlikte tablo bir bütün olarak ele alındığında ise, Allah (c.c.), Peygamber'ine, -onu inkarcı kişi üzerindeki ısrarından vazgeçirmeye yönelik olarak- şu mesajı veriyor: (Ey Nebi, sen de bizzat gördün ki) o, kibirli inkarcı yanına a'mâ biri geldi diye rahatsız olup surat astı ve sonra da sırtını dönüp gitti. Şimdi bunu görüp bilmene rağmen, o kişinin hidayeti hususunda ümidini korumaya değer, sana, şimdi veya önceden bildirilmiş bir şey mi var ki onun üzerinde böyle ısrar ediyorsun? Ümitlenip onda ısrar etmene gerek yoktur, çünkü o, sana tabi olmaya ihtiyaç hisetmeyen bir tavır içindedir. Nitekim bu ayetlerin hemen ardından Hz. Peygambere hitaben, "أَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰى فَأَنْتَ لَهُ تَصَدّٰى (O istiğna gösterene gelince, sen ona yöneliyorsun)" denilerek bu hususa dikkat çekilir. Bu ayeti takip eden bir sonraki ayette ise, Hz. Peygamber'-in, -kibrine takılıp kalan müşrik karşısında- vazife endişe ve hassasiyetiyle bir sıkıntı duymasına gerek olmadığını vurgulamak üzere وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكّٰى (Onun arınmamasından sana ait bir sorumluluk yoktur) denilir.

3. Surede Yer Alan Bazı Karineler Açısından

3. a. وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكّٰى أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰى ayetindeki zamirlerin İbn Ümm-i Mektum'a raci olduğunun ileri sürülebilmesinin şu noktadan da makul olamayacağı görülmektedir. Şöyle ki; Bu zatla alakalı olarak وَأَمَّا مَنْ جَٓاءَكَ يَسْعٰى وَهُوَ يَخْشٰى (Sana (kalbi) haşyet/saygı içinde koşarak varana gelince..) denilmektedir.

Bu ayetten açıkça anlaşılmaktadır ki a'mâ olarak kendisine atıfta bulunulan bu zat, Hz. Peygamberin sohbetine arzulu/istekli birisidir. Bunu يَسْعٰى ifadesinden anlıyoruz. Keza, bu kişi aynı zamanda içinde haşyetin/saygının hakim olduğu birisidir. Bunu da وَهُوَ يَخْشٰى cümlesinden anlamış oluyoruz. Bu ise şu anlama gelir: A'mâ kişi, kendisine الذِّكْرٰى (öğüt/mesaj)'nın fayda verdiği birisidir. Bu itibarla a'mâ kişi düşünülerek, "nerden bilirsin, belki de o arınacak veya dinlediği öğüt kendisine fayda edecektir" şeklinde verilecek olan bir meal tutarlılığını yitirmiş olacaktır. Tefsirlerimizde de yer aldığı şekliyle, burada birisi itiraz mahiyetinde şöyle diyebilir: Bu, iman etmiş zatın (a'mânın) dinine ait diğer hususları da öğrenerek daha derin bir arınma ve yararlanmayı ifade eder. Bizce böyle bir yaklaşım da asla problemi çözücü bir özellik arzetmez. Zira bu tür bir yaklaşımdan hareketle verilecek olan bir meâl, Hz. Peygamberin İbn Ümm-i Mektum'a zikranın/öğüdün fayda edip etmeyeceği konusunda sanki şüphesi varmış da Allah da ona 'bu konuda şüphen olmamalıydı, ona hemen öğüt vermeliydin' demiştir, gibi bir tabloyu karşımıza çıkarır. Bu ise vakıaya ters düşen bir durum olur, zira, bu zat gerek ilk müslümanlardan olması, gerekse Hz. Hatice'nin dayısı oğlu olması cihetiyle, Hz. Peygamber tarafından yakından tanınma imkanı olan bir

sahabiydi. *(Bkz., İbn Hacer, el-İsabe, II, 523.)* Yani Nebî'nin yabancı olduğu birisi değildi; yakınında olması hasebiyle hakkında şüphe taşınılamayacak bir kişi konumundaydı.

3. b. Yezzekkâ fiilinin 3. ayetten sonra 7. ayette tekrarlanması da bizim için bu noktada önemli bir ipucu olmaktadır. Bu fiil ilk olarak surenin baş tarafında مَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّى ayetinde geçmektedir. İkinci geçtiği yer ise وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّى ayetidir. Bu ikinci ayetteki yezekkâ fiiliyle kastedilen kişinin müşrik adam olduğu hususu şüphe götürmez bir açıklığa sahiptir. Bu da bir karine olarak bize, tekrarlanan bu fiille aynı kişi üzerinde durulmuş olma ihtimalini pekiştirmektedir. Zira bir pasajda aynı fiille, iki farklı insanın (yani hem saygı içinde Peygamber'e koşup gelen bir müminin, hem de inkarında direnen müstağni bir müşrikin) kastedilmesi, Kur'ân'ı hikmetli üslubuyla örtüşebilecek bir yaklaşım olma özelliğine sahip görünmemektedir. Hâsılı, surenin kontekstine biraz dikkatlice baktığımızda, Kur'ân'ın yezzekkâ fiiliyle aynı kişi üzerinde durduğunu rahatlıkla anlamış olacağız.

4. Abese Sûresinde Geçen Fiillerin Müddessir Suresinde Yer Alan Fiillerle Karşılaştırılması

Bu başlık altında ise biz önce Müddessir suresinin 18-25 ayetlerini ele alarak üç hususa dikkatleri çekmeğe çalışacağız.

4. a. Dikkat edilirse, Müddessir suresinde bir muannid inkarcı için kullanılan fiillerin hepsi Abese suresinde aynıyla veya müradifiyle yer almıştır. Şimdi, Müddessir suresinde geçen fiillerin karşısına Abese suresinde geçen fiilleri yazarak karşılaştıralım:

عَبَسَ : عَبَسَ وَبَسَرَ
وَتَوَلَّى : أَدْبَرَ
اسْتَغْنَى : وَاسْتَكْبَرَ

Bu tablo bize, iki ayrı surede aynı anlama gelen fiillerle söz konusu edilen zatın aynı kişi olduğunu veya aynı karakterde iki ayrı kişinin olduğunu göstermektedir. Burada hangi şıkkın daha doğru olabileceği hususunda kesin bir şey söyleyememekle birlikte, kanaatimiz, aynı kişiden bahsedilmiş olmasıdır. Bu cümleden olmak üzere biz şimdi yerleşik kanaati savunanlara şu soruyu yöneltmek istiyoruz: Yüzünü ekşitti/surat astı anlamındaki 'abese' tabirini Kur'ân bir yerde inatçı bir kafir için kullanırken diğer yerde nasıl olur da Efendimiz için kullanır? "Kur'ân nasıl olur da birbiri ardına böyle iki fiille Habîbullah'ı anlatmış olur ve bu fiilleri O'na isnad eder? Ve yine nasıl olur da kafire geçirdiği aynı külahı bir de Efendimiz'e geçirir?" *(F. Gülen, Sonsuz Nur, II, 212)*

Tevellâ fiili için de durum bundan çok farklı değildir. Kur'ân-ı Kerim bu fiili Hz. Musa'nın (as) sunduğu mesajları reddeden Fir'avun ve erkanının durumlarını ifade için kullanır: "فَتَوَلَّى بِرُكْنِهِ وَقَالَ سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ" Firavun erkanıyla birlikte yüz çevirip 'o bir sihirbaz veya mecnundur' demişti."*(Zariyat, 51/39.)* Gerçi bu fiil sadece Firavun için kullanılmamıştır, ancak, Kur'ân'ın bu üslup içerisindeki yaklaşımı hep Firavun karakterliler için olmuştur. Kur'ân nasıl olur da birbiri ardınca böyle iki fiille, Hz. Peygamberi anlatmış olur ve bu fiilleri ona isnad eder? Ve yine nasıl olur da Kur'ân-ı Hakîm, dine/imana karşı direnen inkarcıları nitelediği sıfatlarla dinin temsilcisi bir Peygamber'i vasfeder?

4. b. Diğer taraftan bu iki sure arasında, karşılaştırılması gereken bir başka nokta daha söz konusudur. O da her iki surede de söz konusu edilen şahsın lanete/kahrolmaya müstehak bir insan olarak tanıtılmasıdır. Şöyle ki, Müddessir suresinde sözü edilen inkarcı şahsa ثُمَّ قُتِلَ cümlesiyle değinildikten sonra ardından onun 'bu ancak yapıla gelen bir sihirdir; bu, ancak bir beşer kavlidir' sözleriyle vahyî gerçekleri inkar ettiğine vurguda bulunulmaktadır. Abese suresinde ise, bu iki husus doğrudan bir cümlede dile getirilmektedir ki o da şu ayettir:

قُتِلَ الإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ (Kahrolası kafir insan, ne nankördür o.) Bu da gösteriyor ki, her iki surede de söz konusu edilen şahıs, aynı inkarcı kişi veya aynı karakterde iki ayrı inkarcı şahıstır.

4. c. Kur'ân'ın, tevellâ fiilini, inkarcıların durumunu yansıtan ifadelerle birlikte zikretmesi de bize onun bu üsluptaki anlam içeriğiyle ilgili bir fikir vermiş olmaktadır. Mesela, عَبَسَ وَتَوَلَّى cümlesinde görülen bu birlikte zikrediliş كَذَّبَ وَتَوَلَّى ve أَدْبَرَ وَتَوَلَّى şeklinde gelen *(Me'aric, 70/17)* ayetlerde de görülmektedir. *(Ayrıca bkz., Bakara, 2/205; Taha, 20/48; Necm, 53/33; Mearic, 70/17; Ğaşiye, 88/23; Leyl, 92/16; Alak, 96/13.)* Dikkat edilirse tevellâ fiili bu gibi yerlerde 'vahyî gerçeklere ve onu tebliğ edene sırt çeviren' anlamında kullanılmaktadır.

5. Hadis Kaynaklarında Geçen İfadeler Açısından

Bu surenin nüzûl sebebi ile alakalı olarak tefsirlerde anlatılanları şöylece özetleyebiliriz: Hz. Peyganber Utbe b. Rabia, Ebu Cehil ve Ubeyy b. Halef gibi Kureyş'in ileri gelenleriyle oturmuş onlara, dini tebliğ ediyordu. O, tam mevzuya yoğunlaşmış, onlara bir şeyler anlatıyordu ki, gözleri görmeyen Abdullah İbn Ümmi Mektum isim-

li bir zat içeriye girdi ve Allah Resûlü'ne 'ya Resûlellah beni irşad et' dedi. O, bu sözü birkaç kere tekrar edince Hz. Peygamber sözünün kesilmesinden rahatsız olarak yüzünü döndü ve biraz evvel konuşmakta olduğu mevzuya devam etti. Allah Resulü (s.a.s.)'in bu tutumu onun uyarılmasına sebep oldu. Tefsir kaynaklarında anlatılanların hülasası bundan ibaret olmaktadır. Bazı tefsirlerde, Efendimiz'in bu hadiseden sonra İbn Ümmi Mektum'u gördüğünde ona ikramlarda bulunarak 'merhaba ey Rabbimin beni kendisi sebebiyle itab ettiği kişi' dediğine de yer verilir. *(Mesela bkz.: Kurtubî, XIX, 138; Beyzavî, IV, 523.)*

Bu hadiseyi, muteber hadis kitapları içinde sadece İmam Malik'in Muvatta'ı ve Tirmizî'nin Sünen'inde görmekteyiz. Onların tahriçlerinde de olay bu şekilde sunulmamıştır. Şimdi bir mukayese imkanı vermesi için bu iki hadis kitabındaki rivayetlere yer verelim. Hişam b. Urve'nin babası yoluyla Muvatta'da yer alan rivayet şöyledir:

Abese ve tevellâ, a'mâ İbn Ümmi Mektum hakkında nazil oldu. O, (bir gün) Peygamber'e (s.a.s) gelerek 'Ya Muhammed, sana yakın olabileceğim bir yeri işaret buyur da orada oturayım (istednîni)' dedi. O sırada Nebi'nin (s.a.s), yanında müşriklerin büyüklerinden birisi vardı. Nebî (s.a.s), ondan dönüp (i'raz) diğerine (müşrik adama) yönelerek (ikbal) şöyle diyor: 'Ey fulanın babası, bu sana söylediklerimde bir zarar/mahzur (be's) görüyor musun? O, (kendileri için) kan (akıtılan putların) hakkı için hayır' dedi. İşte bunun üzerine bu sure nazil oldu. *(Muvatta, Tefsîru'l-Kur'ân, 8.)*

Tirmizî'nin Sünen'inde tahriç ettiği rivayetteki ifadeler de bir cümlesi hariç olmak üzere hemen hemen aynıdır. Şu kadar ki, Tirmizî'nin rivayetindeki senedin başında Hz. Aişe bulunur. Şimdi Tirmizî'nin 'garib hasen bir hadis' olarak nitelediği rivayetine bakalım:

Abese ve tevellâ, a'mâ İbn Ümmi Mektum hakkında nazil oldu. (Bu kişi) Rasulullah'a (s.a.s) gelerek 'ya Rasulellah, beni irşad et' dedi. O sırada Rasulullah'ın (s.a.s), yanında müşriklerin büyüklerinden birisi vardı. Rasulullah (s.a.s), ondan dönüp diğerine (müşrik adama) yönelerek şöyle diyor: 'Sana söylediklerimde (aleyhine olabilecek) bir zarar/mahzur (be's) görüyor musun? O, 'hayır' dedi. *(Tirmizî, Tefsîru sûre (80) 1)*

İlk bakışta, tefsirlerde yer alan bilgilerin, bu iki hadis kitabında geçenlerle birkaç yönden farklılık arzettiğini görmekteyiz. Bunları maddeler halinde sıralamak gerekirse:

1. Mevcut hadis rivayetlerinde yalnızca 'Resulullah (s.a.s), ondan dönüp diğerine yönelerek şöyle diyor (du.)' denilir. Ancak tefsirlerde, a'mâ kişinin Hz. Peygamberin sözünü kesmesiyle Nebî'nin (s.a.s) bundan rahatsızlık duyduğu (kerihe kat'a kelamihi)' gibi bir cümleye hep vurguda bulunulur.

2. Yine tefsirlerimizin birçoğunda 'İbn Ümmi Mektum' un, sözünü birkaç kere devam ettirdiği' belirtilirken, söz konusu hadis rivayetlerinde böyle bir ifade görülmez.

3. Bu iki rivayette, Hz. Peygamber'in 'merhaba ey Rabbimin beni kendisi sebebiyle itab ettiği kişi' şeklinde bir ifade yer almazken tefsirlerin bazısında bu ifadelere de yer verilir.

4. Son olarak bu mukayese içerisinde hatırlatmamız gereken bir diğer önemli nokta da şudur: Tefsir kaynaklarında, bu surenin Hz. Peygamber'in a'mâya yüzünü ekşitip sırtını dönmesi sebebiyle nazil olduğu belirtilirken, gerek İmam Malik'in Muvatta'ında, gerekse Tirmizî'nin Sünen'inde bu kesinliği ortaya koyacak bir ifadeye rastlanılmaz. Her iki hadisin baş kısmında geçen cümle şundan ibarettir: Abese ve tevellâ (ile başlayan bu sure) İbn Ümmi Mektum hakkında nazil oldu. Bizim, farklılıkları sayıp dökmemizin sebebi, müfessirlerimizin iyi niyetle yapmış oldukları yorumların hadis rivayetlerindeki mevcut ifadelerle birebir örtüşmediğini göstermek içindir.

Şurası gayet açıktır ki iki rivayette de surenin sebeb-i nüzulünün İbn Ümmi Mektum olduğu vurgulanmıştır. Özellikle bu rivayetlerde geçen şu iki cümle dikkat çekmektedir. Birincisi: Rasulullah (s.a.s), ondan dönüp (yu'ridu) diğerine yönelerek (yukbilu) şöyle diyor (du.) Diğeri, 'Abese ve tevellâ (ile başlayan bu sure) İbn Ümmi Mektum hakkında nazil oldu.'

a. Birinci Cümleyle İlgili Olarak:

1. Dikkat edilirse İmam Malik'in Muvatta'ında 'beni irşad et veya bana Allah'ın sana öğrettiklerinden öğret' gibi bir cümle geçmemektedir. Bu rivayette 'istednîni' fiili geçer. İstednâ fiil olarak, 'birisinden, yakınında olmayı talep etmek' anlamına gelir. *(Bkz., İbn Manzur, Lisanu'l-Arab, IV, 419)* Bu cümleden olarak 'istednîni' şeklinde rivayette yer alan ifadeyi biz, 'beni, sana yakın oturabileceğim bir yere aldır/istet' veya 'bana yakınında oturabileceğim bir yeri işaret buyur' olarak tercüme ettik. Nitekim bu kelimenin izahı sadedinde Muhammed Fuad Abdulbakî de dipnota bu anlamı düşmüştür. *(Bkz., el-Muvatta, I, 180)*.

Esasında bu zat, a'mâ olduğuna göre, geldiği mecliste onun böyle bir talepte bulunması daha makul görünmek-

tedir. Muvatta'da geçen cümleyi bize tercih ettirici nokta şudur:

Peygamberi ilk tanıyanlardan birisi olması ve de eşi vesilesiyle ona yakınlığı bulunan bir sahabi olarak İbn Ümmi Mektum, tebliğde/irşadda bulunan bir Peygamber'in konuşmasını dağıtıp 'ya Resulellah beni irşad et' demesi bize çok da makul gelmemektedir. Çünkü Kur' ân-ı Kerim, birçok ayetiyle, müslümanlara Peygamberin huzurunda takınılması gereken adabı talim etmişti; onun yanına ne zaman girilecek, yanında ne kadar oturulacak ve ses tonu nasıl ayarlanacak gibi hususlar inananlara bizzat Allah tarafından öğretiliyordu, dolayısıyla Müslümanların ilklerinden olan bir sahabî'nin bunlardan habersiz olması düşünülemez. Bu itibarla bu noktada a'mâ bir sahabi için en uygun olabilecek talep, geldiği mecliste Peygamberden daha iyi istifade edebilmek için yakında oturabileceği bir yeri talep etmesidir. Burada itiraz mahiyetinde şöyle diyenler çıkabilir: 'O son tahlilde gözü görmeyen bir kişiydi, dolayısıyla bir kısım incelikleri gözetmesi ondan beklenmemelidir.' Bu neviden bir itiraz da tutarlı olamaz, zira gözün görmemesi, inceliklerin/hassasiyetin yokluğunu veya zayıflığını gerektirmez, bilakis bu insanların bu türden duygularının daha da gelişmiş olduğu bilinen bir vakıadır. Buna bağlı olarak hatırlatmada yarar gördüğümüz bir diğer nokta da şudur. Bu sahabî, özelliği ve idare istidadı olan biri olmalıdır ki Hz. Peygamber sonradan onu Medine'de kendi yerine birçok kere vekil bırakmayı uygun görmüştür. *(Bkz., İbn Hacer, el-İsabe, II, 523.)*

Bu rivayetle ilgili olarak özetle ifade etmek gerekirse: Muvatta'da geçen cümlelerden 'İbn Ümmi Mektum Hz. Peygamberin yanına geldi ve ondan talep ettiği bir şeyle sözünü kesti, Nebi de, onun, sözünü kesmesinden ötürü yüzünü ekşitip sırtını döndü' gibi bir anlam çıkarılamaz. Bizce böyle bir anlam ta baştan abese ve tevella fiillerinin Hz. Peygambere raci olduğu ön kabulünden hareketle yapılmış olan yorumlardan ibarettir. Çünkü bu rivayette de Hz. Peygamberin yüzünü ekşittiğine ve ondan rahatsız olduğuna dair açık bir ifade mevcut değildir.

2. Bu konuyla ilgili olarak Tirmizî'nin sened açısından zayıf bulunan rivayeti de esas alınsa, iddia edilen yorumlar için yine açık bir delil bulunamayacaktır. Burada da, biz, en fazlasıyla şu kadarının denebileceği kanaatindeyiz: 'Hz. Peygamber gelip yakınında oturan a'mâ ile ilgilenemeden konuşmakta olduğu kişiye dönüp onu irşada devam etti.' Hz. Peygamber onu tanıyor ve onun hayırlı birisi olduğunu biliyordu. Yani, bu konuda onun kendisini anlayışla karşılayabilecek birisi olduğu hususunda bir endişe duymuyordu. Şayet bu mevzuda bir endişe taşımış olsaydı, şefkat edilmeye ziyadesiyle muhtaç olan İbn Ümmi Mektum'a, müşrik zatla konuşması bitinceye kadar kendisini biraz beklemesini söylerdi. Netice olarak, bu rivayetten de 'Peygamber yüzünü ekşitip sırtını döndü' şeklinde bir anlam çıkarılamaz. Vurgulamağa çalıştığımız hususu özetle ifade edecek olursak: İlgili iki rivayetin ifadelerinden hareketle, 'Hz. Peygamber, sözünü kesen İbn Ümmi Mektum'dan rahatsız olmuştur' gibi bir sonuca gidemeyiz. Hz. Peygamberin burada a'mâdan müşrik olan kişiye yönelişinin sebebi, onun, içinde o kişi için taşıdığı ümidin sevkiyle konuyu soğutmadan, kaldığı yerden tebliğine devam etme arzusundan başka bir şey değildir. Nitekim ilk iki ayetin ardından gelen "(Ey Nebi), onun belki arınacağını yahut alacağı öğüdün kendisine bir yarar sağlayacağını sana kim bildirdi?" *(Abese, 3)* ayeti, Hz. Peygamber'in (s.a.s) o kişiye yönelik içinde taşımakta/korumakta olduğu ümidine işaret etmektedir.

b. İkinci Cümleyle İlgili Olarak

İlgili ikinci cümleyi tekrar hatırlayacak olursak: 'Abese ve tevellâ (ile başlayan bu sure) İbn Ümmi Mektum hakkında nazil oldu. Evet, bu cümle gayet açık bir şekilde, surenin nüzul sebebinin İbn Ümmi Mektum olduğunu bildirmektedir. Ancak bunu nasıl anlamalıyız? Biz bu sebebi, -surenin başındaki 'abese' ve 'tevella' fiilleriyle kastedilenin Hz. Peygamber olduğu ön kabulünden hareketle- 'Hz. Peygamberin, ona surat asıp sırt çevirmesi' olarak anlamıyoruz. Bizim, gerek Hz. Peygamberin yüce/kerim ahlakından, gerekse surenin ilgili kesitinin anlam bütünlüğü ve nahvî yapısından edindiğimiz fikirden hareketle kanaatimiz şudur:

Hz. Peygamber'in müşrik muhatabı üzerindeki ısrarı, -sözünden ve atmosferinden nasiplenmek için yanına istekle/koşarak gelen- İbn Ümmi Mektum'un bir süre bekletilmesine yol açmıştı. İşte bu durum surenin inmesine sebep olmuştu. Açıktır ki bu sureyle Hz. Peygamberin kendi seviyesinden dikkati çekilmişti; a'mâ kişinin bekletilmesine rıza göstermeyen Allah tarafından uyarılmıştı. Ancak, bu uyarı, –inkarında direnen kişinin durumunu anlatan 'abese' ve 'tevellâ' ifadeleriyle değil- şu ayetlerle yapılmıştı: "(Sen ki ey Nebi,) (hidayete) ihtiyaç hissetmeyene yöneliyorsun… Haşyet/saygı içinde koşup sana gelenle ise meşgul olmuyorsun." *(Abese, 80/5-10.)*

Bu ayetlerle bir taraftan Hz. Peygambere, hidayete ihtiyaç hissetmeyip inatla direnen birisi üzerinde artık ısrar etmemesi, diğer taraftan da kendisine koşarak geleni bu tip inkarcılardan ötürü bekletmemesi mesajı

veriliyordu. Böylece Hz. Peygambere bu noktada takip etmesi gereken ahsen bir yol (ilahî rızaya daha uygun bir yol) gösteriliyordu. Bu bağlamda bir hususa daha açıklık getirmemiz yararlı olacaktır. Hz. Peygamberin, Kureyş' in önde gelen bir şahsı üzerinde ısrarcı olması, onu, İbn Ümm-i Mektum'dan daha üstün tuttuğu için değildi. Hz. Peygamberin düşüncesinde ağırlığını hissettiren husus ihtimal ki şuydu: Zahirî sebepler açısından Ebu Cehil, Ebu Leheb, Utbe b. Rabia veya Velid b. Muğire gibi birisinin inanması halinde, bütün bir Mekke halkının iman etmesi muhtemeldi. O, bu mülahaza ile onların iman etmeleri için ısrarcı olmuştur. İşte bu noktada, Abese suresi'nin inzaliyle ona, ilgili muhatabın üzerinde daha fazla durmaması gerektiği bildirilmiştir.

Bu çerçevede hatırlatılması gereken bizce bir diğer önemli nokta da şudur: Hz. Peygamber, 'acaba görevimi hakkıyla ifa edebildim mi?' türünden bir endişe taşımış olmalı ki "(Sen ki ey Nebi,) (hidayete) ihtiyaç hissetmeyene yöneliyorsun" ayetinin ardından, "onun arınmamasından ötürü, senin bir için sorumluluk yoktur: وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّى" cümlesine yer verilmiştir. Bu ayetle, onun bu konuda müsterih olması gerektiği ifade olunmuştur. Ayrıca, bu ayetlerle, böylesi muannid inkarcıları ısrarla imana teşvik etmenin zaman ve güç kaybı olacağına da işaret edilerek risalet ve tebliğ heyecanının sadece bunlara has kılınmaması istenmiştir.

Bu olayı yorumlayan müfessirlerimizin hiç şüphesiz ki en birinci kaynakları hadis rivayetleri olmuştur. Nitekim müfessirlerimizin birçoğu bu hadisi ilgili yerlerde zikretmişlerdir.

Ancak üzülerek belirtelim ki Hz. Peygamberin (s.a.s) tutum ve davranışlarıyla ilgili ayetleri büyük bir hassasiyetle tefsir etmeye çalışan müfessirlerimizin (Allah sa'ylerini meşkur eylesin) bu husus dikkatlerinden kaçmış gibidir. Müfessirlerimiz –iyi niyetle- hadislerdeki ifadelerin anlam sahasını aşan izahlarda bulunmuşlardır. Bizce bunun sebebi, gerek Muvatta'da gerekse Tirmizi'nin Sünen'indeki 'Abese ve tevellâ (ile başlayan bu sure) İbn Ümmi Mektum hakkında nazil oldu' cümlesinde yatmaktadır. Yukarıda da üzerinde özenle durduğumuz üzere, bu cümle onları 'abese' ve 'tevellâ' ifadelerinin Hz. Peygamber'e raci olacağı kanaatine sevketmiştir. Diğer taraftan onlar "(Sen ki ey Nebi, hidayete) ihtiyaç hissetmeyene yöneliyorsun.. Sana saygıyla koşarak gelenle ise meşgul olmuyorsun" ayetlerini de bu kanaatlerini pekiştiren bir delil olarak algılamışlardır. 'Abese' ve tevella' ifadeleriyle kastedilenin başka birisinin olabileceği ihtimaline karşı kapıları kapayan müfessirlerimiz, sonunda, –hadislerde olmamasına rağmen- zihinlerindeki tabloda beliren boşlukları doldurmaya çalışmışlardır.

Yapılan İzahlar Işığında Uygun Bulduğumuz Meâl

1-2. (Ey Nebi, sen de gördün ki), o (kibirli adam), yanına a'mâ (biri) geldi diye rahatsız olup surat astı ve (sonra) sırtını dönüp gitti.

3-4. (Ümitlenip üzerinde ısrarla durduğun o inkarcının) belki arınacağını yahut alacağı öğüdün kendisine bir yarar sağlayacağını sana ne/kim bildirdi?

5-7. (Sen ki ey Nebi, hidayete/irşada) ihtiyaç hissetmeyene (ısrarla) yöneliyorsun. (Bilmiş ol ki artık) onun arınmamasından sana ait bir sorumluluk yoktur.

8-10. (Kalbi) haşyet/saygı içinde koşup sana gelenle ise, (kendini o inkarcıya odaklamandan ötürü) meşgul olmuyorsun.

Sonuç

Makalemizde izahına çalıştığımız bu konuyu özetlememiz gerekirse: Bu surede Hz. Peygamber'in (s.a.s) Allah tarafından dikkatinin çekildiği açıktır. Ancak, bu duruma sebep olan husus, iddia edildiği gibi, O'nun, bulunduğu meclise kendisinden yararlanmak için gelen a'mâya (Abdullah İbn Ümmi Mektum'a) karşı, sergilemiş olduğu zannedilen bir yüz ekşitme ve sırt çevirme değildir.

Çalışmamızda da ayrıntılı bir biçimde durduğumuz üzere, bu tavırları sergileyen kişinin, kibrine yenik düşmüş müstağni müşriklerden birisinin olması güçlü bir ihtimal olarak gözükmektedir. Gerek Kur'ân'da gerekse muteber hadis kitaplarında bu sıfatların Hz. Peygamber'e atfedilmesini haklı kılacak açık bir delil mevcut değildir.

Bize göre, Abese suresinin nazil olmasına sebep olan husus, Allah Resulü'nün sonuç almak istediği kibirli müşrik üzerinde ısrarcı olması ve de buna bağlı olarak istemeksizin İbn Ümmi Mektum'u bekletmiş olmasıdır. Nitekim bu durum "(Sen ki ey Nebi) istiğna gösterene yöneliyorsun.. Sana saygıyla koşarak gelenle ise, meşgul olmuyorsun" ayetleriyle tasrih edilmiştir. Aksi bir düşünce, ne Efendimiz'in yüce ahlakıyla örtüşür ne de surenin 3. ayetinin nahiv kuralları açısından izahını makul kılar. Bu iki önemli husus yanında başka delil ve karineler de söz konusudur ki bunlar da, bu iki ifadenin Allah Resulü'ne atfedilmesinin isabetli bir tevcih olamayacağını gösterirler.

* Dicle Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
yozturk@yeniumit.com.tr

Kimdir?

Gül müdür bülbül müdür şol zâr u efgân eyleyen
Ten midir yâ can mudur hem arşu seyrân eyleyen

Nâr ü bâd ü âb ü hâkin gel haber ver aslunu
Kim bularun her birini emre fermân eyleyen

Âteşin germiyyetinin surrunu duyur bize
Ki hilâf üzre anu kimdir gülistân eyleyen

Yelde kimdir geh nesîm ü geh sabâ zevkin veren
Gâhi huşm ile nice büldânu vîrân eyleyen

Kimdir anu bana göster şol sularda durmayup
Rûz u şeb yüz üstüne aşk ile cevlân eyleyen

Hâk ne ma'dendir biter andan maâdin geh nebât
Kimdir anu gâhi hayvân gâhi insân eyleyen

Ay ü gün yulduzlaru kim döndürür virgil haber
Hem ne seyr için dönerler bunca devrân eyleyen

Bâde birdir sâkî bir meclisteki yârân da bir
Bâdenin keyfiyyetini kimdir evlân eyleyen

Kiminin mescidde boynun eğdirip zâhid kulan
Kimini meyhânede sarhoş u sekrân eyleyen

Zâhidin benzin sarardup ağlatan kim hem nedir
Kâfirin küfrü dahi fâsukta isyân eyleyen

Halktan ayurmuş gözün pinhâne çekmiş özünü
Ne arar kendini halktan böyle pinhân eyleyen

Görse mahbûb-u gönül bî-ihtiyâr mâil olur
Ehl-i derd uşşâku kimdir zâr ü giryân eyleyen

Kim bu surdan kimini mahrûm edip câhil eden
Kimini mahrem edinip ehl-i irfân eyleyen

Vahdet ehli cümlede bir yüzü seyrân ettiler
Lîk görmez ol yüzü kesrette tuğyân eyleyen

Ey Niyâzî'nin vücûdun terk ederse öldürür
Cümle yüzler içre ol bir yüzü seyrân eyleyen

Niyazi MISRÎ

Hamdi İŞCAN*

Ekim / Kasım / Aralık - 2006 / 74

Cerir b. Abdullah el-Becelî huzura girince, Efendimiz gözleriyle herkese yol gösteriyor gibi cemaat içinden birinin kalkıp da ona yer vermesini arzuluyordu... Cemaat bunu anlayamayınca da, hemen harekete geçiyor ve cübbesini çıkararak Cerir b. Abdullah (r.a)'in altına seriveriyor. Daha sonra da, ashabına; bir kavmin kerimine karşı ikramda bulunulması gerektiği hususundaki o ölümsüz nasihatini sunuyordu.

EFENDİMİZ (s.a.s.)'in Heyetleri Kabulü

Mekke fethiyle Arap Yarımadası'nda Müslümanlara saldırı düzenleyebilecek müşrik Arap kuvvetleri etkisiz hale getirildikten, Tebük Seferi ile o dönemin süper gücü kabul edilen Bizans İmparatorluğu'na İslâm ordusunun gücü gösterilip oradan gelecek tehlike yakın ve orta vadede bertaraf edildikten, hasılı Arap Yarımadası'nda umumi manada güvenlik ve asayiş temin edildikten sonra, dört bir taraftan heyetler akın akın Medine'ye seferler tertip etmişlerdir. İşte hicretin dokuzuncu senesine tekabül eden bu durum dolayısıyla, bu seneye "elçiler yılı" (âmü'l-vüfûd) denmiştir.[1]

Elbette ki, Medine'ye gelen heyetlerin ziyareti sadece hicrî 9. yılla sınırlı değildir. İmam Şiblî'nin dikkat çektiği üzere ilk gelen heyetlerden biri olan Müzeyne heyeti henüz hicrî 5. yılda Medine'ye ziyaret gerçekleştirmişti. Ayrıca hicrî 8. ve 10. yıllarda da çok sayıda heyet Medine' de kabul edilmişti.[2] Ancak öyle anlaşılıyor ki, en fazla ziyaret trafiği

hicrî 9. yılda vuku' bulduğundan bu seneye "âmü'l-vüfûd" ismi verilmiştir.

Gelen heyetler içerisinde bedevî Arap kabilelerinin bedeviliğini, huşunet ve sertliğini üzerinde taşıyan ferdler; daha önce İnsanlığın İftihar Tablosu ve Müslümanlara eza ve cefada bulunmuş olan azılı iman ve İslâm düşmanları; bulunduğu oymağın reisi olması dolayısıyla gurur ve çalıma kendini kaptırmış kişiler bulunmaktaydı. Ancak Peygamber Efendimiz (s.a.s) ve sahabilerin o samimi ve sımsıcak müsamaha atmosferi, herkesi konumuna göre değerlendirmek suretiyle ortaya koydukları nezaket ve incelikle dopdolu diplomatik tavır ve davranışlar gelen kişileri bir bir yumuşatmış ve onların İslâm hakkında en güzel kanaatlerle geri dönmelerini sağlamıştır. Öyle ki, siyasî maksat için gelmiş olan

elçilerin bile İslâmiyet'i kabul edip öyle geri döndüğü görülmektedir. Mesela, Kureyş'in gönderdiği elçi Ebû Rafî' Resul-i Ekrem'le (s.a.s) karşılaşınca kalbi İslâm'a ısınmış ve geri dönmek istememiştir. Fakat Peygamber Efendimiz (s.a.s); "Ben elçiyi alıkoyamam, sen şimdi git ve eğer Müslüman olmak istiyorsan sonra geri dön" buyurmuştur.[3]

Allah Resulü'nün (s.a.s) irtihal-i dar-ı beka buyurmadan hemen önce yapmış olduğu vasiyet arasında elçilere hizmette kusur edilmemesinin ve onlara iyi davranılmasının da yer almış olması[4] sanırım bu mevzuda O'nun (s.a.s) ne denli hassas olduğu hakkında bize yeterli bir kanaat verecektir. Ayrıca Resul-i Ekrem'in (s.a.s) elçilik heyetlerinin sınırda karşılanıp Medine'ye gelinceye kadar kendilerine refakat edilmesi isteği[5] de Peygamber Efendimiz'in (s.a.s) bu husustaki edep, nezaket ve incelik ufkunu göstermesi adına bir hayli dikkat çekicidir.

İsterseniz şimdi söylenilen bu hususları birkaç örnek üzerinden müşahhas bir şekilde görmeye çalışalım.

Benî Sa'd b. Bekr Kabilesi ve Dimame b. Sa'lebe (r.a)

Dimame b. Sa'lebe (r.a) Benî Sa'd b. Bekr kabilesinin elçisi olarak Medine'ye geldiğinde Peygamber Efendimiz (s.a.s) ashabıyla Mescid-i Nebevi'de birlikteydi. Dimame mescide girdi ve "Hanginiz Abdulmuttalib'in torunu?" diye sordu. Efendiler Efendisi (s.a.s) "Abdulmuttalib'in torunu benim" dedi. Dimame tekrar "Muhammed mi?" diye sordu. Allah Resulü (s.a.s) "evet" deyince Dimame; "Ey Abdulmuttalib'in torunu! Şimdi sana bazı sorular soracağım, sorularımda da sert ve haşin olacağım, incinmeyesin?" dedi. Resul-i Ekrem (s.a.s) gayet yumuşak bir tavır içinde, "Hayır, içimde sana karşı herhangi bir olumsuz duygu olmayacak, istediğini sor." buyurdu.

Bunun üzerine Dimame b. Sa'lebe; "Senin Rabbin adına söyle, bütün insanlara Resulü olarak seni O mu gönderdi?" Resulüllah (s.a.s); "Evet, Allah'a andolsun, beni O gönderdi." buyurdu.

Dimame aynı şekilde Allah'ın günde beş kez namazın kılınmasını, zekatın ödenmesini, yılda bir ay oruç tutulmasını ve Mekke'ye haccedilmesini emredip emretmediğini sordu. Resul-i Ekrem (s.a.s) de hepsine aynı şekilde cevap verdi. Sonunda Dimame b. Sa'lebe (r.a): Şehadet ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur, yine şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın Resulü'dür. Bu emirleri yerine getireceğim, neyi yapmamı yasakladınsa ondan da sakınacağım; ne bunları artıracak, ne de azaltacağım." dedi.[6]

Bu ziyaretten hemen sonra kabilesine dönen Hz. Dimame'nin kabilesiyle arasında geçen diyaloglar da, "Elçiler Yılı"nın bereketini göstermesi adına bir hayli dikkat çekicidir.

Rivayetlere göre kabilesinin yanına dönen Hz. Dimame'nin ilk sözü şu oldu: "Lât ve Uzzâ ne fena şeylermiş!" Bunun üzerine kavmi; "Sus ey Dimame! Söylediğin bu sözlerden dolayı alaca, cüzzam veya delilik gibi bir hastalığın başına gelmesinden kork!" diye karşılık verdi. Hz. Dimame ise pürüzsüz ve net bir ses tonuyla; "Yazık size! Lât ve Uzzâ denen putlar size ne fayda ve ne de zarar verir. Halbuki Allah Teala içinde bulunduğunuz sapıklıktan sizi kurtarmak için size peygamber gönderdi ve ona kitap indirdi" deyip Müslüman olduğunu açıkça ifade etti ve Rasul-i Ekrem'in emir ve yasaklarını onlara getirdiğini söyledi.

Hadiseyi rivayet eden zat diyor ki, Allah'a kasem olsun o gün akşama kadar Benî Sa'd kabilesinde erkekten ve kadından imana gelmeyen kimse kalmamıştır."[7]

Benî Temîm Heyeti

İçlerinde Utarid b. Hâcib, Akra b. Hâbis, Zibirkan b. Bedr gibi Benî Temîm kabilesinin ileri gelenlerinden oluşan bir heyet kabile taassubu içinde Medine'ye gelmişlerdi. Mescid-i Nebevî'ye ulaştıklarında Resul-i Ekrem (s.a.s) hücre-i saadetlerinde bulunuyordu.

Mescide girer girmez "Bizim yanımıza çık, ey Muhammed!" diye yüksek sesle nida etmeye başladılar. Allah Resulü (s.a.s) çıkınca da, "Sana büyüklüğümüzü göstermeye geldik. Bakalım hangimizin şerefi daha yüksek. Şairlerimize, hatiplerimize izin ver" dediler.

İnsanlığın İftihar Tablosu, hatibinize izin veriyorum, ne söyleyecekse söylesin buyurdu. Bunun üzerine Utarid b. Hâcib kalkıp bir konuşma yaptı. Konuşmasını bitirince Resulüllah (s.a.s) Sabit b. Kays'a dönerek "Kalk, bu adamın konuşmasına cevap ver" buyurdu. Sabit b. Kays da kalkıp çok güzel bir konuşma yaptı.

Daha sonra Benî Temîm heyetinden Zibirkan b. Bedr bir şiir okudu. Buna da Hassan b. Sabit şiiriyle cevap verdi.

Hassan b. Sabit şiirini bitirince, heyetten Akra b. Hâbis, "Hatibi bizim hatibimizden, şairi bizim şairimizden daha güçlü, sesleri de bizim sesimizden daha yüce ve yüksek" diyerek teslimiyetini bildirdi.

En fasîh şairlerini yanında getiren Benî Temîm kabilesi Müslümanlığı kabul ederek Medine'den ayrıldı. Resulü Ekrem (s.a.s) de değerli hediyeler vererek onları yolcu etti.[8]

Adiy b. Hâtim ve Müslüman Oluşu

Adiy b. Hâtim Yemen'deki Hristiyan kavmin lideriydi. Babası cömertliğiyle meşhur Hâtem-i Taî'dir. Kendisinin

anlattığına göre, Peygamber Efendimiz'i (s.a.s) ilk işittiğinde bundan hiç hoşnut olmadı. Çünkü kabilesinin reisi olarak kendisini asalet sahibi bir Hıristiyan olarak görüyordu. Ayrıca kabilesinin katıldığı savaşlarda elde edilen ganimetin dörtte birini kendisi alıyordu. Maddi-manevi sahip olduğu imkan ve payelerin elinden çıkma ihtimali dolayısıyla İslâm'a karşı düşmanca bir tavır içine girmişti.

Adiy b. Hâtim, tevhid dini olan İslâmiyet'in Yemen'deki putperestliğe de son vereceğini ve o bölgeye de hakim olacağını tahmin ediyordu. Bu sebeple her an bulunduğu beldeden kaçabilecek şekilde at ve develerini hazır halde bulunduruyordu. Hz. Ali komutasındaki İslâm ordusunun Yemen'e yaklaştığını duyunca ailesi ve çoluk-çocuğuyla birlikte Şam'a kaçtı. Ancak kaçış esnasında kızkardeşi Sufane' yi unutmuşlardı.

Adiy b. Hâtim'in kabilesinin bir bölümü Müslümanlara karşı çıktı. Ancak çok geçmeden mağlup oldular. Müslümanlar onları esir aldı. Medine'ye getirilen esirler arasında Adiy b. Hâtim'in kızkardeşi Sufane de vardı.

Sufane fırsat bulduğu bir anda, babasının adını şefaatçi yaparak Peygamber Efendimiz'den (s.a.s) yardım talebinde bulundu. Her işi binbir hikmetle dolu olan Resul-i Ekrem (s.a.s) kabilenin önde gelenlerinin gönlünün kazanılmasıyla bütün bir kabile fertlerinin gönlünün kazanılabileceğini çok iyi bildiğinden, Sufane'nin serbest bırakılmasını emir buyurdu. Ayrıca kardeşinin yanına dönmek istediğinde Peygamber Efendimiz (s.a.s) ona giyecek ve binekten başka yol boyunca ihtiyacını karşılayacak erzak verdi. Onu saygı duyulan muhterem birisi olarak yolcu etti.

Sufane Şam'da kardeşi Adiy b. Hâtim'in yanına varınca önce kendisini bırakıp gittiğinden dolayı kardeşine ağır sitemlerde bulundu. Daha sonra Resulüllah ile aralarında geçenleri anlattı. "Vallahi ben O'nda hayırdan başka hiçbir şey görmedim. Kardeşim sen de O'nunla git bir görüş" dedi. Bunun üzerine Adiy b. Hâtim Medine'ye doğru yola koyuldu.[9]

Esasında bu başlık altında buraya kadar anlattıklarımız mevzuumuzla doğrudan alakalı değildi. Ancak konu bütünlüğü açısından hadisenin bütününü aktarmanın daha faydalı olacağını düşündük. Şimdi ise hadisenin mevzumuzla doğrudan alakalı kısmını nakletmek istiyoruz.

İbn Hişam, hadisenin devamını Adiy b. Hâtim'in dilinden şöyle aktarıyor:

Medine'ye geldiğimde Resulüllah (s.a.s) mescidde bulunuyordu. İçeri girip selam verdim. "Bu adam" kimdir diye sordu. Adiy b. Hâtim olduğumu söyledim. Bunun üzerine ayağa kalktı, bana iltifatta bulundu. Daha sonra alıp beni evine götürdü.

Eve giderken yaşlı, zayıf bir kadın rastladı. Resulüllah'ı durdurmak istedi, o da durdu. Hz. Peygamber uzun süre kadının ihtiyaçlarını dinledi. Bu arada ben içimden; 'Bunu bir hükümdar yapmaz, vallahi bu bir hükümdar değil." diye geçirdim. Sonra evine vardık.

Hz. Peygamber, önüme lifle doldurulmuş bir minder koydu ve oturmamı istedi. Ben "Siz oturun" dedim, "Hayır, sen otur!" buyurdu. Ben mindere oturdum o ise yere oturdu. Ben yine içimden "Vallahi bu bir hükümdar işi değil" dedim.

Efendiler Efendisi (s.a.s) daha sonra Adiy b. Hâtim'e İslâm'ı anlatıyor, onun imanına engel olabilecek zihninde oluşan tereddütlere cevap veriyor ve neticede Adiy b. Hâtim kelime-i şehadet getirerek Müslüman oluyor.[10]

Görüşmeler Hakkında Umumi Değerlendirme

Medine'ye gelen elçi heyetlerinin hepsine bu yazıda temas etmek, yazının istiab haddini aşacağından biz bu kadarlıkla iktifa etmek istiyoruz. Zira İmam Şiblî'nin tesbitlerine göre, her ne kadar ilk dönem siyer müelliflerinden İbn İshak, Peygamber Efendimiz'i ziyarete gelen 15 heyetten bahsetse de, İbn Sa'd, gelen heyetlerin sayısının 60'a ulaştığını söylemekte, Zeyneddin İrakî, İbn Sa'd'ın görüşünü desteklemekte, İbn Kayyim ve Kastalanî ise eleştirel araştırma ve tahlillerden sonra bu heyetlerin 342'ye ulaştığını ifade etmektedirler[11]. Dolayısıyla biz şimdi sadece bir fikir vermesi açısından verdiğimiz üç örnekle yetinerek heyetlerin ziyaretiyle alakalı önemli gördüğümüz bazı hususların tesbitine geçmek istiyoruz.

Bu üç hadiseyi yan yana getirip mukayeseli bir şekilde anlamaya çalıştığımızda görüyoruz ki;

İnsan sarrafı Resulüllah (s.a.s) gelen kişi veya kişilerin durum ve konumlarına göre kendilerine muamelede bulunmaktadır. Basit, sade bir şekilde soru sorup konuyu öğrenmek isteyene onun ruh aynasına, anlayış seviyesine göre cevap veriyor, açık, net, veciz, sade ve duru bir şekilde söyleyeceklerini söylüyor, hak ve hakikati ifade ediyordu.

Şiir ve hitabetiyle övünen, kabile enaniyeti içinde bulunan kişilere de onların anlayacağı dille cevap veriyor, gönüllerini incitmeden ama onları helakete sürükleyecek enaniyet ve kibir duygularını da ellerinden alacak şekilde müskit cevaplarla hak ve hakikate tercüman oluyordu.

Kabilelerin önde gelenlerine, eşrafına saygı ve hürmet dolu bir mumalede bulunuyor, onların manevî makam ve itibarlarını zedeleyecek bir hareket ve davranışa fırsat vermiyordu. Böylece ilgi ve teveccühe alışmış bu kişilerin enaniyet ve gurur damarlarına basılmamış ve bu sebepten dolayı dinden, imandan uzaklaşmaları engellenmiş oluyordu.

Daha önce ne tür zulüm ve haksızlıkta bulunursa bulunsun, hangi kötü söz ve iftirayı atmış olursa olsun, gelen kişilere geçmişte yaptıkları hatırlatılmıyor, önceki zulüm ve kötülükleri yüzlerine çarpılmıyor, onları mahcup duruma düşürecek söz ve davranışlardan uzak kalınıyordu. Hatta denilebilir ki, bu mevzuda en küçük bir imada dahi bulunulmuyor, aksine gelen kişiler iltifat ve ikram görüyordu.

Eldeki imkanlar ölçüsünde hemen hemen bütün heyetlere hediyeler veriliyor öyle yolcu ediliyordu.

Allah Resulü (s.a.s) gelen kişi veya kişiler ne kadar kaba-saba, haşin, sert dahi olsa her halükarda fevkalede bir nezaket içerisinde onları karşılıyor, kaba-saba, hoyratça bedevî tavırlarına kızmıyor, öfkelenmiyor, böyle çirkin davranışta bulunanları tardetmiyor, onları muhatap almamazlıkta bulunmuyor; aksine kabalığa nezaketle, huşunete yumuşaklıkla karşılık veriyordu.

Ayrıca dikkat çekilmesi gereken önemli bir husus görüşmeler monolog şeklinde cereyan etmiyor; gelen heyetler kendilerini ifade edebilecek bir zemin buluyor, duygu ve düşüncelerini rahatça dile getirebiliyor, akıllarına gelen her türlü soruyu sorabiliyorlardı. Böylece gerçekler dikta yoluyla değil, insanların zihinlerinde herhangi bir soru işareti ve tereddüt kalmaksızın içten bir kabulle gönüllere girmiş ve yerleşmiş oluyordu.

Ve Günümüze Bakan Yönleriyle Elçiler Yılı

Yaratılış hikmeti gereği her dönem için maddî güç ve kuvvetin bir manada vazgeçilmezliği bulunsa ve hiç şüphesiz çağımız için de aynı durum söz konusu olsa da, öyle anlaşılıyor ki, günümüzde ilmin ve beyanın gücü daha bir önem kazanmış, onun toplumlar ve devletlerarası muvazenedeki rolü daha belirleyici bir noktaya ulaşmıştır.

Aynı hakikati farklı bir açıdan şöyle de ifade edebiliriz: Esasında, 'mahiyeti ve neticesi itibariyle her şey ilme bağlıdır', ilmin ve beyanın gücü her dönem için en müessir vesilelerden biridir, ancak günümüzde bu güç geçmiş dönemlere nisbetle daha bir ehemmiyet kesbetmiş, çok daha geniş sahada hakimiyet ve müessiriyet tesis etmiş bulunmaktadır. Öyle ki, günümüzde en güçlü devletler dahi yapıp ettiklerinden dolayı kendilerini şöyle veya böyle dünya halkları nezdinde bir meşruiyet zeminine oturtma mecburiyetinde hissetmektedirler. Bundan dolayı rahatlıkla denebilir ki, umum yeryüzünde bugün medenî üslup ve diplomatik dil asıl mücadele ve kazanma sahası olarak görülmektedir.

Ayrıca haberleşme ve seyahat vasıtalarının akıllara durgunluk verecek ölçüde geliştiği ve bunun sonucunda dünyanın adeta bir köy haline geldiği günümüzde ferdler ve milletler arası münasebetler geçmiş asırlara nisbetle daha bir iç içe girmiş, farklı kültür ve anlayışın insanları –isteseler de istemeseler de- içtimaî, siyasî, coğrafî, ticarî vs. değişik sebeplerle aynı mekanı paylaşma, birlikte yaşama mecburiyetinde kalmışlardır.

"Zamanın ruhu" diyebileceğimiz bu tür konjonktürel saikler, umumî manada din ve kültürler arası diyalogu elzem kıldığı gibi, bilhassa son çeyrek asırdan beri, bazı uluslararası güç odakları tarafından İslâm ve Müslümanlar hakkında oluşturulmaya çalışılan sun'i imaj meselesi ve İslâm'ın hakiki çehresini karartma gayretleri de müslümaların bu mevzuya daha bir ehemmiyet vermesini gerekli kılmaktadır. İslâm'ın –haşa- sertlik ve huşunet yanlısı bir terör dini, Müslümanların da bir terörist, bir anarşist olarak gösterilmeye çalışıldığı talihsiz bir dönemde, Müslümanların üzerine düşen en önemli vazife herhalde her fırsatı değerlendirerek İslâm'ı gerçek orijiniyle anlatma, hal ve beyan diliyle onun hakiki sesini cümle âleme duyurma olsa gerek. Bu noktada, geniş halk kesimleriyle, İslâm hakkında iftira ve karalamaları bizzat organize eden uluslararası siyasi oluşum, güç odakları ve menfaat şebekelerini bir tutmamak, aynı kefede değerlendirmemek, "aldatma"yı meslek edinen azınlık gruplarıyla "aldanan" kitleleri tefrik etmek, zannediyorum, dikkat çekilmesi gereken önemli bir husustur. Bu sebeple fesad şebekeleri ne yaparsa yapsın, ıslahçılar olarak mümin, hakiki insaniyet olan İslâm'ı gerçek mana ve muhtevasıyla temsil etme ve bu temsil için gerekli olan karşılıklı görüşme ve tanışma zeminini oluşturma vazifeleriyle sorumlu bulunmaktadır.

Bundan dolayı sonuç olarak diyebiliriz ki, zaten dinin ruhunda olan ama günümüz şartlarının daha bir lüzumlu hale getirdiği farklı din ve kültür müntesipleriyle karşılıklı ziyaret ve diyalog toplantıları açısından "elçiler yılı"; Nebevî metod ve tarzın bilinmesi, onun hayata hayat kılınması ve bu tür görüşmelerin en güzel ve en verimli şekilde neticelenmesi adına çağımız Müslümanına başka hiç kimsenin sahib olamayacağı eşsiz bir rehberlikte bulunmakta ve bizim için çok zengin bir kaynak sunmaktadır.

* Araştırmacı Yazar
hiscan@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. İbn Hişam, es-Sîretü'n-Nebeviyye, 4/205
2. İmam Şiblî, Peygamberimizin Risaleti ve Şahsiyeti, 52
3. Ebû Davûd, Cihad, 151
4. Buharî, Meğazî 83
5. İbn'ül-Esîr, Üsdü'l-ğabe, 1/168
6. İbn Hişam, 4/219-220
7. A.g.e., 220-221
8. A.g.e., 206-212
9. A.g.e., 225-227
10. A.g.e., 227
11. İmam Şiblî, 51

Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI*

Ekim / Kasım / Aralık - 2006 / 74

İşin özü, kibirli insan hakka kapalı, insanlara kapalı, hikmete kapalı, ilâhî mârifete kapalı; şeytana açık, küfre açık, halk nazarında menfur, riyâ, süm'a, hıkd u haset gibi İblis kaynaklı mesâvî ile kirlenmiş bir bahtsızdır. Bu tür bahtsızlardan şimdiye kadar iflâh olan görülmemiştir. Aksine hayatını kibir ve gurur zeminine bina edenlerin âkıbetleri hep küfürle noktalanmıştır.

Manevi hastalıklardan Riya ve Korunma yolları

Dinin esası, Allah'ın varlık ve birliğini, hâkimiyet ve kudretini kabul edip, hareket ve davranışlarını O'nun rızasına uygun şekilde düzenlemeye çalışmaktır. Yani iyi bir insan ve iyi bir kul olmaktır. Gerçek kulluk her işte ihlâs ve samimiyeti gerektirir. O halde ihlâs nedir? Varlığı ile davranışlara değer katan ihlâs; riya, gösteriş ve şirkten kaçınmak demektir. Bir şeyi Allah için, sadece Allah'ın hoşnutluğu için yapmaktır. Bütün ibadet ve davranışlarımızda, başka maksatla değil, sadece ve sadece Allah rızasını ölçü olarak almaktır. Yapılan bütün işlerin başlangıç noktası niyettir. Niyet, bir işte güdülen maksat ve gaye demektir ve ihlâsın göstergesidir. İşte, ihlâsın tersi olan ve yapılan işlerin insanlara gösteriş ve kendini beğendirmek amacıyla yapılması anlamına gelen riya, günümüzde insanlar arasında çok yaygın hâle gelen manevî hastalıklardan biridir. Bu makalede riya üzerinde duracak, riyanın zararları ve ondan korunma yollarını açıklamaya çalışacağız.

1. Riyanın Tanımı

a) Sözlük Anlamı: Riya, iş, söz ve davranışlarda gösterişe yer verme; bir iyiliği veya bir ameli Allah'ın rızasını kazanmak niyetiyle değil, insanların beğenisi için yapmaktır. Böyle bir davranışta bulunan kimseye, riyakâr veya mürâî denir.[1]

b) Terim Anlamı: Ünlü mutasavvıflardan Haris el-Muhasibî riyayı şöyle tarif etmektedir: "Riya, kulun Allah'a itaat ederken kullara yaranmak istemesidir."[2] Başka bir ifadeyle riya, itaat ederken Allah'tan başkasına gönül vermektir. Öyleyse riya, Allah'a itaat etmiş gözüküyorken, aslında amacı Allah'ın kullarının arzularını, beğenilerini kendinde toplamaya çalışmaktır.[3]

Gazalî'ye göre riyanın dört derecesi vardır: Birincisi, riyanın en ağır olanıdır. Riya ile yaptığı ibadette hiç sevap niyeti yoktur. İnsanların yanında abdestsiz bile namaz kıldığı halde,

yalnız kaldığı zaman hiç kılmayan kimse gibi. Bu namaz sırf insanlara gösteriş içindir, hiçbir hayrı yoktur.

İkincisi, ibadeti gösteriş için yapar. Fakat Allah'ın rızasını da niyet eder. Ancak bu niyet zayıftır. Yalnız kaldığında bu ibadeti yapmayacaktır. Sevaba niyet etmese de gösteriş için bunu yapacaktır.

Üçüncüsü, gösteriş ve sevap tarafları eşit olmaktır. Eğer riyanın yanında bir de sevap veya sevabın yanında bir de riya niyeti olmasa, bu ameli yapmayacaktır. İkisinin eşit olarak bulunmasıyla bu ameli yapmıştır. Kişi, bu amelinden zarar görmese de fayda da görmez.

Dördüncüsü de, ibadeti insanların duymuş olmasından dolayı daha da gayrete gelip takviye etmesi, artırmasıdır. Böyle birisi, kimse duymasa da ibadetini yapacaktır. Dolayısıyla ibadeti sırf riya maksadıyla yapmadığı için yaptığı ibadetten fayda görebilir.[4]

2. Kur'ân'da Riya Kavramı

İhlâs, ibadet kastıyla söylenen sözlerin, yapılan işlerin sadece Allah rızası için yapılmasıdır ki, ihlâs ile yapılmayan hiçbir ibadet, Allah katında makbul değildir. Dinin ruhu ihlâstır, yani ibadetin yalnız Allah'a yapılmasıdır. Başka bir gaye için yapılan ibadette ihlâs yoktur. İhlâsla yapılmayan her ibadet ise kabul görmeyecektir. İhlâsın karşıtı olan riya, haramdır ve gizli şirk sayılmaktadır.

Yüce Allah, Kehf suresi 110. ayette: "Kim Rabbine kavuşmayı arzu ediyorsa salih amel yapsın ve Rabbine (yaptığı) ibadete hiç kimseyi ortak etmesin." buyurmaktadır.

Bu ayette geçen, ibadette Allah'a şirk koşmaktan maksat, ibadette ihlâslı ve samimi olmamak, Allah'ın rızası dışında riya, gösteriş ve benzeri menfaat duygularını taşımak demektir.[5]

Allah Teala, ihlâslı mümin kullarının amellerinden bahsederken onların şöyle dediklerini haber vermektedir: "Biz sizi ancak Allah rızası için doyuruyoruz. Bu yaptıklarımıza karşılık sizden bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz." *(İnsan, 76/9)*

Tabiunun önemli müfessirlerinden Mücahid, bu ayeti açıklarken şu noktalara yer vermektedir: Sadık kullar, bu sözü dilleriyle değil, sadece kalpleriyle söylüyorlar. Dolayısıyla Allah Teala, onların bu durumunu, başkalarına örnek olsun diye anlatmaktadır. Kalplerinde, yaratılmışların övgüsünü ve onlardan gelecek herhangi bir karşılık duygusunu çıkarıp attıkları için, Allah onlardan hoşnut olmuştur.[6]

Riya, Kâfir ve Münafık Vasfıdır.

Riya, Kur'ân'da kâfir ve münafıkların vasfı olarak anlatılmaktadır: "Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın." *(Bakara, 2/264)*

"Allah'a ve ahiret gününe inanmadıkları halde mallarını, insanlara gösteriş için sarf edenler de (ahiret azabına uğrarlar.) Yakın dostu şeytan olan kişi, ne kötü dost sahibidir." *(Nisa, 4/38)*

"Münafıklar Allah'ı aldatmaya çalışırlar, Allah da onların hilelerini ve oyunlarını bozar. Onlar namaza kalkarken üşene üşene kalkarlar, müminlere gösteriş yaparlar. Yoksa aslında Allah'ı pek az hatırlarlar." *(Nisa, 4/142)*

Yukarıdaki ayetlerde ifade edildiği üzere, kâfirler ve münafıklar gösteriş düşkünüdürler. Zira onlar, yaptıkları işleri insanlara gösteriş yaparlar. Mesela kâfirler, mallarını gösteriş için harcarlar, münafıklar da namaza, dinin emri olduğu için değil, gösteriş için üşene üşene giderler.[7]

Yine başka bir ayette Yüce Allah: "Memleketlerinden çalım satarak, halka gösteriş yaparak savaşa çıkan ve Allah yolundan insanları uzaklaştıranlar gibi olmayanlar var ya Allah onların bütün yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır." *(Enfal, 8/47)* buyurur.

Bu ayette de yurtlarından böbürlenerek, insanlara gösteriş yaparak savaşa çıkan ve insanları Allah yolundan men eden müşrikler örnek verilerek müminler ikaz edilmekte ve onlar gibi yapmamaları istenmektedir. Çünkü Müminler, Allah'a inanan, ona dayanan ve Allah için hareket eden insanlardır. Onlar, Allah için birbirlerini sever ve gösterişten hoşlanmazlar.

Riya, Mâun suresi 4-7. ayetlerde de münafıkların çirkin huylarından biri olarak gösterilmektedir: "Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar gösteriş yapanlardır, hayra da mâni olurlar."

Onlar, Allah'a inanarak samimiyetle değil, sırf gösteriş için namaz kılarlar. Bunun için de onlar kıldıkları namazdan gafildirler. Gafil oldukları için onu kılmış sayılmazlar. Çünkü insanlardan istenen sadece şeklen namaz kılmak değil, gerçek manada namaz kılmaktır. Onlar namazlarını gaflet içinde kıldıklarından dolayı namaz ruhlarında bir tesir göstermez. Ayrıca onlar zekât vermeyi, kardeşlerine yardım etmeyi ve iyilik etmeyi önlerler. Allah'ın kullarına hayrı engellerler. Eğer gerçek manada namaz kılmış olsalardı, Allah'ın kullarına yardım etmeye engel olmazlardı. İşte ibadetin Allah katında makbul olması için, gösterişten uzak, ihlâs ve samimiyetle yapılması gerekir.[8]

Razî, bu ayetlerin tefsirini yaparken münafık ve riyakâr arasındaki farkı şu şekilde açıklamaktadır: "Münafık, zahiren iman etmiş görünüp, içinde küfrü saklayan kimsedir. Riyakâr ise, kendisini görenler, dindar olduğuna inansınlar diye, kalbinde olmadığı halde, alabildiğine bir huşu gösteren kimsedir. Münafık, kimsenin olmadığı, görmediği yer ve zamanda namaz kılmayan; riyakâr ise, en güzel namazı insanların yanında kılan kimsedir."[9]

3. Hadislerde Riya Kavramı

Birçok hadis-i şerifte, riyanın çirkinliği ve riya yapanların kazandıkları kötü sonuçlar açıklanmaktadır. Efendimiz (s.a.s.)'den rivayet edilen bir hadise göre, bir adam Allah Elçisine: "Ey Allah'ın Elçisi kurtuluşumuz neye bağlıdır?" diye sorunca, Hz. Peygamber (s.a.s.): "Allah'ın emrettiği şeyleri, insanlar istiyor diye yapmaktan sakınmandır." cevabını verdi. O kimse bu defa: "Amellerde kurtuluşa nasıl erilir?" diye sordu. Hz. Peygamber, o kişiye, riyayı terk etmesi gerektiğini bildirdi.[10]

Yapılan amellerin, Allah katında kabul görüp o ameli yapan kişiye sevap verilmesi için ihlâsla yapılması gerekir. Aksi halde geçici dünya hayatını ve süsünü amaçlayarak amel eden kimsenin amelinin boşa gideceği, hadiste şöyle haber verilmektedir: "Kulun amelini ilâhî huzura sundukları zaman Allah, meleklere şöyle karşılık verecektir: "İşte bu kulum ameliyle beni kastetmemiştir. Benim rızamı gözetmedi. Onu cehenneme atın."[11]

Abdullah b. Amr b. As, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Kim amelinde riya/gösteriş yaparsa, Allah da o kişiye ona göre muamelede bulunur."[12]

Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği bir hadis ise şöyledir: "Allah yolunda öldürülen, malını tasadduk eden ve Allah'ın Kitabını okuyan kimselerden her birine Allah Teala, kıyamet gününde şöyle diyecektir: "Birinciye, 'Yalan söyledin, aslında filânca bilgindir' denilmesini istemiştin.' İkinciye ise: 'Hayır tam tersine filânca korkusuzdur" denilmesini amaçlamıştın.' Üçüncüye de, 'falancanın eli boldur denilmesini murat etmiştin' denilecektir." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) şu açıklamayı yapmıştır: "İşte bu üçü de ateşe girecektir."[13]

Bu hadislerden açıkça anlaşıldığına göre, insan her ne amel yaparsa yapsın Allah rızası için yapmalıdır. Allah rızası olmadan, sadece riya/gösteriş için yapılan hiçbir amel Allah katında kabul edilmez ve kişinin o amellerinden sevap alması da mümkün değildir. Demek ki, riya, amellerin boşa çıkmasına sebep olmaktadır. Allah Resulü (s.a.s.): "Hardal tanesi kadar riya bulaşmış hiçbir amel kabul edilmeyecektir."[14] buyurur.

Hz. Ömer, Muaz b. Cebel'i ağlarken gördüğünde ona, "niçin ağlıyorsun?" diye sordu. O da, Hz. Peygamber'in kabrini göstererek, "şu kabrin sahibinden duyduğum söz" beni ağlatmaktadır. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.): "Riyanın en azı bile şirktir." buyurmuştur.[15]

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), riyayı küçük şirk olarak değerlendirmekte ve "Sizin hakkınızda en çok korktuğum şey küçük şirktir." diyerek, ümmetini riyadan şiddetle sakındırmaktadır.

Ashab-ı Kiram dediler ki: "Ya Resûlallah, küçük şirk nedir?" Resûlullah (s.a.s.):

- "Riyadır. Yani başkalarına gösteriş için ibadet yapmaktır. Allah Teala, kıyamet günü herkesin amelinin karşılığını verirken, insanlara gösteriş için ibadet yapanlara şöyle der: "Dünyada kendileri için gösteriş yaptığınız kimselere gidin. Bakın bakalım onların yanında size verecekleri bir şey bulabiliyor musunuz?"[16]

Şeddad b. Evs, Efendimiz (s.a.s.)'in "Ümmetim hakkında iki şeyden korkuyorum: Şirk ve gizli şehvet.[17]" uyarısı üzerine:

- "Ey Allah'ın Resulü! Senden sonra ümmetin Allah'a ortak mı koşacak?" demiş, Efendimiz (s.a.s.) de:

- "Evet, ama onlar Güneş'e, Ay'a, taşa ve puta tapmayacaklar. Fakat amelleri ile gösteriş yapacaklar." buyurmuştur.[18]

Allah Resulü (s.a.s.), Müslümanlar için en çok korktuğu şeyin küçük şirk olan riya olduğunu belirterek riyayı, İslâm ümmeti için çok korkunç bir tehlike olarak nitelendirmektedir. Hadislerde riya, bazen şirk, bazen küçük şirk ve bazen de gizli şirk olarak nitelendirilmekte, amelde Allah'a başka bir şeyi veya kimseyi ortak etmek anlamına geldiği ifade edilmektedir. Ayrıca hadislerde yapılan iyiliklerin duyurularak gösterişe vesile kılınmasının da Allah katında kötü ve çirkin bir davranış olduğu belirtilir. Gösteriş olsun diye hafızlık yapmak, ne âlim adam desinler diye ilim elde etmek, insanlar cömert desinler diye sadaka vermek, ne yiğit adam desinler diye savaşmak daima yerilmektedir. Amellerini gösteriş için yapanların cehennem ateşiyle cezalandırılacakları ifade edilir.[19]

4. Riyanın Sebepleri

İnsanları riyakârlığa yönelten hususların bilinmesi ve bunlardan kaçınılması çok önemlidir. İnsanı riyaya sevk eden çeşitli sebepler vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz: 1. İman zayıflığı, 2. Övülme isteği, 3. Dünyada yerilme ve kötülenme korkusu, 4. İnsanların elindekilere karşı hırsla dolu olması.[20]

1) İman Zayıflığı: Her şeyden önce imandaki zayıflık riya sebebidir. Her ümidine ulaştıracak, her korktuğundan emin kılacak tek varlığın Allah olduğunu gönlüne yerleştirmeyen, maddî sebeplere ve insanlara gereğinden fazla değer veren, Allah'ı unutup onun dışındaki varlıklardan bir şeyler bekleyen zayıf imanlı kişiler, riyaya düşmeye mahkûmdurlar.[21] Gerçek iman sahipleri ise, tüm davranışlarını Allah'ın en yüce kudret sahibi olduğu duygusuyla yalnız onun rızası için yapacaklarından dolayı, insanların değerlendirmelerine fazla önem vermezler. Çünkü onlar şunu çok iyi bilirler ki, eğer Allah Teala, bir hayrın kendisine dokunmasını takdir etmişse dünyadaki bütün insanlar karşı çıksalar, buna engel olamazlar. Eğer Allah Teala, bir kötülüğün ona isabet etmesini takdir etmişse bütün insanlar bunu kaldırmaya çalışsalar yine de başarılı olamazlar.

2) Övülme Arzusu: İnsan fıtratı gereğince daima övülmeyi, methedilmeyi ve yüceltilmeyi sever. Kötülenmekten hoşlanmaz, kötülenmemek, insanların beğenisini kazanmak için riya/gösterişe girer. Allah için yaptığı ibadetlere bile insanların övgüsünü kazanmak için riya karıştırır. Hâlbuki insanlar, onu övmekle ne hayat süresini uzatabilir, ne rızkını çoğaltabilir, ne ağzının tadını ziyadeleştirebilir, ne herhangi bir belayı başından savabilir ve ne de Allah'ın takdir etmiş olduğu kötü bir şeyi ondan uzaklaştırabilirler.[22]

Riyakâr kişi, insanlara kendini beğendirerek ya maddî bir menfaat ya makam mevki veya şöhret elde etmek ister. Aslında bunlar hayat gayesi yapılmaya değer şeyler değildir. Arınmış ruhlar, böyle geçici dünyalıklar peşinde koşmazlar.

Müminin kendisini çevresindeki insanlara sevdirebilmek için riyakâr bir tavra ihtiyacı yoktur. Çünkü kişiyi diğer insanlara sevdirecek olan Allah'tır. Hayatının her anında ihlâsla Allah'ın rızasını kazanmaya çalışan bir mümini, tüm inananlar doğal olarak kalben sevip desteklerler. Güzel ahlâklı, samimi, dürüst, ihlâslı ve içi dışı bir olan insanı sevmek müminlerin fıtratında vardır. Allah'ın rızası beraberinde kişiye müminlerin rızasını da kazandırır. Ama, sadece insanların rızası için yapılan bir işte Allah'ın rızasından yana hiçbir kazanç sağlanamaz.[23]

3) ***Yerilmekten Korkmak:*** Yerilme korkusu, kulun insanların kendisini kötülediğini doğruluğuna güvenmediğini ve iyi yaptığı işlerde bile ona kötü zan beslediklerinin farkına varması, bunu bilmesidir. Toplumda yerilen bir kimsenin sözüne güvenilmez, şehadeti geri çevrilir. Kimse onunla oturup kalkmak ve onunla sohbet etmek istemez. Böyle bir insanın selamına karşılık verilmez, talepleri geri çevrilir. Kendisine güvenilip hiçbir şey emanet edilmez. Adeta toplumdan dışlanır. Bunun için bazı insanlar, insanların kendisini yermelerinden korktuğu için söz ve fiillerinde gösterişe riyakârlığa yönelir. İnsanlara olduğundan farklı görünerek onların sevgisini çekip yergilerinden kurtulmak ister.

4) İnsanların Ellerindekine Göz Dikmek, Hırs ve Tamahkârlık Göstermek: Kuşkusuz kişi, kendisi için takdir edilmeyen hiçbir şeyi elde edemez. Eğer herhangi bir şeye kavuşmuşsa, kavuştuğu bu şey, her şeye rağmen, kendisi için takdir edilenin dışında değildir. Eğer Rabbine ihlâsla ibadet etseydi, ulaşacağı şeye mutlaka ve mutlaka ulaşırdı. Dolayısıyla insanların ellerindekine göz dikmenin hiçbir faydası yoktur. Kişi Allah'ın kendisi için takdir ettiğine razı olmalı ve haline şükretmelidir. Eğer kul, Allah'ın kendisine verdiği nimetlere şükrederse Allah, o kimseye nimetlerini artırır. Kur'ân'da Allah bu hususu şöyle ifade etmektedir: "…Eğer şükrederseniz, elbette size nimetimi artıracağım ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir." *(İbrahim, 14/7)*

5. Riyaya Kapalı Davranışlar

Riya konusunu açıklarken burada riya ile karıştırılmaması gereken hususlara da işaret etmekte yarar bulunmaktadır. Bazı amel ve ibadetler vardır ki onlara riya, gösteriş girmez. Nitekim bazı İslâm âlimleri, farzlarda ve dinin alameti sayılan (şeâir) türünden amellerin açıktan yapılmasının riya olmayacağını belirtmişlerdir.[24]

Farz olan ibadetlere riya girmez. Çünkü bu ibadetleri bütün kulların yapmaları gerekir. Dolayısıyla her Müslüman için yapılması farz olan namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlerin açıktan eda edilmesi efdaldir.

İslâmiyet alameti sayılan ya da "şeâir" dediğimiz dini tutum ve davranışlarda da riya bulunamayacağından dolayı açıktan yapılabilir. Çünkü "şeâir" İslâm toplumunun bütününü ilgilendiren bir ibadet şeklidir. Dolayısı ile bu şekilde "şeâir"den sayılan dinî davranışlara da riya girmemekte, hatta bu ibadet nafile nevinden bile olsa şahsi farzlardan daha üstün hale gelmektedir.[25]

Bediüzzaman Said Nursî, bu husustaki fikirlerini "Kastamonu Lahikası" adlı eserinde tafsilatlı bir şekilde şöyle açıklamaktadır: "Farz ve vaciplerde ve şeâir-i İslâmiyede ve sünnet-i seniyenin ittibâında ve haramların terkinde riya giremez; bu türlü ibadetlerin açıktan yapılması, riya olamaz. Meğer, gayet zaaf-ı imanla beraber, fıtraten riyakâr ola. (İnsanın imanının zayıf olmasından dolayı bu amelleri riya için yapması hariç) Belki, şeâir-i İslâmiyeye temas eden ibadetlerin açıktan yapılması, gizli yapılmasından çok daha sevaplı olduğunu, Hüccetü'l-İslâm İmam-ı Gazalî (r.a) gibi âlimler açıklamışlardır. Diğer nafilelerin gizli yapılması çok sevaplı olduğu halde, şeâire temas eden, özellikle böyle bidatlerin yaygın hale geldiği zamanlarda, sünnete ittiba etmenin ne kadar önemli olduğunu gösteren ve böyle büyük (kebâir) haramların terkinde takvalı davranmak, değil riya, belki gizlenmesinden pek çok derece daha sevaplı ve halistir."[26]

Ancak burada şunu da özellikle belirtmemiz gerekir ki, farzları ve şeâiri açıktan yapanlar kalplerine çok dikkat etmelidirler. Allah rızası için insanlara mesaj vermek, tebliğde bulunmak, insanlara örnek olmak ve güzel amellere teşvik etmek dışında en ufak bir duygunun kalplerine girmemesine özen göstermelidirler. Mesela insanları teşvik için sadaka, namaz, oruç, cihad, hac gibi ibadetleri eda eden kişi başkalarına örnek olabileceği durumlarda açıkça bu ibadetleri yapabilir. Kuşkusuz riya/gösteriş tehlikesi olduğu için de sürekli kalbini murakabe etmelidir.[27] Aksi takdirde bu tür ibadetlere de farkında olmadan riya girebilir.

6. Riyanın Zararları

Riya/gösteriş inanan bir insanda bulunmaması gereken kötü bir huydur. Riya, ihlâsla kesinlikle bağdaşmaz. Kişi riya ile yaptığı hiçbir amelin ve ibadetin sevabına kavuşamaz. İbadetlerine riya karıştıran bir insan, ahirette sevaptan yoksun kalır. Yaptığı ameller sadece dünyada kalır. Dünyada iken ameli onu kurtarsa da ahirette boşa gider.[28]

1. Riya, ateşin odunu yediği gibi sevaplarımızı yiyip bitirir. Kişinin bu dünyada yaptığı amellerin Allah katında makbul olabilmesi için amellerini ihlâsla yapması gerekir. İhlâs ile yapılmayan hiçbir ibadet makbul değildir. Dinin ruhu ihlâs, yani ibadetin yalnız Allah'a yapılmasıdır. İhlâsla yapılmayan her ibadet reddedilir. Zira Yüce Allah: "Kim Rabbine kavuşmayı arzu ediyorsa salih amel yapsın ve Rabbine yaptığı ibadete hiç kimseyi ortak etmesin." *(Kehf, 69/110)* buyurmaktadır. Peygamber Efendimiz de bir kutsi hadiste: Allah'ın "Kim benim için yaptığı bir işe benden başkasını ortak yaparsa onu şirkiyle baş başa bırakırım. Ben, ortaklıktan uzağım, ortaklıktan beriyim."[29] buyurduğunu ifade etmektedir.

Yine bir başka hadislerinde Hz. Peygamber (s.a.s.): "Sizin için en korktuğum şey, küçük şirktir." buyurmuştur. Bunun üzerine Ashap sordu: Ey Allah'ın Resulü! Küçük şirk nedir? Hz. Peygamber: "Riya/gösteriştir. Kullar amellerinin karşılığında ceza ve mükâfatlandırılacakları gün gösterişçilere: Dünyada kime gösteriş yaptınızsa onlara gidin, yanlarında bir karşılık bulabilecek misiniz bir bakın?" denilecektir.[30]

Demek ki riya/gösteriş insanın amellerini, ateşin odunu yakıp bitirdiği gibi yok etmekte ve o kişiyi sevapsız bırakmaktadır. Ahirette amellerimizin sevabını istiyorsak, riya/gösterişten uzak, sadece Allah rızasını gözeterek amel yapmalıyız.

Nitekim Bediüzzaman Said Nursi: "Amelinizde Allah rızası olmalı. Eğer O, razıysa bütün dünya küsse ehemmiyeti yok. Eğer O, kabul etse bütün halk reddetse tesiri yok. O, razı olduktan ve kabul ettikten sonra, isterse ve hikmeti lazım gelirse, sizler istemek talebinde olmadığınız halde, halklara da kabul ettirir, onları da razı eder. Onun için, bu hizmette doğrudan doğruya yalnız Cenab-ı Hakk'ın rızasını esas maksad yapmak gerektir."[31] sözleriyle insanların hoşnutluğundan arınıp sadece Allah'ın rızasını kazanmaya yönelmenin önemini belirtmektedir.

Yine Bediüzzaman Said Nursi, yapılan amellerde ihlâsın önemini açıklarken şöyle demektedir: "… Rıza-yı İlahî kâfidir. Eğer O yâr ise, herşey yârdır. Eğer o yâr değilse, bütün dünya alkışlasa beş paraya değmez. İnsanların takdiri, istihsanı (beğenisi, hoş karşılaması), eğer böyle işte, böyle amel-i uhrevîde illet ise, o ameli iptal eder. Eğer tercih ettirici bir sebepse, o ameldeki ihlâsı kırar. Eğer o ameli yapmaya teşvik edici ise saflığını izale eder. Eğer sırf alâmet-i makbuliyet olarak, istemeyerek Cenab-ı Hak ihsan etse, o amelin ve ilmin insanlarda hüsn-ü tesiri namına kabul etmek güzeldir ki, 'Beni gelecek nesiller içinde yâd-ı cemil eyle' *(Şuara, 26/84)* buna işarettir."[32] "Ey nefis eğer takva ve amel-i salih ile Halikını razı etti isen, halkın rızasını tahsile lüzum yoktur, o kâfidir. Eğer halk da Allah'ın hesabına rıza ve muhabbet gösterirlerse iyidir. Şayet onların ki dünya hesabına olursa kıymeti yoktur. Çünkü onlar da senin gibi aciz kullardır. Mahaza ikinci şıkkı takip etmekte şirk-i hafi olduğu gibi, tahsili de mümkün değildir. Evet bir maslahat için sultana "müracat eden adam sultanı" razı etmiş ise, o iş görülür. Etmemiş ise halkın iltimasıyla çok zahmet olur. Mamafih yine sultanın izni lazımdır. İzni de rızasına bağlıdır."[33]

2. Riya, insanın Allah'ın gazabına ve lanetine uğramasına sebep olur. İnsanın Allah'ın dışında herhangi bir başka varlığın rızasını düşünerek hareket etmesi Kur'ân'da 'şirk' ya da 'Allah'a ortak koşmak' olarak ifade edilmiştir. Yukarıda zikrettiğimiz hadislerde de görüldüğü gibi riya/gösteriş şirktir. Şirk ise Allah'ın asla affetmediği en büyük günahtır.[34] Kim amellerini Allah'tan başkasının beğenisini ve rızasını gözeterek yaparsa, bu davranışıyla Allah'ın gazabına ve lanetine uğrar.

İnsanın bu konuda nefsinin telkinlerine karşı da son derece uyanık olması ve nefsini kendini kandırmadan dürüstçe değerlendirmesi gerekmektedir. Çünkü nefsin en büyük arzularından biri de Kur'ân ahlâkına zıt olarak, insanların hoşnutluğunu, beğenisini ve takdirini kazanabilmektir. Nitekim çoğu insan yaptığı pek çok işi kendi istek ve tercihleri doğrultusunda değil de, sırf çevrelerinden takdir toplayabilmek ve bu takdir ile de toplumda bir yer edinebilmek için yapar. Dolayısıyla da bu insanların hayatlarını yönlendiren ana mantık 'insanların hoşnutluğunu kazanabilme arzuları' olur.

İhlâsı kazanmak isteyen bir müminin, cahiliye toplumlarında hayatın en temel dayanağı olan "insanlar ne der" mantığından tamamen kurtulması gerekir. Çünkü insanların hoşnutluğuna dair endişeler yaşandığı sürece insanın katıksız bir ihlâs anlayışından bahsedebilmesi mümkün değildir.

İşte insanın ihlâsı kazanabilmek için her zaman için niyetini halis tutması ve katıksızca Allah'ın rızasına yönelmesi gerekmektedir. Allah dilemediği sürece rızası kazanılmış olan insanların kişiye bir faydası olmaz, ama Allah'ın rızasını, desteğini, sevgisini ve hoşnutluğunu kazanan bir insan, tüm bu insanların kendisine sağlayacağı desteği zaten kazanmış demektir. İhlâsla hareket ettiği için Allah zaten ona dünyada da ahirette de en güzel hayatı yaşatacak, ona hiçbir insanın sağlayamayacağı desteği sağlayacak, hiçbir insanınkiyle kıyaslanamayacak bir dostluğu nasip edecektir.

7. Riyadan Kurtulma Yolları

Riya/gösterişten kurtulmak çok zordur. Ancak bir Müslüman olarak bu zoru başarmak mecburiyetindeyiz. Bunun için her şeyden önce Allah Teala'ya dua edip yardımını talep etmeliyiz. Bu hastalıktan kurtulmak için çok ciddi gayret göstermeliyiz. Şunu iyi bilmeliyiz ki, riyanın tek ilacı ihlâstır. İhlâs ise, söylenen her sözde ve yapılan her işte Allah Teala'nın rızasını talep etmektir. Yaptığı her işte Allah Teala'nın rızasını talep eden böylece kalbini ihlâsla dolduran bir mümin, kulların rızasını almak için amellerini yok ederek riyakârlığa duçar olur mu? Böyle bir cinayete cüret edebilir mi?

O halde riyadan kurtulmak için, ihlâsı kazanmak, muhafaza etmek ve ihlâsa engel olabilecek manilerden kurtulmaya çalışmak gerekir. Nitekim Bediüzzaman Said Nursi, "Lem' alar" adlı eserinde ihlâsı kazanıp muhafaza ederek ve manileri defetmek için birtakım düsturlara sarılıp yapışmayı ve hayatımızda uygulamamızı tavsiye etmektedir. Bu düsturları şöyle özetleyebiliriz:

1. Amelimizde rıza-yı ilahî olmalı, yani yapılan ameller sırf Allah rızası gözetilerek yapılmalı,

2. Kur'ân'a hizmet eden din kardeşlerimizi tenkit etmemeli ve onların üstünde faziletfüruşluk nev'inden gıpta damarını tahrik etmemeli,

3. Bütün kuvvetimizi ihlâsta ve hakta bilmeli,

4. Din kardeşlerimizin meziyetlerini şahıslarımızda, faziletlerini kendimizde tasavvur edip, onların şerefleriyle şâkirâne iftihar etmeliyiz.[35]

İhlâsı kazanmanın ve muhafaza etmenin en etkili bir sebebi de, "Rabıta-i Mevt"tir. Evet, ihlâsı zedeleyen ve insanı riyaya ve dünyaya sevkeden, tul-i emel olduğu gibi; riyadan nefret ettiren ve ihlâsı kazandıran, rabıta-i mevttir. Yani, ölümü düşünüp, dünyanın fani olduğunu mülahaza edip, nefsin desiselerinden kurtulmaktır.[36]

Riyanın asıl çözümü ve riyadan korunma yolu ise, nefsi arındırmaktır. Zira nefis arınmadığı sürece, yalnız da olsa kişi, amelini nefsi için yapmak gibi bir hale düşebilir ki, bunda hem riya ve hem de şirke girme ihtimali vardır.

Son devir Osmanlı Ahlâkçılarından Ahmet Rıfat'a göre, riyayı yok etmenin çaresi şudur: "Riyakâr, riyanın amelleri boşa çıkardığını, Allah'ın kahrını üzerine çektiğini, bundan umulan dünyevî faydaların ilk anda iyi olsa da, sonunda acıya dönüşeceğini düşünerek nefsiyle mücadele etmesidir. Bu mücadele neticesinde insan, çaresi zor olan bu hastalıktan kurtulabilir."[37]

Eğer insan, riya belasından kurtulamazsa sonunda daha da tehlikeli olan "nifak" hastalığına yakalanır.[38] Bununla ilgili olarak yine Ahmet Rıfat: "Riyanın ifratı halinde meşru olmayan maddî ve manevî menfaatler gözetilmeye başlanır, sonunda münafıklık ortaya çıkar." demektedir.[39]

Netice olarak diyebiliriz ki, riya, insanın kalp, ruh ve düşünce dünyasının kirlenmesine sebep olan, Allah'ın asla sevmediği ve razı olmadığı kötü ve çirkin bir davranıştır. İnsanın bu dünyada yaptığı güzel amellerden ahirette de istifade edebilmesi için amellerini ihlâs ve samimiyetle yapması gerekir. Aksi takdirde, başkalarına riya için yapılan amelden sevap beklemek doğru değildir. Çünkü riya, insanın amellerini, ateşin odunu yakıp bitirdiği gibi yakıp bitirir ve o kimseyi sevaptan mahrum bırakır.

* Fırat Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
msoysaldi@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Tahanevî, Muhammed Ali b. Ali, Keşşafü Istılahatı'l-Fünûn, Kahraman Yay., İstanbul 1984, I, 607; Şâmil İslâm Ans., "Riya" mad., İstanbul 2000, VII, 50; Ece, Hüseyin K. İslâmın Temel Kavramları, Beyan Yay., İstanbul 2000, s. 541.
2. el-Muhasibî, Haris, er-Riâye, (çev. Şahin Filiz, Hülya Küçük), İnsan Yay., İstanbul 1998, s. 294.
3. el-Muhasibî, a.g.e., s. 295.
4. Gazalî, İhya, III, 654.
5. el-Beydâvî, Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vîl, Mısır 1955, II, 14.
6. Taberî, İbn Cerir, Camiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'ân, Daru'l-Fikr, Beyrut 1995, XIV, 262.
7. er-Razî, Fahruddin, Tefsir-i Kebir (Mefatihu'l-Gayb), Akçağ Yay., Ankara 1995, VIII, 378.
8. Seyyid Kutub, Fi Zılali'l-Kur'ân, (trc. Komisyon), İstanbul 1992, XVI, 392.
9. er-Razî, a.g.e., XXIII, 446; ez-Zuhaylî, Vehbe, et-Tefsiru'l-Münir, Daru'l-Fikri'l-Muasır, Beyrut 1991, XXX, 426.
10. Buharî, Meğazi, 77; Müslim, Vasiyet, 5; Ebu Davud, Vesaya, 2; Tirmizî, Vesaya, 2; Nesai, Vesaya, 3.
11. İbn Mübarek, Zühd, 67; İbn Ebi'd-Dünya, İhlâs.
12. Buharî, Rikak, 36, Ahkâm, 9; Müslim, Zühd, 47, 48; Tirmizî, Nikâh, 11, Zühd, 48; İbn Mace, Zühd, 21; Darimî, Rikak, 35; Ahmed b. Hanbel, a.g.e., III, 140, 270, IV, 313, V, 45.
13. Müslim, İmare, 43; İbn Mübarek, Zühd, 160.
14. Müslim, İman, 148, 149; Ebu Davud, Libas, 26; Tirmizî, Birr, 61; İbn Mace, Mukaddime, 9, Fiten, 27, Zühd, 16; Darimî, Mukaddime, 7; Ahmed b.Hanbel, a.g.e., I, 451, II, 164, 215, IV, 151.
15. Tirmizî, Nüzur, 9; İbn Mace, Fiten, 16.
16. Tirmizî, Nüzur, 9; İbn Mace, Fiten, 9; Malik b.Enes, Muvatta, Büyu, 34; Ahmed b. Hanbel, a.g.e., IV, 124.
17. Yaptığı ibadeti şehvetinden dolayı terk etmektir.
18. Ahmed b. Hanbel, a.g.e., IV, 24, 126.
19. Okumuş, Ejder, Gösterişçi Dindarlık, Pınar Yay., İstanbul 2002, s. 73.
20. el-Muhasibî, a.g.e., s. 298; Gazalî, İhya, III, 669-670; Bediüzzaman, Kastamonu Lahikası, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 1994, s. 141.
21. Komisyon, İslâmî Kavramlar, Sema Yazar Gençlik Vakfı Yay., Ankara 1997, s.606.
22. el-Muhasibî, a.g.e., s. 303.
23. el-Muhasibî, a.g.e., s. 304; Komisyon, İslâmî Kavramlar, s. 606.
24. Bediüzzaman, Said Nursi, Lem'alar, Ankara 1957, s. 6; Komisyon, İslâmî Kavramlar, s.607.
25. Bediüzzaman, Lem'alar, s. 47.
26. Bediüzzaman, Kastamonu Lahikası, s. 141.
27. Okumuş, a.g.e., s. 74.
28. el-Muhasibî, a.g.e., s. 302.
29. Müslim, Zühd, 46; İbn Mâce, Zühd, 21; Ahmed b.Hanbel, a.g.e., II, 301, 435.
30. Ahmed b.Hanbel, a.g.e., V, 428.
31. Bediüzzaman, Risale-i Nur Külliyatı, 20. Lema, s. 662-663.
32. Bediüzzaman, Risale-i Nur Külliyatı, 21. Lema, s. 668.
33. Bediüzzaman, Risale-i Nur Kulliyatı, Barla Lâhikası, s. 78.
34. Nisa, 4/48, 116.
35. Bkz., Bediüzzaman, Lem'alar, s. 149-151.
36. Daha geniş bilgi için bkz., Bediüzzaman, Lem'alar, s. 151-155.
37. Bkz., A. Rıfat, a.g.e., s.161; Erdem, a.g.e., s. 164-165.
38. Draz, Muhammed Abdullah, Dusturu'l-Ahlâk fi'l-Kur'ân, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1996, s. 562.
39. Bkz., A. Rıfat, a.g.e., s.147; Erdem, a.g.e., s.165.

Yrd. Doç. Dr. Murtaza KÖSE*

Ekim / Kasım / Aralık - 2006 / 74

Bir tomurcuk, bir yumurta, bir yavru bin bir zorluklarla meydana gelir ve varlığa erer. Sonra küçük bir ihmal az bir gaflet ve ehemmiyetsiz bir ârıza ile mahvolur gider. Gider de, ne bahar bekleyen tomurcuktan, ne yığın yığın müşkülleri aşarak ortaya çıkan yumurtadan ne de yavrudan eser kalmaz.

EVLATLIK müessesesi

Kur'ân ve sünnetteki ifadelere göre pozitif hukuktaki şekliyle bir evlatlık edinme müessesesi İslamiyette caiz ve mantıki gözükmemektedir. Zira hiçbir şekilde aralarında neseben ebeveyn evlat ilişkisi olmayan bir olgu asla varmış gibi telakki edilemez.

Giriş

Evlat edinme müessesesi çok eski zamanlardan beri muhtelif hukuk sistemlerince kabul edilmiş, tedvin hareketlerinde kanun koyucuların özel ilgisine mazhar olmuştur.[1] Mukayeseli tarih araştırmaları evlat edinme müessesesinin kaynağının tamamen dini olduğunu göstermektedir. Özellikle Kur'ân kıssalarında geçmiş bazı Peygamberlere ait bilgiler bunu ortaya koymaktadır.[2]

Evlat edinme müessesesi esas itibariyle tabii nesep rabıtasının bir taklidi olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. Kanun koyucular evlat edinmenin şartlarını ve hükümlerini tayin ederlerken daima tabii nesebi taklit etmek istemişlerdir.

Bilindiği üzere dünya ülkelerinin tamamında farklılık arzetmesine rağmen evlatlık müessesesi varlığını devam ettirmektedir. Teknolojik devrim, hızlı sanayileşme, iletişimin artması, toplumsal gelişmelerin ve buna bağlı olarak değişimlerin hızlanması toplumları derinden etkilemekte ve birçok problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Aile içi ilişkilerin zayıflaması, mevcut hayat şartlarının ağırlaşması, buna bağlı olarak aile huzursuzlukların artması neticesinde boşanmalardaki artış, öte yandan içki, uyuşturucu, fuhuş, kumar gibi kötü alışkanlıklardaki büyük artışlar hatta bunların

Yetimlerin korunup gözetilmesi, kimsesiz çocuklara sahip çıkılması, onların mallarına koruyuculuk yapılarak zayi olmaması, onlara ikramda bulunulması, hor ve hakir görülmemesi, ve hadisin ifadesiyle yetimi evde bulundurmanın Hz. Peygamber'le cennette beraber bulunulması ifadeleri bu konunun ehemmiyeti açısından oldukça anlamlıdır.

kurumsal nitelik arzetme temayülü, diğer yandan her türlü kazalardaki ve ani ölümlerdeki artış gibi çeşitli faktörlerle korunmaya muhtaç çocuklar problemi gündeme gelmiş bulunmaktadır.

Çok eski devirlerden beri sosyal bir ihtiyaca cevap veren evlat edinme kurumu önceleri soyun devam ettirilmesine ya da mirasçı sahibi olmaya hizmet ediyordu. 19. Yüzyılda kurum yeniden düzenlenmiş ve çocukları olmayan kimselere, çocuk sevgisini tattırma, anne-baba olma sevincinin yaşatılması amacına yöneltilmiştir. Son zamanlarda ise çocuğa destek olma ön plana çıkmıştır. Artık amaç kişilere çocuk sevgisini tattırmaktan çok terk edilmiş ya da evlilik dışında doğmuş olan çocuklara bir aile temin etmek ve özellikle de evlilik dışında doğmuş çocuğa sahih nesep statüsü kazandırmaktır.[3] Evlat edinme müessesesi çocukları olmayan eşlerle, evli olmayan kişilerin, aile kurmak ve çocuk sahibi olmak istek ve özlemlerini gerçekleştirmelerine hizmet eden ayrıca aile yuvasından yoksun olan çocukların korunmasını amaçlayan bir kurumdur.[4]

Modern hukukta kanun koyucular evlat edinmenin şartlarını ve hükümlerini belirlerken daima tabii nesebi taklit etmek istemişlerdir. Buna göre evlat edinme, evlat edinenle evlatlık arasında bir yaş farkı bulunmasını şart koşmak ve evlatlığa esas itibariyle evlilik içinde doğan çocukların haklarını tanımak suretiyle evlat edinme müessesinin taklitçi karakterini teyit etmektedir. Evlat edinmenin taklitçi karakteri ne kadar kuvvetli olursa olsun, bu muamele neticesinde taraflar arasında meydana gelen ilişki tabii nesep rabıtası (yani evlat edinmeden doğan nesep rabıtası gerek sahih nesepten, gerek evlilik dışı nesepten ayrılır) değildir. Zaten evlat edinme müessesesine tanınan taklitçi karakterle sahih nesep müessesesinin tam ve eksiksiz olarak taklidi iddiası güdülmemektedir.[5]

Kur'ân ve Sünnetin Evlatlık Müessesesine Bakışı

Araştırmalara göre evlatlık müessesesinin tarihe mal olmuş hukuk sistemlerinin çoğunda kabul edilmesi, günümüze kadar gelmiş ve birçok toplum tarafından kabul görerek uygulanagelmiş olması bunun bir toplumsal ihtiyaç ve fenomen olduğunu göstermektedir. Amaç bakımından dinî, hissî, sosyal ve iktisadî karakterler arzedebilen evlatlık, erkek çocuğu olmayan ailelerin evlat sevgisinin bir nebze olsun tatmini, zor günlerinde onlara yardımcı olma ve birtakım maddi manevi ihtiyaçlarını yerine getirme arzusuna yönelik bir olgudur. Kasas ve Yusuf surelerinin ilgili âyetlerindeki manalarda erkek çocuklarının evlat edinilmesinden bahsedilerek, onlardan istifade etme düşüncesi[6] bu gayeyi açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Tarihi süreç içerisinde bu kuruma daha çok erkek çocuklar konu olmuştur. Günümüz hukuklarına baktığımız da bu müesseseye evlatlık olarak erkek çocukların yanında kız çocuklarının da konu olduğunu görmekteyiz.

İslâmi kaynaklarda evlatlığa "eddei" kelimesinin çoğulu olan "ed'ıyâ" sözcüğü kullanılmakta olup aynı zamanda babasından başkasının adına nisbet edilerek çağırılan kişiye de "deiyye" denmekte. Evlatlık aynı zamanda "tebenni" kelimesiyle de ifade edilmektedir.[7] Cahiliyye ve İslâm'ın ilk yıllarında bu uygulama mevcuttu, buna "büyütme" de denilmekteydi.[8] Bundan da anlaşılmaktadır ki, ilk dönem itibariyle evlat edinme toplum tarafından benimsenmiş bir geleneğin olduğunu ortaya koymaktadır. Cahiliye ve İslâm'ın ilk yıllarında uygulanan evlatlığın gerçekte insanların bir söyleminden ibaret olmasıyla ilgili olarak Kur'ân'da "Allah evlatlarınızı oğullarınız kılmamıştır, o sizin ağzınızdaki lafızdır, halbuki Allah hakkı söyler ve doğru yolu gösterir." "Onları babalarına nisbet ederek çağırın, bu Allah yanında daha adaletlidir. Eğer babalarını bilmiyorsanız, onlar din kardeşiniz ve dostlarınınızdır. Yanılarak yaptığınızda size bir günah yok, fakat kalplerinizin bile bile yaptığında (günah vardır). Allah gafurdur, rahimdir (Çok affedicidir. Merhamet ve ihsanı boldur.)" buyurmaktadır.[9] İslâm'ın ilk yıllarında İbn Ömer'in ifadesine göre "Biz Zeyd İbn Harise'yi, Zeyd İbn Muhammed olarak çağırıyorduk, demektedir.[10] Bu âyetin nazil olmasından sonra bu şekildeki bir uygulama kaldırıldı.[11]

İlahi irade, İslâm'da evlatlık ilişkisinin gerçek bir yakınlık bağı olmadığını ve hukuki bir değere sahip olmadığını açıkça belirtmek üzere, Hz Peygamberin daha önce evlatlığı olan kişinin boşadığı kadın ile evlenmesini takdir etmiştir ve bu konuda " Zeyd o kadından ilişiğini kesince biz onu sana nikahladık ki, (bundan böyle) evlatlıkları, kadınlarıyla ilişkilerini kestikleri zaman o kadınlarla evlenmek hususunda müminlere bir güçlük olmasın. Allah'ın buyruğu yerine getirilmiştir"[12] ayeti nazil olmuştur.

Daha sonra münafık ve müşriklerin, Hz. Peygamber için "oğlunun karısı ile evlendi" şeklinde sözler söyleyip

kendilerince olayı kınamaya kalkışmaları üzerine de şu mealdeki âyet nazil olmuştur: “Muhammed sizin erkeklerinizden hiç birinin babası değildir. Fakat o Allah’ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”[13]

Yukarıda zikredilen âyetle Allah, evlat edinilen kimsenin gerçek manada evlat edinenin neseben çocuğu olamayacağını ifade etmekle birlikte böyle bir söylemin insanların kendi ifadelerinden öteye geçemeyeceği ortaya koymaktadır. Aynı zamanda böyle bir ifadenin hak olmayıp gerçeği yansıtmayacağı vurgulanmaktadır.[14] Gerçek olanın bilindiği takdirde evlatlık olan kimselerin gerçek babalarının adıyla çağrılması Allah tarafından istenilmekte ve adil olanın böyle bir uygulama olduğu hakikatiyle bunun aksi bir uygulama ve söylemin adalete uymayacağı bizzat Allah tarafından ifade edilmektedir. Gerçeği gizleme ve adil olmayanı yapmak ise Allah tarafından aynı zamanda günah olarak da zikredilmesi dikkate değer bir husustur. Kanaatimizce âyette de ifade edildiği gibi nesebi gerçekten bilinmeyen birisinin belli bir kişiye sehven nisbet edilip çağırılması günahtan uzaktır. Genel manada âyetin üzerinde durduğu asıl fikir kişinin aidiyyetinin gerçeğe uygun olması üzerindedir. Bu gerçeğe uygunluk da, Allah’ın hak ve adalet anlayışıdır.

Evlat edinme konusuna Kur’ân’ın yanısıra hadislerde de özel olarak değinilmiş ve bir kimsenin babasından başka birine nisbet edilmesi şiddetle kınanmıştır.

Allah Resulü (s.a.s.) bir hadislerinde “Her kim babasından başkasına kendi nesebini intisap eder veya (köle olan bir kimse) efendilerinden başkasına mensup olduğunu iddia ederse Allah’ın kıyamete kadar peşini takip eden laneti ona olsun.” buyurmaktadır.[15]

İslâm alimleri, âyet ve hadislerden anlaşılan yasağın, aralarında nesep bağı olmadığını bildiği halde, nesep iddiasında bulunma ve yapay bir soy ilişkisi tesis etmeye yönelik olduğunu; kişinin, kendi soyundan olduğu kanaatine dayalı olarak belirli şartlarla bir kimsenin kendisine nisbet edilmesinin (istilhak) bu yasağın dışında olduğunu belirtmişlerdir.[16]

Binaenaleyh çocuğun babasına nisbet edilmesi, adaletin ve hakkaniyetin kendisidir. Bu çocuğun kendisinden canlı bir parça olarak dünyaya gelmesine sebep olan baba için de bir adalettir. Babasının ismini taşıyan, ona mirasçı olan ve miras bırakılan, her türlü yardım ve alakaya mazhar ve gizli irsiyet yoluyla gerek babasını ve gerekse ecdadının özelliklerini devam ettiren çocuk için de bir adalettir. Allah her alakayı asli yaratılışı üzere bina eder, çocuğun da babanın da meziyetlerini zayi etmez. Buna bağlı, evlatlık özelliklerini, meziyetlerini hakiki babadan başkasına da yüklemez ve vermez. Gerçek çocuktan başkasına da evlatlık vasıflarını ve özelliklerini bırakmaz.

Çocuğu olmayan kimselerin, gerekli tedavi yollarına hatta dinen mahzurlu olmayan şekliyle sun’î metodlara başvurarak anne-baba olmaya çalışmaları tabii olmakla birlikte, özellikle sosyal baskılar yüzünden kendilerini ya evlat edinme ya da yaşama sevincini yitirme gibi bir seçimin önünde görmeleri dinin ilkeleri ve hayat gerçekleri ile bağdaşmaz. Gerçekte olmayan bir soy bağını var gibi farzedip bunun üzerine, çocuk ile anne-baba arasında söz konusu olan bütün sonuçları bina etmenin bir çok sakıncaları beraberinde getirdiği bu konudaki tecrübelerin de açıkça ortaya koyduğu dikkate alınarak, İslâm’daki evlat edinme yasağı çocuk sahibi olmanın da ilahi iradeden bağımsız olmadığını bildiren âyet-i kerime[17] ile birlikte değerlendirilmeli ve bu konuda gerçekçi bir yol izlenmelidir. Buna göre, çocuk sahibi olamayan kimselerin başkalarının özellikle bakıma muhtaç çocuklarını himayelerine almaları gerçeği gizlememek ve dini kuralları kendi varsayımlarına dayanarak ihlal etmemek şartı ile böyle bir yardımlaşma ortamı içinde bir ölçüde evlat sevgisini tatmaya çalışmaları en uygun yol olarak görünmektedir.[18]

Kur’ân ve Sünnette evlat edinmenin Allah tarafından gerçek bir nesep olarak kabul edilmediği konusuyla ilgili olarak zikredilen nasslar; bakıma, korumaya ve topluma kazandırılmaya muhtaç kimselerin bir kenara itilmesi anlamında ele alınmamalıdır. Çünkü yetimlerin korunup gözetilmesi, kimsesiz çocuklara sahip çıkılması, onların mallarına koruyuculuk yapılarak zayi olmaması, onlara ikramda bulunulması, hor ve hakir görülmemesi, ve hadisin ifadesiyle yetimi evde bulundurmanın Hz. Peygamber’le cennette beraber bulunulması ifadeleri[19] bu konunun ehemmiyeti açısından oldukça anlamlıdır. Zira kanaatimizce Kur’ân ve sünnetteki bu konuyla ilgili olan ifadelerde üzerinde durulması gereken esas nokta şudur; her bir kimse neseben kime ait ise bu kimsenin nesebinin başkasına nisbet edilemeyeceğidir. Bu hakikati değiştirmenin imkanı da yoktur, zira yaratan bunu böyle bildirmektedir. Bu hakikatle beraber âyet, bir kimsenin başka birisinin çocuğuna bakmasına onu koruyup gözetmesine ve ona maddi ve manevi yardımda bulunması mani de değildir. Buna ilave olarak aileler tarafından kimsesiz ve bakıma muhtaç çocukların bu ailelerin yanlarına alınıp bakılıp büyütülmesi ve büluğ çağından itibaren İslâm’ın koymuş olduğu mahremiyet sınırlarına riayet edilmesi şartıyla bu ilgi ve alakanın devam etmesi İslâm’ın insanlara verdiği önem, fertleri yetiştirme ve topluma kazandırma hedefiyle de örtüşmektedir. Evlat edinme ile ilgili

olarak Kur'ân ve Sünnetin getirdiği prensipler zaman içerisinde toplumun gayet derin, fıtri yaratılışa uygun ve hakikatin ta kendisi olan sağlam, hakiki temeller üzere yükselmesini sağlamaktadır.

Ayrıca İslâm hukuk literatüründe yetimlerle ilgili hukuki statü ve sokağa terkedilmiş (lakit) çocuklarla ilgili hükümler evlat edinme gayesi çerçevesinde zamanın şartları ve toplum yapısı paralelinde yetkili kurumlarca ele alınıp bunlarla ilgili kanuni düzenlemeler de ihmal edilmemiştir. Klasik fıkıh kitaplarında ilgili bahislerdeki bilgiler böyle bir problemin çaresinin bulunması ve belli bir yapı kazandırılıp çözüm önerileri teklif etmesi açısından oldukça önemlidir. Zira bu sorunun çözümü neticesinde beklenen amaç hukuki statünün kazandırılmasıyla birlikte ahlaki ve hayrî gayelerin de temin edilmesi olmuştur.

Sonuç

Kur'ân ve sünnetteki ifadelere göre pozitif hukuktaki şekliyle bir evlatlık edinme müessesesi İslamiyette caiz ve mantıki gözükmemektedir. Zira hiçbir şekilde aralarında neseben ebeveyn evlat ilişkisi olmayan bir olgu asla varmış gibi telakki edilemez. Kur'ân'ın yasakladığı evlatlık ilişkisi tamamen kişinin gerçek anne ve babasından bağının koparılmasına matuf bir durumdur. Bu da asla kabul edilemez.

Kur'ân ve sünnetteki; evlat edinme, kimsesiz çocuklar, insan neslinin Yaradan'ın hedeflerine doğru odaklandırılması, toplumun geleceği, yardımlaşma esasları, ideal nesillerin yetiştirilmesi gibi bir çok ulvi maksat ve gayeler göz önünde bulundurulduğunda herhangi bir şekilde ortada kalmış veya sorumsuz anne babalar tarafında sokaklara bırakılmış evlatlar konusu ister istemez farklı boyutlarda ele alınması zaruri gözükmektedir. Bu açıdan İslamiyetin temel kriterleriyle ters düşmeden adına ister evlat edinme diyelim isterse başka isimlendirmeler olsun, isteyerek veya istemeyerek sokaklara terkedilmiş çocuklarımızın evlatlık muamelesi görmeleri zaruri bir durum almaktadır.

Zira bugün sayıları binleri bulan kimsesiz ve sokağa terkedilmiş çocuklar, savaşlar sonucu ebeveynsiz kalan evlatlar sorumluluk sahibi insanların hatta kurum ve kuruluşların üzerinde önemle durması gereken kanayan bir yara durumundadır. Küreselleşen dünyamızda bugün çocuk suçluların sayısının artışındaki en büyük sebep, sokaklara terkedilmiş olan çocukların ebeveyn şefkat ve terbiyesi alamamış, milli ve manevi değerlerden habersiz yetişmiş olmalarıdır.

Kimsesiz ve özellikle terkedilmiş çocukları bakıp büyütmek dinen makbul ve bazı durumlarda dini bir vazife olarak telakki edildiği gerçeğinden haraketle gerek nesebi belli olan gerekse nesebi belli olmayan çocukların, bir şekilde yetiştirilmesi içinde bulunduğu toplumun boynuna borçtur.

Binaenaleyh Kur'ân'ın ve sünnetin genel maksadına uygun olarak koruyucu aile kurumu adı altında alternatif müessese ve kurumların ortaya konulması bir zaruret halini almıştır kanaatindeyiz. Böyle olunca, iki yaştan küçük olanların -neseplerinin korunması, anne ve babalarıyla irtibatlarının sağlanması kaydıyla- emzirilerek ve böylece süt mahremiyeti konumuna çıkarılması, bu mümkün olmadığında bile mahremiyetle ilgili dinî kayıt ve şartlara uyularak bu yolun işletilmesiyle evlatlık müessesesinden beklenen maksadın gerçekleşebilmesi kısmen sağlanmış olabilir. Bu durumda evlat edinilen çocuğa miras bırakmak caiz olmamakla birlikte vasiyet ve hibe yoluyla mal mülk edindirme imkanı da fıkhî olarak mümkündür. Bu şartlara riayetle bu müessesenin gerçeğine benzetilerek uygulanabilmesi kısmen mümkün gözükmektedir.

* Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
mkose@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Galanti Avram, Hammurabi Kanunu, İstanbul, 1925, s. 50, 51, md. 185, 186, 191; Arsal Sadri Maksudi, Umumi Hukuk Tarihi, İstanbul, 1948, s. 134; Ataay, M. Aytekin, Medeni Hukukta Evlat Edinme, İstanbul, 1957, 1.
2. Kurân'da Hz. Musa'nın Firavun ailesi tarafından evlat edinildiği ifade edilmektedir. Kasas, (7-9), Yine Kurân'da belirtildiğine göre, kardeşleri tarafından kuyuya atılan, sonra oradan geçen bir kafile tarafından çıkarılıp Mısır'da satılan Hz. Yusuf'u oradaki üst düzey yöneticilerden biri satın almış ve karısına "ona iyi bakmasını, belki onu evlat edinebileceklerini" söylemişti. Yusuf, (15-21).
3. Oğuzman Kemal, Dural Mustafa, Aile Hukuku, İstanbul, 1994, s. 244.
4. Köprülü Bülent, Kaneti Selim, Aile Hukuku, İstanbul, 1985, s. 229.
5. Ataay, a.g.e., s. 34.
6. Yusuf, 20-21 "Nihayet (Mısır'a varınca) onu düşük bir pahaya, birkaç paraya sattılar. Onlar, ona (Yusuf'a) karşı isteksiz idiler. Mısır'da onu satın alan (Aziz, hazine bakanı), karısına: Ona iyi bak belki bize yararı dokunur, ya da onu evlat ediniriz dedi....), Kasas, 9 "Firavn'ın karısı (çocuğu sandıktan çıkarınca): " Bana da sana da göz bebeği (olacak, çok sevimli bir çocuk). Onu öldürmeyin, belki bize faydası dokunur, ya da onu evlat ediniriz." dedi. (onu almakla hata ettiklerini anlamıyorlardı)
7. Ahzab, 4-5; Fîrûzâbâdî, el-Kamusu'l-Muhit, (I-IV), Beyrut, ts, IV,329; Kurtubi XIV, 121, Yazır Hamdi Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, (I-X), VI, 294.
8. Ateş, VII, 132; Ferruh Ömer, İslam Aile Hukuku, (trc: Y.Ziya Kavakçı), İstanbul, 1978.
9. Ahzab, 4-5
10. Kurtûbî, XIV, 121.
11. Serahsî, XXX, 292; Kurtubi, XIV, 119; Abdülaziz Amir, el-Ahvalü'ş-Şahsiyye fi'ş-Şeriati'l-İslamiyye, Beyrut, tsz, s. 112.
12. Ahzab, 37.
13. Ahzab, 40.
14. Kurtubi, XIV, 120
15. Tirmizi, Vasaya 5.
16. Aktan, Hamza, (Evlat Edinme maddesi), İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, I, 511; Ayrıca bkz. Sabuni, Muhammed Ali, Ravaiu'l-Betan Tefsiru Ayati'l-Ahkami mine'l-Kurân, (I-II), II, Beyrut, ts., s. 265-266
17. "Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. (O), dilediğini yaratır. Dilediğine dişiler bahşeder, dilediğine de erkekler bahşeder. Yahut onları çift yapar; hem dişi hem erkek (verir). Dilediğini de o kısır yapar. O, (her şeyi) bilendir, (her şeye) gücü yetendir" Şura: 49-50.
18. Aktan, adı geçen eser ve madde I, 511
19. Buhari, Talak 25; Müslim, Zühd 42)

Dr. Muhsin TOPRAK*

Ekim / Kasım / Aralık - 2006 / 74

Rızık nedir?

Hakiki manada rızık, canlının yiyerek gıdalandığı şeylerdir. Nitekim Kur'an'da bu manayı ifade eden ayetler mevcuttur. "Anaların rızkını ve giyeceğini uygun bir şekilde sağlamak babaya aittir" (Bakara 2/233) ve "Allah'ın sizi koruyucusu kılmış olduğu mallarınızı sefihlere vermeyin. Kendilerini onların gelirleriyle rızıklandırın ve giydirin" (Nisa 4/5) âyetlerinde, giyeceğin rızıktan ayrı olarak zikredilmesi, bu ikisinin ayrı şeyler olduğunu göstermektedir.

Rızık (er-Rızk, çoğulu el-Erzâk) kelimesi, Arapça (Ra-ze-ka) fiilinden türetilmiş bir isimdir. Rızık sözlükte, kendisinden faydalanılan şey olarak tarif edilir.[1] Arap dil bilimcileri rızık kelimesinin atâ (ihsan), pay, şükür, yağmur ve yiyecek manasında kullanıldığını da tespit etmektedirler.[2] Rızık kelimesinin buradaki her bir manada ayrı ayrı kullanıldığını göstermek için Kur'ân'dan deliller gösterilir. Bunları şöyle sıralayabiliriz.

Rızık kelimesi Kur'ân'da; ister dünyevî olsun isterse uhrevî olsun maddî manevî ihsanlar manasında kullanılmıştır. Meselâ; "Onlara rızık olarak verdiğimiz şeylerden infak ederler." *(Bakara 2/3)* âyetindeki rızık ile, Allah'ın insana dünyada bahşettiği mal, amel, güç ve ilim gibi maddi-manevi şeyler kastedilmekte;[3] "Allah yolunda öldürülenleri ölü sanmayın, bilâkis onlar Rab'leri katında diridirler. Allah'ın bol nimetinden onlara verdiği şeylerle sevinç içinde rızıklanırlar" *(Âl-i İmran 3/169)* âyetinde ise sadece uhrevî ihsanlar anlatılmaktadır.

Ragıp Isfahânî ile Fahreddin Razî, Vâkıa sûresinin 82. âyetindeki rızık kelimesini pay/nasip manasına tefsir ederek "Siz nasibinizi yalanlamak için mi kullanıyorsunuz?" şeklinde anlarlar.[4] Arapların Ezd kabilesi ise bu âyetteki rızık kelimesini şükür manasına yorumlamışlardır.[5] Buna göre âyetin anlamı "Siz şükrünüzü yalanlayarak mı yapıyorsunuz?" olmaktadır. Bu şekildeki mâna için kendilerinin kullandığı; "Faaltü zâlike limâ razaktenî/Bana teşekküründen dolayı bunu yaptım" sözünü delil olarak ileri sürerler.[6] İbn Manzûr ise, âyetteki rızık ke-

limesinin şükür manasına mecaz olarak kullanıldığını söylemektedir.[7] Buna göre âyetin manası "Rızkınızın şükrünü yalanlayarak mı yapıyorsunuz?" olur.

Rızık yağmur anlamında da kullanılır. Rızkın yağmur manasına kullanılması ikisi arasındaki sebep-sonuç alâkasından dolayıdır. Yağmur rızka konu olan nesnelerin artışına sebep olduğu için ona mecaz olarak rızık da denir. Meselâ, "Rızkınız semadadır." *(Zâriyât 51/22)* âyetindeki rızık ile yağmurun kastedildiği söylenmektedir.[8] Nitekim Câsiye suresinin, "Allah'ın gökyüzünden rızık indirip ölmüş olan yeryüzünü onunla diriltmesinde akledenler için dersler vardır" *(Câsiye 45/5)* âyetinde de yağmur hakkında rızık tabiri kullanılmıştır.[9] Bu kullanım, aralarındaki sebebiyet ilişkisi nedeniyledir. Araplar; "et-Temru fî ka'ri'l-bi'r/Hurma kuyunun dibindedir" derler. Halbuki gerçekte böyle değildir. Ancak hurma kuyunun dibindeki su ile sulanarak elde edildiği için böyle söylenmiştir. Yağmur da rızka sebep olduğu için ona rızık adı verilmiştir.[10]

Rızık kelimesi Kur'ân'da sadece yenilen şeyler için de kullanılmaktadır. Meselâ, mağarada uzun süre uyumuş olan Ashâb-ı kehf uyandıktan sonra içlerinden birinin diğerlerine söylediği sözü nakleden "İçinizden birini şu gümüş paralarla şehre gönderin de baksın, yiyeceklerden en temizi hangisi ise size rızık (yiyecek) getirsin" *(Kehf 18/19)* ayeti ile "Biz o su ile kullara rızık olmak üzere bahçeler, biçilecek taneli ekinler, küme küme tomurcukları olan boylu hurma ağaçları yetiştirdik" *(Kâf 50/9-11)* âyetinde geçen rızık kelimeleri, sadece yenilen şeyler manasında kullanılmıştır.

Dinî bir terim olarak rızkın, lügat manasından alınarak kelâm ilminde ifade ettiği anlamı belirlemek için kelamcıların bu terimden ne anladıklarını tespit etmek gerekmektedir. Biz burada önemli düşünce farklılıklarına delalet eden bazı tanımları zikredeceğiz.

Rızkı Ehl-i sünnet kelamcıları, "Kim helal veya haram bir şey yer içerse o, onun rızkıdır"[11] "İster helal olsun isterse haram, insanın yediği şey onun rızkıdır"[12] "Haram olsun, helâl olsun canlıların gıdalandığı her şey onların rızkıdır"[13] "İster helal olsun isterse haram, Allah'ın kişiye yemesi için verdiği şeydir"[14], "Allah Teâlâ'nın canlıya, yemesi için verdiği şeydir ki, helali de haramı da kapsar"[15] diye tarif etmişlerdir.

Bu tanımlarda öne çıkan hususları şöyle sıralayabiliriz:

1-İlk tanımda yeme ile birlikte içme de rızkın kapsamına alınırken, diğerlerinde sadece yeme tabiri kullanılmıştır. Bu ya içmeyi yeme kapsamına aldıklarından, ya da onu tanımın dışında tutmak istediklerinden kaynaklanabilir. Bu ikincisi muhtemel olmakla birlikte içmeyi yeme kapsamında düşündükleri daha muhtemeldir. Örneğin küçük çocuklar da sütle beslenmekteler ve bu da rızıklanma anlamına gelir. Bu yüzden biz de yeme-içmeyi birlikte düşünüyoruz. Nitekim başka bir tarifte rızık "Canlıların beslendiği gıdalar ve içecekler"[16] şeklinde de tanımlanmıştır.

2-Bu tanımlarda rızık sadece yenilen-içilen şeylerden ibaret sayılmakta, bu suretle giyecekler ve kendisinden değişik yollarla yararlanılan diğer şeyler tanımın dışında bırakılmaktadır. Bu, dilde rızkın ağırlıklı olarak yenilen-içilen şeyler için kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

3-İlk iki tanımda sadece insan, rızıklandırma kapsamı içine alınırken, diğerlerinde insan dışındaki canlılar da bu kapsama dahil edilmiştir. Bu, onların diğer canlıların rızıklanmadığı düşüncesinde olduklarından değil, Mutezile tarafından insanın rızkı tartışma konusu yapıldığından ve rızkın kelam ilminin temel konularından insan fiilleri konusu içinde ele alındığından kaynaklanmaktadır. Ancak doğru bir tanımlama yapılacaksa umumiyet ifade eden bir kelimenin kullanılması daha uygundur. Zira diğer canlılar da rızıklanmaktadırlar.

4-Bu tanımlarda helal ve haram kavramlarıyla meşruiyet konusuna da atıf yapılmıştır. Bu atıf şüphesiz ki haramı rızık saymayan Mutezili düşünceyi reddetmek için konulmaktadır. Mutezile tarafından rızk tanımlarına haram kaydının konulması, rızkın diğer canlıları kapsayacak şekildeki tanımıyla çelişmektedir. Zira helallik-haramlık mükellef insanla ilgili hükümlerdir. Dolayısıyla rızık bütün canlılar içinse bu kaydın konulmaması gerekir. Dolayısıyla Ehl-i sünnetin haram-helal kaydını koyması umumiyet ifade etmesi içindir.

5-Son iki tanımda dikkat çeken bir husus da rızkın Allah'a nispet edilmesidir. Taftazânî, rızkın Allah'a izâfe edilmesini tanımın önemli bir unsuru saymış ve diğer tariflerde rızkın Allah'a nispet edilmediğini söyleyerek eleştirmiştir.[17] Bu da yegâne rızıklandırıcının (Rezzak) Allah olmasından ve Kur'ân'ın rızık kelimesini daima Allah'a nispet etmesinden kaynaklanmaktadır.

Rızkın sadece gıdalanılacak şeyler olarak tanımlanması, bazı kelamcılar tarafından dar kapsamlı bulunmuştur. Bu yüzden tanıma, gıdalanma/yeme-içme kelimelerinin yerine daha genel bir anlamı ifade eden faydalanma kelimesini koyarak tanımlamanın daha uygun olacağı kanaatine varmışlardır.

İmamü'l-Harameyn Cüveynî, Ehl-i sünnet bilginlerinin tanımlarının sınırını genişletmek amacıyla rızkı, sözlük anlamından hareketle faydalanılan şeyler olarak tarif etmiştir.[18] Buna göre faydalanılan şeyler rızkın kapsamına girer, ama kişinin sahip olup da faydalanmadığı şeyler rızık sayılmazlar. Taftazânî Şerhu'l-Makasıd adlı eserinde ise

yukarıda ondan naklettiğimiz tanımdan farklı olarak yeme tabiri yerine faydalanma ifadesini kullanmıştır.[19] Bu ifadeyle tanımın kapsamını genişletmiş ve böylece yenilen şeylerin dışında faydalandığımız diğer şeyleri de tarifin içine sokmuştur. İbn Haldun[20], Kemaleddin Beyâzî[21], İbrahim Bâcûrî[22] gibi pek çok İslâm âlimi de bu fikre katılmıştır.

Rızık kavramının daha geniş bir anlam alanına sahip olması gerektiğini düşünen Gazâlî rızkı dört gruba ayırarak tanımlamaya çalışmıştır.

1-*Mazmun (garanti altına alınan) rızık:* Diğer sebepler olmaksızın bünyenin hayatiyetini sağlayan gıda gibi şeylerdir. Cenab-ı Hak bu nevi rızkı garanti etmiştir.

2-*Maksum (taksim edilmiş) rızık:* Yiyecek, içecek ve giyeceklerden Allah'ın insanlara taksim edip Levh-i Mahfuz'da yazdığı şeylerdir. Bunların her biri yazıldığı şekilde, muayyen zamanlarda ve belirlenmiş miktarlarda verilir, artmaz, eksilmez, erken gelmez ve gecikmez.

3-*Memluk (sahip olduğumuz) rızık:* Dünya mallarından Allah'ın takdir ederek insanların mülkiyetine verdiği şeylerdir. Zira Allah'ın; "Sizi rızıklandırdığımız şeylerden infak edin" *(Münafikun 63/7)* emri, malik olduklarınızdan infak edin demektir.

4-*Mev'ud (va'd edilen) rızık:* Allah'ın müttakî kullarına takva şartıyla, helâl yoldan ve meşakkatsiz olarak vermeyi vad ettiği rızıklardır. Nitekim; "Kim Allah'tan sakınırsa Allah ona bir kurtuluş yolu hazırlar ve ummadığı yerden rızıklandırır" *(Talâk 65/2-3)* âyetinde bahsedilen rızık bu tür içerisinde değerlendirilir.[23]

Görüldüğü gibi İmam Gazâlî, bedende kullanılarak veya depo edilerek vücudun kıvamını sağlayan şeyleri, sahip olduğumuz malları, yediğimiz, içtiğimiz ve giydiğimiz şeyleri ve bize va'd olunanları rızkın kapsamı içine dahil etmiştir. Bu verdiğimiz bilgilerden anlaşılıyor ki sahip olduğumuz fakat istifade etmediğimiz, başkalarını da istifade ettirmediğimiz şeyleri de göz önünde bulundurarak bu tarifin kapsamını biraz daha geniş tutmak amacıyla bunu yapmışlardır.

Ebu'l-Muin Nesefî de rızık kelimesinin bazen gıdalandığımız şeyler için, bazen de sahip olduğumuz şeyler için kullanıldığını söylemektedir.[24]

Rızkın sadece yenilen-içilen/faydalanılan şeyler olarak tanımlanmasına karşı çıkan kelamcılardan biri de Fahreddin Râzî'dir. Râzî, Allah'ın "Sizi rızıklandırdığımız şeylerden infak edin" *(Münafikûn 63/10)* âyetiyle, rızıklandırdığı şeylerden infak etmemizi emrettiğini, rızık yenilen şeyler olarak tarif edildiği takdirde yediğimiz şeylerin infakının bizden istenmiş olacağını, böyle bir infakın ise mümkün olmadığını ileri sürerek bu tanımın yanlış olduğunu söyler.[25] Ona göre elde bulundurulan şeyler de rızık kapsamına alınmalıdır.

Elmalılı Hamdi Yazır da Bakara suresi 3. âyetindeki rızık kelimesinin maddi şeylerle beraber manevi şeyleri de içine aldığını, rızkın tanımındaki yeme ifadesinin faydalanma ile açıklanarak içecek, giyecek, ilim, marifet, kudret, amel, evlat ve zevceye de şamil olduğunu, yani mutlak bir faydalanma ifade ettiğini söylemektedir. Fakat o da bütün bunlar için bilfiil faydalanmayı şart koşar ve bilfiil faydalanılmayan şeylerin rızık olmayacağını ifade eder.[26]

Buraya kadar verdiğimiz bilgilerden rızık kavramının, hakiki manada yenilerek faydalanılan gıda maddeleri için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Rızık tabirinin, yemenin dışında faydalanılan şeyler için kullanılması ise mecazdır. Şehabeddin Mahmud Âlûsî (ö. 1872) bunu şöyle ifade etmiştir: "Yiyerek istifade ettiğimiz şeylere rızık isminin verilmesi hakikat olup, sahip olduğumuz veya başkalarının istifade etmesi için infak ettiğimiz şeylere rızık isminin verilmesi ise mecazdır. Çünkü onlar, gerek bize gerekse infak ettiğimiz kimselere rızık olmak üzere verilmiştir."[27] Rızk konusunda kapsamlı bir yaklaşım sergileyen ve farklı tespitlerde bulunan Bediüzzaman Said Nursî de aynı şekilde rızkı hakiki ve mecazi olmak üzere ikiye ayırmakta ve insanın hayatta kalabilmesi için gerekli olan zaruri gıdaya hakiki rızık ve bunun ötesinde zaruri olmayan ihtiyaç maddelerine ise mecazi rızık adını vermektedir.[28]

Hakiki manada rızık, canlının yiyerek gıdalandığı şeylerdir. Nitekim Kur'ân'da bu manayı ifade eden ayetler mevcuttur. "Anaların rızkını ve giyeceğini uygun bir şekilde sağlamak babaya aittir" *(Bakara 2/233)* ve "Allah'ın sizi koruyucusu kılmış olduğu mallarınızı sefihlere vermeyin. Kendilerini onların gelirleriyle rızıklandırın ve giydirin" *(Nisa 4/5)* âyetlerinde, giyeceğin rızıktan ayrı olarak zikredilmesi, bu ikisinin ayrı şeyler olduğunu göstermektedir. Hatta cehennemliklerle cennetlikler arasında geçen bir konuşmayı anlatan A'raf suresindeki; "Cehennemlikler cennetliklere, bize biraz su veya Allah'ın size verdiği rızıktan gönderin" *(A'râf 7/50)* âyetinde, suyun rızıktan ayrı olarak zikredilmesi de rızık isminin sadece yenilen şeyler için hakikat olarak kullanıldığını ifade eder. Kâf suresindeki, "Biz o su ile kullara rızık olmak üzere bahçeler, biçilecek taneli ekinler, küme küme tomurcukları olan boylu hurma ağaçları yetiştirdik" *(Kâf 50/9-11)* âyeti de bu fikri desteklemektedir.

Sadece yenilen şeylerin rızka dahil edilmesi ve başka şeylerin tanımın dışında bırakılması, tarifin biraz daraltıl-

dığı fikrini vermektedir. Çünkü, rızkın hem lügat anlamı, hem bu konudaki âyet ve hadislerin ifadeleri ve hem de halkın bu kelimeyi mecazi anlamda kullanışı (kullanım örfü) tarifin daha kapsamlı olabileceğini göstermektedir. Rızkın sözlükteki, kendisinden faydalanılan şey, atâ ve pay şeklindeki tarifi esas olarak alınırsa, yenilen içilen şeylerle beraber, kendilerinden diğer yollarla istifade edilen şeylerin de rızkın içine girmesi gerekir. Kur'ân'daki, "Kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden infak ederler" *(Bakara 2/3)* âyeti sahip olduğumuz malların; "Dünya dört kimsenindir. Bunlardan biri de Allah'ın kendisini mal ve ilimle rızıklandırdığı kimsedir" *(Tirmizi, Zühd, 17)* hadis-i şerifi ise hem malların hem de ilim gibi manevi şeylerin; "Allahım şeytanı, bizden ve bize rızık olarak vereceğin çocuktan uzaklaştır" *(Tirmizi, Nikâh, 8)* şeklindeki Hz. Peygamber'in (s.a.s.) duası ise çocukların, rızkın kapsamı içine girebileceğini göstermektedir.

Anlaşılan o ki, yenilen şeyler dışındaki maddi-manevi faydalandığımız diğer şeyler için rızık teriminin kullanılışı mecazdır. Rızka sebep olduğu için su, istifade etsek de etmesek de bize rızık olması için verilen mallar ve başkalarına infak ettiklerimiz mecâzen rızık olarak adlandırılmıştır. Yiyecek ve gıdalar bedenin rızkı olduğu gibi; ilim ve marifet aklın rızkıdır. İnsanın nasibi olduğu için bu gibi manevi şeylere de mecâzen rızık adı verilmiştir.

Maddi şeylerin dışında manevi şeylere de rızık adı verilebileceği konusuna Kur'ân, Hz. Şuayb'ın (a.s); "Ey milletim! Rabbimden benim bir belgem olduğu ve bana güzel bir rızık verildiği halde O'na karşı gelebilir miyim?" *(Hûd 11/88)* sözünü nakleden âyetiyle işaret etmektedir. Çünkü burada güzel rızıktan maksat peygamberliktir.[29] Hatta insanın zevk aldığı, ruhen hoşlandığı ve huzur duyduğu şeyler de rızık konusu içinde değerlendirilebilir. Nitekim bir âyette, "Yeryüzünde rengârenk şeyleri de Allah sizin için yaratmıştır" *(Nahl 16/13)* buyurulmaktadır ki, böyle güzel manzaralar psikolojik tatmin vasıtalarıdır ve bunlar da mecazen rızık kapsamında kabul edilmelidir.

Ehl-i Sünnet alimlerinin rızkı farklı şekillerde tanımlamalarının sebebi, onun dildeki kullanımıdır. Bazı kelamcıların, insanın sadece beslendiği gıda maddelerini rızık saymaları, onun hakiki anlamını esas almalarından dolayıdır. Bazı kelamcıların yeme-içmenin dışında başka yollarla insanın faydalandığı diğer şeyleri de rızık kapsamı içine sokmaları ise, mecazi anlamını temel almalarından kaynaklanmaktadır.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz: Rızık üç kategoride ele alınabilir; 1- Hususi ve dar manasıyla insan bedeninin gücünü ve dolayısıyla hayatın devamını sağlayan gıdalardır. 2- Geniş anlamıyla, Allah'ın insana verdiği, yararlansın veya yararlanmasın insanın elinde bulundurduğu mal ve mülktür. 3- İktisadi anlamda da insan hayatının devamı için kullanılan, hatta insan elde etsin veya etmesin evrende potansiyel olarak bulunan, insanlığın istifadesine sunulabilecek mal ve kaynakların tamamına rızık adı verilebilir. Bu anlamda rızık iktisadi hayatın objesi olmakta ve iktisat ilmindeki kaynak teriminin ilahi boyutu da içeren bir karşılığı olarak kullanılmış olmaktadır.

*Araştırmacı Yazar
mtoprak@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Murtaza ez-Zebîdî, Tâcu'l-Arûs, Beyrut 1994, XIII, 162; Muhammed b. Yakub el-Fîruzâbâdî, Kâmusu'l-muhit, Beyrut 1987, s. 1144.
2. Butrus el-Bustânî, Muhîtu'l-Muhît, Beyrut 1979, s. 333; Hasan Sid el-Kermî, el-Hâdî, Beyrut 1991, II, 160.
3. M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul ty., I, 192.
4. Fahreddin Râzî, Mefâtihü'l-gayb, Beyrut 1990, II, 30; Rağıb el-Isfahânî, el-Müfredat, Beyrut ty., s. 194.
5. Fîruzâbâdî, a.g.e., s. 1144.
6. İbn Zekeriyya, Mu'cemu mekâyisi'l-luğa, Kahire h.1366, II, 388 .
7. İbn Manzûr, Lisanü'l-arab, Beyrut ty., X, 115.
8. Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'âni'l-azim, Beyrut 1969, VI, 235.
9. Zebîdî, a.g.e., XIII, 162, el-Bustânî, a.g.e., s. 333; el-Kermî, a.g.e., II, 160.
10. İbn Manzûr, a.g.e., X, 115.
11. Abdulkâhir el-Bağdâdi, Usuluddin, İstanbul 1928, s. 144.
12. Nureddin es-Sâbûnî, el-Bidaye fî usûli'd-din, çev. Bekir Topaloğlu, Ankara 1992, s. 75.
13. Ebu Bekr Ahmed el-Beyhakî, el-İtikad, Beyrut 1985, s. 113.
14. Adudüddin el-Îcî, el-Mevâkıf, Beyrut ty., s. 320.
15. Sa'deddin Taftazânî, Şerhu'l- Akâid, İstanbul 1976, s. 127; Seyyid Şerif el-Cürcânî, et-Ta'rîfât, Beyrut 1996, s. 147.
16. Seyyid Şerif el-Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, Kahire 1907, VIII, 172; Kemaleddin el-Beyâzî, İşârâtu'l-merâm min İbârâti'l-İmam, Kahire 1949, s. 235; M. Ali b. Ali Tehânevî, Keşşafu ıstılâhâti'l-fünün, İstanbul 1984, I, 581.
17. Taftazânî, Şerhu'l- Akâid, s. 127.
18. Abdülmelik Cüveynî, el-İrşâd, Beyrut 1985, s. 307.
19. Sadeddin Taftazânî, Şerhu'l- Makâsıd, Beyrut 1988, IV, 318.
20. İbn Haldun, Mukaddime, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul 1983, s.343.
21. Beyâzî, a.g.e., s.235.
22. İbrahim Bâcûrî, Şerhu Cevhereti't-tevhid, Dımaşk 1972, s.441.
23. Gazâlî, Minhâcü''l-âbidin (Sirâcu't-talibin ile birlikte), Kahire 1953, s. 88-97.
24. Ebu'l-Muin en-Nesefî, Tabsıratü'l-edille, Ankara 2003, II, 279.
25. Râzî, Tefsir, 2/30.
26. Yazır, a.g.e., I, 192, VII, 5230.
27. Şehabeddin Mahmud el-Âlûsî, Rûhu'l-maânî, Beyrut ty., 1/117.
28. Said Nursî, Lem'alar, s.142.
29. Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'âni'l-azim, Beyrut 1969, II, 456.

YENİ ÜMİT

Prof. Dr. Abdülhakim YÜCE*

Ekim / Kasım / Aralık - 2006 / 74

Aslında, her hâlimizde O'na yönelmek, O'na el açmak, dert ve elemlerimizi O'na şerh etmek hem bir mazhariyet ve ilk mevhibe hem de Hakk'ın cevabî teveccühleri adına atılmış önemli bir ilk adımdır. O, "Kullarım Bana isteklerini yöneltirlerse, bilmelidirler ki, Ben yakınlardan yakınım; Bana dua ile yönelenin duasına icabet ederim." buyurur. Elverir ki, bu iç dökme ve yakarış 'Siz, dua ve niyazlarınızı gönülden, hâlisane ve Hak rızasına bağlayarak yapınız.' medlûlü çizgisinde icra edilsin.

Efendimiz (s.a.s.)'in Dua günlüğü

Kulun yaratıcısı karşısında takındığı tavra, yani O'nun karşısındaki duruşuna ubudiyet denir. Kur'ân buna tesbih, hamd ve secde gibi isimler vermektedir. *(Ra'd, 13/13, İsra, 17/44, Nur, 24/41)* Bunlar, duanın çeşitleridir. Hatta namaz ibadetini karşılamak üzere kullanılan salât tabirinin anlamı da duadır.[1] Her güzel özellikte olduğu gibi ibâdet ve dua burcunun zirvesindeki Zat (s.a.s.)'ın ifadesiyle ibadetin özü duadır.[2] Diğer bir deyişle, bütün ibadetlerin irca edileceği öz, duadır.

Aciz, fakir, muhtaç ve kendine yetmediğinin şuurunda olan kulun, tazarru, tezellül ve alçak gönüllülük içinde, Rahmeti Sonsuz'a yönelip, hâlini arz etmesinin ayrı bir unvanı sayılan dua, kulun Rabbi'ne karşı iman, güven ve itimadının bir gereğidir.

Dua sadece bir şeyler istemek demek değildir. Bizi yaratan ve yaşatan Sonsuz Kudret'in sahibi önünde, kendi aczimizi ve hiçliğimizi anlamak, kendi kendimize yeterli olmadığımızı bilmektir. Bizi en iyi bilen Rabbimizin huzurunda iç dünyamızı şerhetmektir.

Dua, dudaktaki sesler ve kelimeler değil, kalpteki iniltiler ile ruhtaki sızılardır. "Rabbinize yalvara yakara gizlice dua edin, muhakkak ki Allah, haddi aşanları sevmez. O'na korkarak ve umarak dua edin." *(A'raf, 7/55–56)*. Ve dua insanın değer ölçüsüdür: "De ki, eğer duanız olmasaydı Rabb'im size değer verir miydi?" *(Furkan, 25/77)*.

Günümüzde, sadece beş vakit namazın veya belli bir kısım ibadetlerin sonuna sıkıştırılarak küçültülen dua, gerçekte hayatın ve hayat ötesinin en büyük lâzımıdır. Aslında yaşadığımız hayat, baştan sona duadan ibarettir. Dua, Rıza-i İlâhî'nin ve cennet yurdunun anahtarıdır. Yine dua, kuldan Rabbe yükselen kulluk nişanı, Rab'den kula inen rahmet simgesidir.[3] Daha doğrusu o, Allah'la kul arasındaki münasebetin tam odak noktasıdır. Dua, imkân âlemi ile lâhut âlemini birleştiren ulvî bir miraçtır. Onun için de en makbul dua mü'minin miracı olan secdede yapılan duadır.[4] Ayrıca dua ve tevekkül hayra meyletmeye büyük bir kuvvet verdiği gibi, istiğfar ve tevbe dahi şerre meyletmenin önünü keser, tecavüzünü kırar.

Rahmet elinin üzerimizde dolaşması, dua sayesindedir. Yani dua, gazabın da paratoneridir. Beşer imkânının tükendiği noktada dua şuuru başlar. Aslında, ona başlangıç ve bitiş noktası tesbit etmek de imkânsızdır. Çünkü insanın duadan müstağni olacak bir anı bulunmamaktadır. O hâlde kul, kendisinden tecellileriyle bir an dûr olmayan Rabb'ine, duadan bir ân dûr olmamalıdır.

Kula bakan yönüyle dua, istemektir. Ne var ki, çoğu zaman istenilecek şeyi isteme şeklini bilemez de, istemede sû-i edepte bulunur. Daha açık bir ifade ile O'nun mutlak iradesini, kendi cüz'î iradesinin -haşa- uydusu olarak görmek ister. Şüphesiz bu tavır ve niyetle yapılan dualar, Allah'la kul arasında râbıta olmaktan uzaktır.

Her konuda olduğu gibi bu hususta da ona en büyük yardımcı Kur'ân-ı Kerim ve Hadîs-i şeriflerdir. Çünkü bize istemeyi veren Zât, nasıl isteyeceğimizi de öğretmiştir. Kendisine en güzel ve en müessir dualar öğretilen kul ise şüphesiz Allah Resulü (aleyhi ekmelü't-tehâyâ)'dır. Dua mecmualarına bakıldığında, duada dahi O'na ulaşmanın mümkün olmadığı görülmektedir.[5] Öyle ise O'nun nasıl dua ettiğine bakılmalıdır.

Bundan sonraki satırlarda Efendimizin bir günlük dualarından seçmelerde bulunacağız. Daha geniş dua hazineleri ile karşılaşmak, duanın adabı, çeşitleri, icabet saatleri, büyük şahsiyetlerin duaları, duanın fizik ve metafizik dünyaya nasıl bir tesirinin olduğu vb. birçok konuyu öğrenmek için dua mecmualarına müracaat edilmelidir.

Sabah Kalkınca

Sabah olunca O şu duayı okurdu:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ أُشْهِدُكَ وَأُشْهِدُ حَمَلَةَ عَرْشِكَ وَمَلَائِكَتَكَ وَجَمِيعَ خَلْقِكَ أَنَّكَ أَنْتَ اللّٰهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ

"Allah'ım! Ben, şunu ikrar ederek sabahladım: Seni, arşının hamelelerini, meleklerini ve bütün mahlûkatı şahit tutuyorum ki, Sen kendisinden başka ilâh olmayan Allah'sın ve Muhammed Senin kulun ve resûlündür."[6]

Efendimiz, bütün varlığı, özellikle Allah'a en yakın olan melekleri ve varlığa nezaret eden sekene-i semavatı kendisine şahit tutmakta ve Cenâb-ı Hakk'a arz edeceği hamdini, onların soluklarına katıp öyle arz etmektedir. Efendimizin bu tavrından şu anlaşılıyor: Büyüklerin kapıları çalınırken, evvela tokmağa dokunacak bir el aranmalıdır. O'nun içindir ki Hz. Ömer (r.a.), Medine'de kıtlık olunca, Hz. Abbas (r.a.)'ı elinden tutup bir tepeye çıkarmış, o elleri havaya kaldırarak dua etmiş ve şöyle yalvarmıştı: "Allah'ım! Şu Sana kalkan eller, Sen'in Habibinin amcasının elleridir. Bu el hürmetine yağmur ver!" Ve daha el aşağıya inmeden yağmur yağmaya başlamıştı."[7] Bu bir Ömer (r.a.) ferasetidir ve dersini, Efendimizin duasına ve yakarışlarına meleklerin soluklarını katmasından almıştır.

Allah Resûlü'nün sabah yaptığı dualar arasında şu da vardır: "Ey semâvât ve yeri yaratan, gayb ve şahâdet âlemini bilen, celâl ve ikram sahibi Allah'ım! Sana şu dünya hayatında bağlılığımı ilân ediyor ve Sen'i buna şahit tutuyorum, Sen şahit olarak yetersin."[8]

Bu duada Esma-i İlahî'den 'Fâtır' isminin kullanılması anlamlıdır. Sanki şöyle denilmektedir: "Gökleri ve yeri fıtrata göre yaratan, onları fıtrat kanunlarına açık hâle getiren Sensin. Bu fıtrat kanunları içinde, tıbbın, fiziğin, kimyanın, astrofiziğin, astronominin kendilerine göre kanunları vardır. Sanki her sabah bu kanunlar yenileniyor ve varlığa açık hale geliyorlar. Bunlara, bu düzeni ve bu temiz çehreyi veren Sensin!"

Elbise Giyerken ve Yemek Yerken

'Biz' dâhil bizim zannettiğimiz her şeyin gerçek sahibi şüphesiz Allah'tır. O'nun yardım ve 'atâ'sı olmadan hiçbir şey kazanmamız mümkün olmayacağı gibi ne nefes alabilir, ne yemek yiyebilir, ne de yürüyebiliriz. Fakat nedense insan 'benim ve O'nun' der Allah'ın mülküne ortak olmak ister ve "Ben kazandım, ben elde ettim, ben başardım, şu benim…" diyerek büyük bir gurur, gaflet ve bazen şirk içine düşer. İşte insanlığı böyle bir tehlikeden kurtarmak isteyen Hz. Peygamber (s.a.s.), her nimet karşısında ona uygun bir şekilde dua eder ve tevhidi her çeşidiyle tonlu bir şekilde vurgulardı. Mesela güzel bir elbise giyerken veya yemek yerken şu dualarına şahit olunmaktadır:

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي كَسَانِي هَذَا الثَّوْبَ وَرَزَقَنِيهِ مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّي وَلَا قُوَّةٍ

"O Allah'a hamdolsun ki, benden herhangi bir havl ve kuvvet olmaksızın bu elbiseyi bana giydirdi ve (bunu) bana rızık olarak verdi."[9]

Yemek Duası

Yemek duası üç kelime ile özetlenebilir: Zikir, fikir, şükür. Yani yemek yemeğe başlamadan "bismillah" der; yemek esnasında kendisine bu nimetleri veren Rezzak-ı Kerimin nimet ve fazlını tefekkür eder, yemekten sonra da şu duayı okur:

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَجَعَلَنَا مُسْلِمِينَ

"Bizi nimetleriyle yediren, içiren ve bizi Müslüman kılan Allah'a hamd olsun."[10]

Ezandan Sonra

Ezan, günde beş defa okunan ve içeriği İslâm'ın temellerini anlatan; bütün Müslüman topluluklarda aynı cümlelerle okunan adeta semavî bir sofraya yapılan İlahî bir davettir. Bu çağrıyı bize talim eden Kâinatın Efendisi'dir. Öbür tarafta elimizden tutacak da O'dur. Bu noktaya vurgu yapan ve ezandan sonra okunacak şu duayı da yine O bize talim etmiştir:

اللَّهُمَّ رَبَّ هَذه الدَّعْوَةِ التَّامَّة وَالصَّلَاةِ الْقَائمَة آت مُحَمَّدًا
الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ

"Ey bu kâmil davetin ve kılınacak namazın rabbi olan Allah'ım! Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.s.)'e Vesile'yi ve Fazilet'i lütfet ve O'nu kendisine vadettiğin Makam-ı Mahmud'a ulaştır."[11]

Eve Girerken / Çıkarken

Ev hayatının insan için çok önemli bir yeri vardır. Hayatımızın büyük bir kısmı evde geçmektedir. Sadece ihtiyaç nispetinde dışarı çıkar ve sonra tekrar oraya döneriz. Ev halkının yanı sıra, melekler, diğer ruhanîler, gözle gördüğümüz veya göremediğimiz birçok varlık bu mekânı bizimle paylaşır. Ev dinlenme yeri, eğitim yuvası ve mahremiyetler ocağıdır. Orada olup biten şeylerin hep iyilik ve güzellik kuşağında olması bütün toplum hatta insanlık için hayatî öneme sahiptir. Öyle ise her işimizde olduğu gibi eve girerken de Rabbimize sığınmalı ve O'na dayanmalıyız. Efendimiz (s.a.s.) eve girip çıkarken bu muhtevayı taşıyan dualar okurdu. İki tanesini vermekle yetiniyoruz:

Eve girerken:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ الْمَوْلَجِ وَخَيْرَ الْمَخْرَجِ بِسْمِ اللَّهِ وَلَجْنَا
وَبِسْمِ اللَّهِ خَرَجْنَا وَعَلَى اللَّهِ رَبِّنَا تَوَكَّلْنَا ثُمَّ لِيُسَلِّمْ عَلَى أَهْلِهِ

"Allah'ım! Her giriş ve çıkışımda senden hayır diliyorum. Allah'ın adıyla evimize girer, Allah'ın adıyla çıkarız ve sadece Rabbimize dayanıp güveniriz. Sonra da ev halkına selam versin"[12]

Evden çıkarken:

بِسْمِ اللَّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ

"Allah'ın adını anarak (evimden çıkıyorum) ben, Allah'a dayanıp tevekkül ettim. (Her türlü bela, musibet ve olumsuzluklardan uzaklaşmak; hayır ve güzelliklere nail olmak ancak Yüce ve azamet sahibi) Allah'ın havl ve kuvvetiyledir. "[13]

Helâya Girerken

Helâ, banyo, hamam vb. yerler necaset ve pis kokuların bulunduğu mekânlardır. Eskiye nazaran günümüzde temizlik malzemeleri daha çok gelişmiş olmasına rağmen bu mekânların evin diğer yerleri kadar temiz tutulmaları mümkün görünmemektedir. En azından psikolojik açıdan yeterince temiz olmadıkları duygusu hep hâkimdir. Ve insanlara psikolojik açıdan zarar veren, başta cinler olmak üzere, şer ruhlar bu tür yerlerde daha çok bulunurlar, buralar onların hâkimiyet sahasıdır. Hatta bazılarının gıdası necis şeylerdir ve pis kokulardan hoşlanırlar.

İşte bu yerlere girerken zarar görmeden çıkabilmek için Efendimiz (s.a.s.) şu duaları okur ve ümmetine talim buyururdu:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ

"Allah'ım! Her türlü pislikten ve pis olan şeylerden (bütün şeytanların şerrinden) sana sığınırım."[14]

Helâdan çıkarken ise şu duayı okurdu:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنِّي الْأَذَى وَعَافَانِي

"Benden eziyeti gideren ve afiyet ihsan eden Allah'a hamdolsun."[15]

Yola Çıkarken

Ne kadar konforlu olursa olsun, her yolculuk beraberinde bazı sıkıntılar taşımaktadır. Her ayrılık acıdır, ister evdeki kediden olsun ister canandan… Ayrıca yolculuklar sürprizlere gebedir, yabancı diyarlarda ne ile karşılaşacağımızı bilemeyiz, gidip dönmemek de var… Geride kalanlar için de ayrılık her zaman acıdır. Hele yolculuğa çıkan evin reisi baba veya temel direği anne ya da evin ciğerpareleri evlatlar ise… Bu ve benzeri durumlardan ötürü her yolculuk bir dua vaktidir. Onun için Efendimiz (s.a.s.) yola çıkmadan dua ettiği gibi, yolculuk boyunca veya oraya vardıktan sonra ya da nahoş bir durumla karşılaşınca, hatta bir yüksekliğe çıktığında veya indiğinde çeşitli dualar etmiştir. Biz sadece yolculuğa çıkmadan yaptığı dualardan birini kaydetmek istiyoruz: "Üç defa 'elhamdülillah', üç defa 'Allahu ekber' der sonra şu dua ayetini okur:

سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا
لَمُنْقَلِبُون

"Bu (vasıtayı) bizim hizmetimize veren Allah'ın şanı yücedir, yoksa biz buna takat getiremez, güç yetiremezdik. Biz elbette Rabbimize dönmekteyiz." *(Zuhruf, 43/13–14)*

اللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ اللَّهُمَّ ازْوِ لَنَا
الْأَرْضَ وَهَوِّنْ عَلَيْنَا السَّفَرَ

"Allah'ın adıyla. Allah'ım! Yolculukta arkadaş, ailede vekil Sensin. Allah'ım! Bu seferimizde Senden birr u takva ve razı olduğun ameller istiyoruz. Allah'ım! Bu yolculuğun uzaklığını bize yaklaştır ve onu kolaylaştır."[16]

Aksırma / Hapşırma Esnasında

Tabiatımız icabı karşılaştığımız olaylardan biri de hapşırmadır. Yalnızken veya başkasının yanında, ya da başkası bizim yanımızda böyle bir durumla karşılaşabilir ve kaçınılmaz olarak sesli olduğundan etraftakiler duyar. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) bu durumda hapşıranın nasıl dua edeceğini ve yanındakilerin ona nasıl mukabelede bulunacağını uygulamalı bir şekilde göstermiş, bu şekilde davranmayanları da ikaz etmiştir. Dua ve cevabı kısaca şu şekildedir:

Aksıran kimsenin; 'Elhamdulilllah' "Allah'a hamd olsun" demesi, onu işiten kimsenin de: 'Yerhamukellah' "Allah sana merhamet etsin" demesi gerekir. Aksıran kişi, kendisine 'Yerhamukeallah' denildiğini duyunca: 'yehdiyekumullah ve yüslihu balekum' "Allah bize ve size hidayet versin" veya "Yehdikumullahu ve yuslihu balekum" "Allah, size hidayet etsin ve işlerinizi düzeltsin" demelidir.[17]

Namazdan Sonra / Tesbihât

Duanın kabule en yakın olduğu zaman dilimlerinin ilk sıralarında, farz namazların hemen arkasında yer alan vakit yer almaktadır. Zira kişi dinin direği olan namazla günahlarından arınmış, secdeleriyle Rabbine en yakın yere ulaşmış, duygu yüklü bir ruh atmosferine girmiş ve henüz günah işlemeye fırsat bulamamıştır. Bu durumu elbette iyi değerlendirmek gerekir. Yapılacak en güzel şey, değer ölçümüz olan duaya sarılmak ve evrensel koroya katılıp Rabbimizi tesbih etmektir. İşte ilk dönemlerden günümüze kadar uygulanan namaz tesbihâtı, tesbih, hamd, tekbir, salâvat, esma-i hüsna gibi dua ve zikrin değişik şekil ve unsurlarının yanında, başlı başına bağımsız bir dua kısmını da ihtiva etmesiyle yapılacak bu en güzel işin tanzim edilmiş şeklidir. Tesbihat genelde bilindiği ve konuyla ilgili mecmualar tertip edildiği için fazla teferruata girmek istemiyoruz.

Akşam Olduğunda

Güneş doğarken, sabahın ilk vakitlerini değişik dualarla taçlandıran Allah Resulü, güneş batarken ve ortalığa karanlık çökerken de dua ederdi. Adetâ bu dualar O'nun gündüzünün ve gecesinin kandilleri olurdu. Ve O, kandilleri yakmayı hiç ihmal etmezdi. Ezcümle şöyle derdi:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ أُشْهِدُكَ وَأُشْهِدُ حَمَلَةَ عَرْشِكَ وَمَلَائِكَتَكَ وَجَمِيعَ خَلْقِكَ أَنَّكَ أَنْتَ اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ

"Allah'ım! Sen'den başka ilah olmadığına, birliğine ve şerikin olmadığına ve Muhammed'in Sen'in kulun ve Rasulün olduğuna, Sen'i, hamele-i arşını, meleklerini ve bütün mahlukâtını şahit tutarak akşamladım."[18]

Uykudan Önce

Uyku ölümün küçük kardeşidir.[19] İnsan uykuya girerken bu şuur içinde girmelidir. Zira bu göz kapayış, onun için dünyaya ait bir son olabilir. Öyle ise yatağa gafletle değil, uyanık bir şuur ve dikkatle girmelidir.

Allah Resulü (s.a.s.) yatağa girmeden evvel çoğu zaman şunları okurdu: Bakara sûresinin baş kısmı ve son üç âyeti (amenerrasulü)[20], Âyet'el-Kürsî[21], Yâsîn sûresi[22], Secde sûresi[23] ve Mülk sûresi.[24] Ardından üçer defa olmak üzere İhlas ve Muavvizeteyn sûrelerini ve bir defa da Kâfirûn sûresini okur[25]; sonra da ellerini birleştirerek avucuna üfürür ve ellerini vücudunun ulaşabildiği her noktaya sürerdi.[26] Başka dualar da okuduğu hadis kitaplarında rivayet edilmektedir.

Yatağına girdikten sonra da 33 defa 'Sübhanallah', 33 defa 'Elhamdülillah' ve 33 (bir rivayette 34) defa 'Allahu ekber' der ardından da birçok dua okurlardı.[27] Bu dualardan birisi de şudur:

اَللَّهُمَّ أَسْلَمْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنْجَا مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ اللَّهُمَّ آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ وَبِنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ

"Yüzümü Sana çeviriyor ve işlerimi Sana havale ediyorum. Hem korkarak hem de ümit ederek sırtımı Sana dayıyorum. Senden ancak yine Sana sığınılır, başka sığınak yoktur. Allah'ım! İndirdiğin kitaba ve gönderdiğin Nebî'ye îmân ettim."[28]

Gece ve Seher Vakti

Dua, hemen her yer, zaman ve pozisyonda yapılabilir. Ancak Kur'ân ve hadiste, seher vakitlerinde dua ve istiğfarda bulunulması tavsiye ve teşvik edilmiştir. Cennet ehli ve öte dünya nimetlerine nail olanlar anlatılırken bu durum, özellikle hatırlatılmıştır. "Sabredenleri, doğru olanları, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranları, Allah için (mallarını) harcayanları ve seherlerde istiğfar edenleri (Allah görmektedir)" *(Al-i İmran, 3/17)* "(Cennetlikler) geceleri pek az uyurlardı. Seherlerde istiğfar ederlerdi." *(Zariyat, 51/17–18)*

Seherlerin dua için tercih edilmeleri bazı sebeplere dayanmaktadır. Sükûnet ve müsbet duygu yoğunluğunun yanı sıra, o saatlerde Rabb'in dünya semasına nüzûl buyurması ve her gece var olan icabet saati, tercih edici faktörlerin başında gelmektedir. Gecenin belli bir saatinden sonra, uyku ve rahatını terk edip namaz kılan, Kur'ân okuyan ve günahlarına gözyaşı döken mü'minin kalbi yumuşamış ve dua fırsatını yakalamıştır. Nitekim Rahmet nebisi, "Kalbiniz merhametle yumuşadığı zaman dua etme fırsatını

kaçırmayın. Çünkü kalp yumuşaklığı Allah'ın rahmetindendir"[29] buyurmaktadır. Zaten insana düşen, İlahî rahmet ve merhamete davetiye çıkarmak, rahmet kapısını çalmak, yani dua etmektir. Şems-i Tebrizî *(645/1247)* şöyle diyor: "Rahmet deryası daima coşmak, dalgalanmak ister. Bunu yapacak olan da senin yalvarman, ağlayıp feryad etmendir. Senin gamının bulutları gelmeyince İlahî marifetin deryası dalgalanmaz, coşup köpürmez."[30] İşte gece ibadetini takip eden seher vakti, böyle bir fırsatın doğduğu an, yani rahmet kapısını çalmanın tam zamanıdır.

Peygamber Efendimiz teheccüd namazı için kalkışını şu duâ ile süslerdi:

اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ قَيِّمُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكَ الْحَمْدُ
أَنْتَ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ

“Allah’ım! Sana hamdolsun. Sen semâları, yeri ve içindekileri ayakta tutan ‘Kayyûm’sun. Sana hamdolsun. Sen semâların, yerin ve içindekilerin hakiki sahibi olan Melik’sin. Sana hamdolsun, Sen semâların, yerin ve içindekilerin Nûrusun….”[31]

Geceleri, gıyaplarında, ashabına dua etmeyi de ihmal etmezdi. Gıyabında başkası için yapılan dua kişiye günahsız dille dua etme şeklinde nitelendirilmiştir. Günah işleyen kimseye gıyabında dua edilirse, o kimse günahsız bir dille dua etmiş olur. Çünkü dua eden, işlenen günahtan sorumlu değildir. Ebû Said el-Hudrî (r.a.), "Bir gün, akşamdan sabah fecir doğuncaya kadar Resülullah (s.a.s.)'ın gece ibadetini gözledim. "Allah'ım! Osman b. Affan... Ben ondan razıyım." diye dua ettiğini gördüm," diyor.[32] Enes b. Malik de geceleri birbirlerine şöyle dua ettiklerini söyler: "Allah size iyi kişilerin namazını ihsan etsin. Onlar ki, gece ibadet eder, gündüz oruç tutar ve günah işlemezler."[33]

Sonuç

Bu kısımda Peygamber Efendimiz (s.a.s.) in günün her saatine yayılan ve bazen sayıları yüzleri aşan tevbe ve istiğfarlarından söz etmek istiyoruz. Bilindiği gibi -eğer varsa- O’nun gelmiş geçmiş bütün günahları affedilmişti *(Fetih, 48/2)*. Buna rağmen gün içinde sık sık tevbe istiğfar eder ve “Allah’ım! Bana mağfiret ve merhamet et, şüphesiz Sen merhametlilerin en merhametlisisin” derdi. Konuyla ilgili bir hadis-i şerifte şöyle buyuruyor: “Gerçek şu ki, bazen kalbime bulanıklık çöküyor. Ve şüphesiz ki ben, Allah'a günde yüz defa istiğfar ederim."[34] Bu hadis-i şerif şu şekilde yorumlanmıştır:

1. Efendimiz (s.a.s.) manevî derecelerinde devamlı yükselmekteydi; bir makamdan daha üst makamlara yükseldikçe, evvelki makamdan ötürü istiğfar ederdi.

2. Kul ubudiyet makamlarından hangisinde bulunursa bulunsun, onun bu hali, Allah'ın kibriya ve celaliyle karşılaştırıldığında yeterli değildir. İşte Cenab-ı Hakk’ın Efendimize hitaben "Bil ki, Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur ve hem kendi günahların hem de mümin erkek ve mümin kadınların günahları için istiğfar et!" *(Muhammed, 47/19)* buyurmasındaki sır da budur. Zira Efendimizin makamları ne kadar yüksek olsa da, kendisine devamlı olarak daha yüksek makamlar gösterilmekte ve O, önceki makamların Allah’a karşı lâyık bir kulluk makamı olmadığını anlayarak devamlı istiğfar etmekteydi.

Efendimizin bu durumu bizleri tevbe ve istiğfara teşvik etmenin yanında O’nun müstesna konumuna uygun bir şekilde yorumlanması gerekir.

* Y. Y. Ü İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
ayuce@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Cürcanî, Ta'rifat, Tesbih md.
2. Tirmizî, Daavat, 1.
3. Deylemî, el-Firdevs, II, 224.
4. Müslim, Salat, 215; Nesaî, Mevakit, 35.
5. F. Gülen, Sosuz Nur, II, 252.
6. Ebû Davud, Edep, 101; Tirmizî, Daavat, 79.
7. Kenzu’l-Ummal, XIII, 504.
8. Müsned, I, 412.
9. Ebu Davud, L;bas, 11.
10. Ebû Davud, At'ime:15.
11. Buharî, Ezân, 8.
12. Ebû Davud, Edeb, 112.
13. Tirmizî, Daavat, 34.
14. İbn Mace, Taharet, 9.
15. İbn Mace, Taharet, 10.
16. Müslim, Hacc, 425; Tirmizî, Daavat, 41.
17. Buharî, Edep, 125.
18. Ebû Davud, Edep, 101.
19. Ebû Nuaym Hilye, VII, 90.
20. Darimî, Fezailu’l-Kur’an, 14.
21. Tirmizî, Fezailu’l-Kur’an, 2.
22. Mecmau’z-Zevaid, VII, 97.
23. Tirmizî, Fezailu’l-Kur’an, 8.
24. Tirmizî, Fezailu’l-Kur’an, 8.
25. Ebû Davud, Edep, 108; Tirmizî, Daavat, 22.
26. Tirmizî, Daavat, 21.
27. Buharî, Daavat, 11; Müslim, Zikir, 80.
28. Buharî, Daavat, 6–7; Tirmizî, Daavat, 16.
29. Aclûnî, Keşfu'l- Hafa, I, 149; Ayrıca bkz. Sühreverdî, Avarifu'l- Maarif, 22. bab, s. 224.
30. Şems-i Tebrizî, Makalat, I, 351:
31. Buharî, Teheccüd, 1; Müsned, I, 358.
32. Ebû Ca'fer Ahmet et- Taberî, er-Riyadu'n- Nedire fi Menakibi'l- Aşere, III, 29.
33. Ebû Nuaym, Hilye, II, 34.
34. Müslim, Zikir: 41; Ebû Davud, Vitr: 26.

Kalk Yiğidim

Kalk ey yiğit uykudan!.
Kalk ki bağrımda nâlân..
Sensiz geçen günlerde,
Geziyorum dünlerde;
Hep mahzûn ve kederli,
Bizleri terk edeli.

Yiğidim görün artık!
Görün ki çok bunaldık.
Canlarımız gırtlakta,
Son kelime dudakta;
Gülümse milletine!
Susadık himmetine...

Kalmadı hiç gücümüz;
Bizler bir sürü öksüz,
Hep itilip kakıldık,
Dört bir yana atıldık;
Hicran üstüne hicran,
Dahasına yok derman...

Her gece hayâldesin,
Sözlerde, dillerdesin,
Bir ömür boyu böyle..
Gel artık bir şey söyle!.
Ne olur acı bize!..
Yıkılıp geldik dize...

M.Fethullah GÜLEN

Doç. Dr. Mesut ERDAL *

Ekim / Kasım / Aralık - 2006 / 74

EFENDİMİZ'İN (S.A.S.) HİCRET MEYVELERİNDEN BÜREYDE İBNÜ'L- HUSAYB (R.A)

Resulü Ekrem (s.a.s.) uzun ve yorucu hicret imtihanının son saatlerine yaklaşmıştı. Yolda bin bir türlü meşakkati Allah' ın inayetiyle atlatmış ve Medine'ye ulaşmaya ramak kalmıştı. Ğamîm denilen mevkiye vardıklarında birilerinin kendilerine doğru geldiklerini fark ettiler. Efendimiz (s.a.s.) Hz. Ebu Bekir'e (r.a.) bunlara kim olduklarını sormasını söyledi. Hazreti Ebu Bekir, "Siz kimlerdensiniz?" diye sordu. "Sehm oğullarından" cevabını aldı. Bunun üzerine Nebiler Nebisi (s.a.s.) 'Sehm' (nasip) lafzından tefeülde bulundu ve "Ya Ebu Bekir, nasibin ayağına geldi." buyurdu. *(Muhibbü't-Taberi: 1/479)*

Nitekim, Büreyde'nin Allah Resulü ile karşılaşması konusunda Diyanet İslam Ansiklopedisinde şu bilgiler verilmektedir: Süraka b. Malik de onun arkasına takılmıştı ama, her an hususi ilahi inayetlerle serfiraz olan Peygamberimiz karşısında hiçbir şey yapamamış, atının ayakları kumların içine gömülüvermişti. Süraka, yaptığı birkaç hamle ile onu ele geçirmeyi denemişse de, sonunda acizliğini idrak ederek gerisin geriye dönmüştü. Süraka, gördüğü mucize karşısında tümüyle erimişti ve ileride iyi bir Müslüman olacaktı. Bu olayı Hazreti Ebu Bekir (r.a.) şöyle anlatır:

"..Kureyş ve daha başkaları da bizi arıyorlardı. Ama atlı olan Sürâka b. Mâlik b. Cü'şum'dan başkası bize yetişememişti. Ben onu görünce, "Yâ Resûlallah, bu adam nerede ise bize yetişecek!" dedim. "Üzülme, Allah bizimle beraberdir!" buyurdu. Sürâka bize o kadar yaklaştı ki aramızda iki yahut üç mızraklık bir mesafe kalmıştı. "Yâ Resûlallah, bu adam bize kavuştu." deyip ağlamaya başladım. "Niçin ağlıyorsun?" dedi. "Vallahi, dedim, kendim için ağlamıyorum, senin için ağlıyorum!" Bunun üzerine Allah Resûlü o gelen adamdan dolayı şöyle duâ buyurdu: "Allahım! Dilediğin şekilde bizi ondan koru!" Birdenbire adamın atının ayakları karnına kadar o sert toprağa gömülüverdi. Adam sıçrayıp aşağıya indi ve: "Yâ Muhammed, iyi biliyorum ki bu senin işin. Allah'a duâ et de beni, içinde bulunduğum bu durumdan kurtarsın. Vallahi seni arayanlara izini kaybettireceğim, işte sadağım, bundan bir ok al, ileride falan yerde benim deve ve koyun sürülerime rastlayacaksın, bu oku gösterdiğin takdirde onlardan ihtiyacın kadar alırsın." dedi. Nebiler Nebisi (sallallahu aleyhi ve sellem), "Onlara benim ihtiyacım yok!" dedi. Sonra Sürâka için duâ etti ve Sürâka'nın atı kurtuldu ve Sürâka, arkadaşlarının yanına döndü. Biz yolumuza devam ettik. Nihayet Medine yakınında bulunan Kubâ'ya ulaştık. İnsanlar Allah Resûlü'nü karşılamak için yollara dökülmüş, evlerinin damları üzerine çıkmışlardı. Hizmetçi ve çocuklar ise yollarda el ele tutuşmuş şöyle diyorlardı: "Allahü Ekber! Allah Resûlü geldi! Muhammed geldi!" Peygamber'i ağırlama hususunda Medine'liler tartışmaya başladılar. Allah Resûlü: "Bu gece, Abdülmuttalip'in dayıları ola Neccâr oğullarında kalacağım. Bu vesileyle akrabalarımı da onurlandırmış olurum." buyurdu. Sabahlayınca da Allah'ın emri üzerine daha sonra ikamet edeceği yere gitti."*(el-Bidaye: 3/187-188)*

Büreyde de onun peşine düşenlerdendi, o ve adamları Efendimiz'in nazar-ı nübüvveti karşısında tümüyle erimişler ve bir anda içlerindeki tüm zarar verme planları veya dünyalık elde etme arzuları tükenivermişti. Efendimiz Büreyde ile göz göze gelince adeta "Sen de mi dünyanın üç kuruşuna tamah ettin; halbuki ben seni önceleri böyle bilmezdim" der gibi bakmış ve bu nübüvvet nazarı karşısında farklı bir insana dönüşmüştü adeta. Sürâka b. Mâlik'in iç dünyasını bir anda eriten, yahut Abdullah b. Selam'a, onu ilk defa gördüğünde, "Bu simada yalan yok, yalan olamaz!" dedirten ilahi sır, Büreyde'nin de kalbini ona ısındırıvermişti. Nitekim, Büreyde'nin Allah Resulü ile karşılaşması konusunda Diyanet İslam Ansiklopedisinde şu bilgiler verilmektedir:

"Mekke'li müşriklerin hicret sırasında Hazreti Peygamber'i diri veya ölü olarak ele geçirene büyük mükafatlar vaad ettiğini duyan Büreyde, arazisinden geçmekte olan Hazreti Peygamber ile yanındakileri durdurup kimliklerini öğrenmek istedi. Fakat bu esnada Resulullah'ın konuşmasından etkilenerek Müslüman oldu ve adamlarıyla beraber onun arkasında namaz kıldı." *(Ahmet Önkal, DİA, VI/492)*

Elimizdeki tarih kaynaklarına göre Hazreti Büreyde, hicret senesinde Müslüman olmuştur. Ancak onun Medine'ye gelişi ve yerleşme vakti konusu ihtilaflıdır. Bazı kaynaklar Bedir'in akabinde geldiğini, bazıları da Uhud'dan sonra geldiğini kaydederler. *(El-İsabe, 1/286)* Büreyde (r.a.) Resulü Ekrem ile on altı harbe iştirak etti. Ebu Ali et-Tusi'ye göre Büreyde'nin asıl adı Âmir, lakabı Büreyde idi. Hicretin 63. yılında vefat etti. *(el-İsabe, 1/286.)*

İbni Kesir'in el-Bidaye'sinde şöyle kaydedilir: "Allah Resulü Medine'ye hicret esnasında "Ğamim" denilen mevkiye gelmişti ki, Büreyde ve beraberindeki seksen adamıyla karşılaştı. O anda hepsi Müslüman oldular. Allah Resulü onlara yatsı namazını kıldırdı. Ona Meryem suresinin baş tarafını da öğretti." *(el-Bidaye: 8/216-217)*

Büreyde ibnü'l- Husayb, Allah Resulü onun yanından ayrılıp Medine'ye girmek üzere yola çıkacağı sırada, "Yanında sancağın/sancaktarın olmadan Medine'ye girme." diyerek sarığını çıkarmış, mızrağının ucuna bağlamış ve Allah Resulü'nün önünde sancaktar olarak Medine'ye kadar gelmiştir. *(Meşahiru Ulemai'l-Emsar: 1/60)*

Büreydetü'l- Eslemî (r.a.), Hayber gazasında bulunmuş, elinde sancakla Mekke fethine katılmıştır. Resulü Ekrem Efendimiz (s.a.s.) onu, kavmi olan Eslem kabilesinin zekatlarını toplamak üzere görevlendirmiştir. Allah Resulü'nün vefatının hemen akabinde gerçekleşen cihad seferinde ise Hazreti Üsame'nin sancağını taşımıştır. Allah Resulü'nden naklettiği birçok hadis rivayetleri vardır. Merv'de kalmış ve orada ilim neşriyle uğraşmıştır. *(Siyeru A'lâmi'n-Nübela: 2/469)* Merv'de kaldığından dolayı ona Mervezî nisbesi verilmiştir.

Allah Resulü bir defasında onu Yemen'e göndermişti. Büreyde, Hazreti Ali ile katıldığı Yemen yolculuğunu şöyle anlatır: "Hazreti Ali ile birlikte Yemen'e düzenlenen sefere iştirak ettim. Ancak onun bana biraz sert davrandığını görünce, Allah Resulü'ne geldim ve onu eleştirdim. Bir de baktım ki Resulü Ekrem'in yüzü değişiverdi ve bana şöyle dedi: "Bak Büreyde, ben müminlere kendi kendilerinden daha evla değil miyim?" "Evet, tabii ki ya Resulallah, sen bize bizden daha yakın ve daha sevimlisin." dedim. Allah Resulü: "O halde ben kimin efendisi isem, Ali de onun efendisidir." buyurdu. *(el-Bidaye, 7/344)* Dolayısıyla Allah Resulü burada itaate vurgu yapmış, görev ve yetki verdiği bir komutana veya emîre itaat veya isyanın doğrudan kendisine dönük bir itaat/isyan sayılacağını beyan etmek istemiştir.

Allah Resulü hicretin beşinci yılının Şa'ban ayında gerçekleştirdiği Müreysî' gazvesinde Büreyde'yi elçi olarak karşı tarafa yollamıştı. Büreyde de, el-Haris ibn Ebî Dırâr ile konuşmuş ve onlardan aldığı haberleri Allah Resulü'ne iletmişti. *(et-Tabakat, 2/63)*

Mekke fethinde iki sancak vardı; birisini Büreyde, diğerini de Naciye ibn el-A'cem taşıyordu. Büreyde, Allah Resulü'nün vefatından sonra Medine'de uzun süre kalmadı. Basra'nın fethi ve şehirleşmesi üzerine oraya intikal etti. Daha sonra da cihad etmek üzere Horasan tarafına gitti. Yezid b. Muaviye döneminde Merv şehrinde vefat etti. Onun neslinden bazıları da Bağdat'a gelip yerleştiler ve orada vefat ettiler. *(et-Tabakat, 4/241)* Huneyn gazvesinde, Büreyde'nin mensubu olduğu Eslem kabilesinin iki sancağı vardı; birini Büreyde taşımıştı. *(el-İsabe, 1/506.)*

Hazreti Büreyde Allah Resulü'nden yüz elli kadar hadis rivayet etmiştir. *(Et-Tuhfetüllatife: 1/213; Mesâilü İmam Ahmed: 1/264)*

Büreyde ibnü'l- Husayb geriye iki erkek evlat bıraktı; biri Abdullah, diğeri de Süleyman. Bunlardan Abdullah Merv'de kadılık yapmıştır.*(Tehzibü'l-Kemal: 14/328)* Abdullah'ın babası hakkında şöyle dediği rivayet edilir: "Babam Merv'de vefat etti ve defnedildi. O şarktaki Müslümanların komutanı ve ışığı oldu. Zira Allah Resulü şöyle buyurmuştu: "Ashabımdan biri herhangi bir beldede ölürse, kıyamet günü, o beldede yaşayanların önderi ve ışığı olacaktır." *(Deylemî, el-Firdevs bi me'sûri'l-hitâb, 3/506; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/252)*

Hazreti Büreyde'den rivayet edilen birkaç hadis rivayetini teberrüken zikrediyoruz:

1. "Abdullah, babası Büreyde'den şöyle rivayette bulunmuştur: "Allah Resulü bir adamın şöyle diyerek Allah'a yalvardığını işitti: Allahım, senin Allah olduğuna ve senden başka hiçbir ilah bulunmadığına, senin Ehad ve Samed olduğuna, doğurmamış ve doğmamış olduğuna ve senin eşin ve menendin bulunmadığına şehadet ederek Senden istiyorum, Sana yalvarıyorum! Bunun üzerine Nebiler Nebisi, "Nefsim kudret elinde bulunan Allah'a kasem ederim ki, bu adam Allah'a ism-i a'zamıyla dua etti. İsm-i azam ki, onunla dua edilirse mutlaka icabet edilir, onunla her ne istenirse verilir." *(Tirmizi, Sünen, 5/515)*

2. Hazreti Büreyde Allah Resulü'den şöyle nakleder: "Üç şey vardır ki insanın kabalığına ve saygısızlığına delildir: Ayakta iken bevletmek, namazdan çıkmadan önce eliyle alnını silmek ve secde halindeyken oflamak." *(Heysemi, Mecmeuz'z-Zevaid, II/83)*

3. "Büreyde anlatıyor: Allah Resulü (s.a.s) çarşı ve pazara çıkarken şöyle dua ederdi: Allahım, bu çarşının ve içindekilerin hayırlı olanını sende istiyorum. Bu çarşı-pazarın şerrinden ve içindeki her türlü kötülükten de sana sığınıyorum. Allahım, bu çarşıda yalan yere yemine maruz kalmaktan etmekten ve zarar eden bir alışveriş yapmaktan da sana sığınırım." *(Mecmeuz'-Zevâid, IV/77)*

Sonuç olarak Büreyde ibnü'l- Husayb, binlerce asbabından bir meçhul kahraman olarak, doğduğu topraklardan, dilini ve kültürünü bilmediği yad ellere hicret etmiş, hayatı boyunca bulunduğu yeri manen aydınlatmış bir sahabidir. Halen Merv şehrindeki türbesinde ziyaretçilerini beklemektedir. Allah şefâatlerine nail eylesin.

* Dicle Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
merdal@yeniumit.com.tr

KAYNAKLAR

-Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, I-II, Beyrut, 1405.
-Ahmed ibn Muhammed ibn Hanbel, Mesâilü İmam Ahmed, Delhi, 1988.
-Heysemî, Mecmeu'z-zevâid, I-X, Beyrut-Kahire, 1407.
-el-Mizzî, Tehzîbü'l-Kemâl, I-XXXV, Beyrut, 1400.
-er-Riyadu'n- Nadıra fî menâkıbi'l- aşera, I-II, Beyrut, 1996.
-Deylemî, el-Firdevs bi me'sûri'l-hitâb, I-V, Beyrut, 1986.
-İbn Hacer el-Askalânî, el-İsâbe fî temyîzi's- Sahâbe, I-VIII, Beyrut, 1992.
-İbn Hibban el-Büstî, Meşahiru Ulemai'l-Emsar, Beyrut, 1959.
-İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihaye, I-XIV, Mektebetü'l- Meârif, Beyrut, Tarihsiz.
-İbn Sa'd, Et-Tabakâtü'l-Kübrâ, I-VIII, Beyrut, Tarihsiz.
-Şemsüddin es-Sehâvi, et-Tuhfetü'l- Latîfe, Beyrut, 1993.
-Zehebi, Siyeru a'lâmi'n-Nübelâ, I-XXIII, Beyrut, 1413.
-Yakut el-Hamevî, Mu'cemü'l- Büldan, I-V, Beyrut, Tarihsiz.

YENİ ÜMİT

Doç. Dr. İsmail ALBAYRAK *

Ekim / Kasım / Aralık - 2006 / 74

Biz, sevgiye açık ve kendilerini, insanî değerler abidesini ikame etmeye adamış bu kahramanlarla bir gün mutlaka dünyanın renk ve deseninin değişeceğine ve insanlığın rahat bir nefes alacağına inanıyoruz. İhtimal, geleceğin dünyasında, insanî düşünce son bir kere daha ışığını onlarla parlatacak.. insanî emeller onlarla realize edilecek ve ütopyalara inat pek çok hülyalarımız da onlarla gerçekleşecektir...

DİNİ İNANÇ VE SOSYAL DEĞERLER

Hepimiz aynı gemiye biniyoruz. Geminin her hangi parçası ya da bölümü zarar gördüğünde bunun sonucunun hepimizi etkileyeceğini unutmamalıyız. Bu nedenle kendi düşünce, ideoloji, ülkü ve inancı çerçevesi dışında kalanlara tamamen diyalog kapılarını kapatmamalıyız.

dini perspektif ve ahlakî değerlerin sosyal hayata katkısı başlıklı bu makalede sizlere öncelikle modern dünyamızda dinin yeri, bir arada yaşama, ortak sorunlarımız ve dinlerin söz konusu sorunlara yönelik önerileri üzerinde durmaya çalışacağız.

Bilindiği üzere Aydınlanmayla birlikte özellikle de Batı'da modernleşme projeleri sonucu din sosyal hayatın hemen hemen tüm alanlarında geleneksel etkisini yitirmiş ve bunun tabii neticesi olarak insanlık dinsî bir hayat tarzından ziyade seküler bir yaşam tarzını tercih etmeye başlamıştır. Lâdini bir hayat telakkisi neredeyse normatif bir hüviyet kazanarak günümüzde toplumsal hayatı hakimiyeti altına almıştır. Özellikle gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinde kiliselerdeki toplu ayinlere katılma oranlarındaki aşırı düşüş sosyolojik ve teolojik açıdan sekülerleşme-

Batı medeniyetinin bir uzantısı olmasına rağmen Amerikan toplumunda dinin Kıta Avrupa'sına nazaran daha merkezi bir yer işgal ettiğini de hatırlayabiliriz. Kaldı ki Avrupa merkezli Batı medeniyetinin kendisini din dışı bir medeniyet olarak takdim etmesine rağmen onda bile Yahudi-Hıristiyan geleneğinin etkisini görmek mümkündür.

nin en kuvvetli belirtileri gibi görünmektedir. Bu katı sekülerleşmenin bir diğer sonucu da din, bütün emir ve yasaklarıyla gözetilmesi gereken bir müessese olmaktan çok, son derece sığ bir biçimde algılanmakta ve sadece kültürel bir değer olarak bireyin hayatında kendisine yer bulabilmektedir. Böylece din sekülerleşirken, sekülerizm din gibi kutsanmakta, adeta bir din haline gelmektedir. Daha ilginci ise insanlık, modernizm ve sekülerizmin kıskacında dine karşı yabancılaşırken diğer taraftan da (postmodernist söylemlerin dile getirildiği günümüzde) bazı mitolojik ve ezoterik görünen unsurlara karşı da artan bir ilgi duymaya başlamıştır. Özetle, inanç ile inançsızlık, bilimle hurafe yan yana yaşar hale gelmiştir. Bütün bunlara rağmen ne sekülerleşme ne de modern dünyada dinin yerine ikame edilen sahte din ve dindarlıklar insanlığın bireysel, sosyal ve küresel sorunlarını çözmede başarılı olabilmişlerdir. Dinin bu eskimezlik özelliğinden dolayı hayatımızda çok önemli bir rolü olduğunu, bireysel ve toplumsal birlikteliğin inşasında vazgeçemeyeceğimiz en önemli kurumların başında dinin yer aldığı hakikatini belirtmek yanlış olmasa gerektir. Hatta dinin hayatımızdaki vazgeçilmezliğinin tarihi ve sosyo-psikolojik araştırmalarla ortaya konulduğunu ve yüzyıllardır varlığını sürdüren farklı dinlerin mevcudiyetinin de bilimsel bir gerçeklik olarak karşımızda durmakta olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca modern batı medeniyetine kadar dünyamızın gördüğü büyük medeniyetlerin hepsinin de din merkezli olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Bu açıdan Batı medeniyetinin bir uzantısı olmasına rağmen Amerikan toplumunda dinin Kıta Avrupa'sına nazaran daha merkezi bir yer işgal ettiğini de hatırlayabiliriz. Kaldı ki Avrupa merkezli Batı medeniyetinin kendisini din dışı bir medeniyet olarak takdim etmesine rağmen onda bile Yahudi-Hıristiyan geleneğinin etkisini görmek mümkündür.

Küreselleşen dünyamızda kitle-haberleşme teknolojilerinin imkanlarının artması, göç hareketleri vb. nedenlerle farklı din, kültür ve gelenekler geçmişe göre daha fazla birbirleriyle temas eder hale gelmiştir; Şimdi dilerseniz bu artan temasın zorunlu olarak doğuracağı birlikte yaşama tecrübesinin sıhhatli bir zemine nasıl oturtulacağı ve bu biraradalığın sosyal hayata ahlaki açıdan nasıl bir katkı sağlayacağını tartışalım.

Tarih bize farklı dinlerin yanı sıra aynı dini gelenek içindeki farklı grupların/yorumların bile kendi aralarında zaman zaman ciddi problemler yaşadığını açık bir şekilde göstermektedir. Bu sebeple dinin yanlış anlaşılması ya da aktarılması telafisi mümkün olmayan zararlara neden olabilmektedir. Birey ve toplumun dünya ve âhiret saadetini temin için gönderilen din, yanlış algılanınca kin ve nefret tohumları saçan bir mekanizmaya dönüştürülebilmektedir. Halbuki bütün semavi dinler özleri itibariyle barış, hoşgörü, huzur içinde bir arada yaşama, şiddete karşı çıkma, yardımlaşma, erdemli bir hayat sürme, sevgi, eşitlik, bireyin özgürlüğü ve hukukun üstünlüğü gibi pek çok ideali içlerinde barındırırlar. Yine dinler insanlara komşularını canı gönülden sevmeyi, yalan söylememeyi, hırsızlık yapmamayı, aldatmamayı, iftira atmamayı ve bir kimseyi öldürmenin bütün insanlığı öldürmekle eş değer olduğunu bıkmadan usanmadan hatırlatır. Farklı dinlerin ortak ahlaki öğretilerinin muhatapları bugün aynı mahalleyi, işyerini, hastaneyi ya da okulu paylaştıkları da bilinen bir olgudur. Söz konusu olgu adeta ilahi iradenin yeryüzünde etkin kıldığı bir planın da parçasıdır. Yüce Yaratıcı bu konuyu Kur'ân-ı Kerim'de şöyle dile getirir: "…Her biriniz için bir din ve yol tayin ettik. Eğer Allah dileseydi, hepinizi bir tek ümmet yapardı. Fakat O, size verdiği farklı dinlerle sizi imtihan etmek istediği için ayrı ayrı ümmetler yaptı…' *(Maide, 5/48)*. Görüldüğü üzere dinin gayesi kesinlikle insanları tek tip ya da homojen bir yapıya dönüştürmek değildir. Bakara suresi 256. ayetinde yer alan "Dinde zorlama yoktur…" ifadesi de bu hususu desteklemektedir. Hatta diyebiliriz ki din insanlara farklılıklarına rağmen barışçıl bir ortamı tesis etme yollarını öğütlemekte ve öğretmektedir. Bunun en güvenli yolu ise karşılıklı diyalogdur. Kur'ân-ı Kerim'de, diğer bir adı da "Ahlak" olan Hucurat suresinin 13. ayetindeki evrensel mesajda şöyle buyrulmaktadır: "Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık. Birbirinizi tanıyıp sahip çıkmanız için milletlere, sülalelere ayırdık. Şunu unutmayın ki, Allah katında en değerli olanınız, takvada (Allah'ı sayıp haramlardan sakınmada) en ileri olandır. Muhakkak ki Allah her şeyi mükemmelen bilir, her şeyden hakkıyla haberdardır." *(Hucurât, 49/13)*. Ayetteki anahtar kavram tearuf'tur. Bu kavram farklı din-kültür mensuplarının

bir arada yaşaması ve yaşadıkları toplumu barış eksenli bir ortama dönüştürme ile ilgili ipuçları içermektedir. Her şeyden önce ayet herkesin eşit olduğuna ve hiç kimsenin kalıtsal bir üstünlük iddiasına sahip olmadığına vurgu yapmaktadır. Buna ilaveten de farklılıklara saygı duyulması gerektiğine de işaret etmektedir. Kur'ân başka bir ayette üstünlük iddialarını sert bir dille eleştirir *(Nisa, 4/123:* 'Allah'ın vaat ettiği bu mükafat ne sizin temennileriniz ne de Ehl-i Kitab'ın temennileri ile elde edilir. Kim kötü iş yaparsa onun cezasını bulur ve Allah' tan başka, kendisini o azaptan kurtaracak ne bir hami ne de bir yardımcı bulur'). Çünkü bu tür iddialar hem kişi ya da grubun kendi hayat biçimlerini diğerlerinden üstün görmelerine neden olur hem de ötekine karşı hoşgörüsüzlüğünü artırır. Halbuki modern toplumlarda farklılık (sosyolojik anlamda dini çoğulculuk) zenginlik olarak algılanmakta ve diyalog için önemli bir zemin oluşturmaktadır. Bugün eskiden olmayan fakat çağımıza özgü pek çok yeni kötülükle karşı karşıyayız. Dünyamızın asrımızda barışa olan ihtiyacı da eskisinden çok daha fazladır. Dinlerin bu barışa katkıları ise, etkinlik alanları göz önüne alınırsa, sanırım yadsınamaz. Ancak farklı din mensupları arasında sağlıklı bir diyalog zemini oluşmadan da bu tür bir katkıyı dinlerden elde etmenin oldukça zor olduğu da açıktır. Bu nedenle farklı din mensupları arasındaki diyalogun en temel şartı polemik ve sonuç vermeyen uzun dogmatik tartışmaları bırakarak insanlığın mutluluğu ve iyi bir gelecek için karşılıklı güven, saygı ve ortak noktalara vurgu yapılmasıdır. Herkesi kendi konumunda kabul ederek gerçek adalet ve dostluğun tesisi için çaba harcanmalıdır. En önemlisi ise dindar insanların Allah'ın rızasını kazanmak için gayret sarf etmeleridir. Kur'ân'ın "…Öyleyse durmayın, hayırlı işlerde birbirinizle yarışın…" şeklindeki beyanları da bu hedefi güzel bir şekilde ifade etmektedir. Bunları ütopya olarak da algılamamak gerekir. Çünkü Müslümanların diğer din mensuplarıyla 1400 yıllık bir diyalog geçmişi vardır. Üç büyük dinin mensuplarının Müslümanların hâkimiyetinde bir arada yaşadığı İstanbul, Kurtuba ve Kudüs tarihi bunun en güzel şahitleridir. Çünkü İslâm'ın temel referansları çok açık bir şekilde bunu öngörmektedir.

Bugün bir anlamda dinin kendisini yeniden canlandırdığı, toplumsal ve ferdi hayata hızlı bir şekilde geri döndüğünü görmekteyiz. İşte fert ve toplumların tanımı ya da kimliklerinin korunmasında önemli bir yere sahip olan dinlerin müntesiplerinin her şeyden önce diyaloga ihtiyacı vardır. Çünkü bireysel ve toplumsal sorunlarımıza küresel sorunlarımız da katlanarak eklenmektedir. Bu sorunlarla mücadele yerel ve sınırlı çabalardan ziyade küresel ölçekte yaygınlığı ve etkinliği olan kurumların gayretlerini zorunlu kılmaktadır. Burada hayatın her yanını kuşatan dinlerin önemi de ortaya çıkmaktadır. Şimdi de ferdi, toplumsal ve küresel sorunlarımıza bir göz atıp dinlerin konuyla ilgili yaklaşımlarını özetlemeye çalışalım.

Öncelikle vurgulanması gereken husus sayısız bilimsel, teknolojik gelişime ve bazı ülkelerdeki ekonomik refah düzeyinin yükselmesine rağmen insanoğlunun ahlaki bir çöküşle karşı karşıya kalması sorunudur. Modernite bu ahlaki erozyonu durdurmak bir yana aksine artırmakta; sosyal eşitsizlik ve adaletsizlikler, yoksulluk, açlık, sömürü, savaş ve şiddet gittikçe daha derin bir sorun haline gelmektedir. Kimse eskiye oranla eğitim, sağlık, iletişim vb. konularda elde edilen gelişmeleri göz ardı edemez fakat alkolün, uyuşturucunun bir veba salgını gibi her tarafı kuşattığı da inkar edilmemelidir. Özellikle cinsellikle ilgili dini öğretilerin topyekün rafa kaldırıldığı günümüzde gençlerin çok erken denecek yaşta kişisel özgürlük adına yaşadıkları tabii olmayan deneyimlerin açtığı yaraları görmezlikten gelemeyiz. İlahi İradenin insanlığın içine yerleştirdiği iffet ve namus gibi temel duyguların içi boşaltılmakta; cinsi hayatla ilgili sınır tanımaz sözde özgürlükler sonucu ortaya çıkan tedavisi mümkün olmayan bazı hastalıklarla insanlık bugün mücadele etmekte, hatta dinin helal dairesini gözetmeyen bu insanların yaptıkları yanlışlıkların faturası masum çocuklardan çıkmaktadır. Söz konusu hastalıklara müptela kişilerin çektikleri fiziki acıların yanı sıra maruz kaldıkları depresyonlar ve psikolojik travmalar ise meselenin hassasiyetini çok daha açık gözler önüne sermektedir.

Evlilik dışı cinsel ilişkilerin etkilediği en önemli kurum ailedir. Toplumun vazgeçilmez dinamiği olan aile, sağlıklı fertlerin yetişmesi için uygun olan en öncelikli ortamlardandır. Bugün tek anneli ya da tek babalı yuvalarda yetişen pek çok çocuk sayısız olumsuzluklar içinde büyümektedir. Ayrıca gayri meşru hayatı aile ortamına tercih eden, ya da part time evlilikle hayatlarını sürdüren bireylerin aile kurumunu ne derece yıprattığı herhalde tartışma götürmez. Halbuki İslâm'ın iman esaslarından sonra gelen en önemli vurgularından birisi de eşler arasındaki hak, hukuk, saygı ve sevginin tesisiyle ilgilidir. Huzurlu ve sağlıklı ailenin eksikliği sağlıksız bireylerin varlığını çoğaltmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere gerçek aile ortamından yoksun çocukların ahlaki anlamdaki gelişimlerinde ciddi sıkıntılar görülmüştür. Çünkü iyi bir aile terbiyesi almamış çocuklar hem kendileriyle hem de toplumla barış içinde yaşama konusunda uyumsuzluk göstermektedir. Bunun sonucunda ise ya her şeye küse-

rek kendine ve toplumuna yabancılaşan milyonların içine katılıp yalnız yaşamayı tercih etmekte ya da bu yabancılaşmanın üstesinden bir çeteye üye olarak gelmeye çalışmaktadır. Bu sürecin en tabii neticesi ise bireyin kendisini şiddet ve uyuşturucunun kucağında bulmasıdır. Halbuki özünde sevgiyi en yüksek seviyede barındıran dinler, ortak ibadet ve ayinleri ile toplumsallaşmanın en güzel örneğini sergilemektedir. Cemaatle düzenli olarak beş vakit namaz kılan bir kişinin, namaz öncesi ve sonrası diğer müminlerle girdiği diyaloğu düşünelim. Namazda omuz omuza verdiği arkadaşlarıyla selamlaşarak vedalaşması ve bir sonraki namazda tekrar buluşması. Bütün bunlar inananlar arasındaki pozitif ilişkilerin pekişmesine vesile olmaktadır.

Dinin öğretilerine ihtiyaç duyduğumuz önemli bir alan da hoşgörü konusundaki duyarlılığımızdır. Bugün kültürler arası iletişim eskisinden çok daha fazladır fakat azınlık haklarının ihlali, ırkçılık, radikalizm ve aşırı tutuculuk toplumsal bütünlüğü tehdit eden hastalıkların başında gelmektedir. Din bu konudaki en önemli güvencelerimizden biridir. Hz. Peygamber'in hadisleri içinde "Müslüman toplumlarda yaşayan dini ve milli azınlıkların emniyet ve huzuruyla ilgili emirler bolca mevcuttur. Müslümanlarla anlaşması olan bir zimmiye eziyet eden bana eziyet etmiş gibidir ya da kıyamet günü karşısında beni bulur." buyuran Hz. Peygamber sadece kendi ırkının üstünlüğü temelli düşünenleri ise Cahiliye gömleği giyen kimseyle özdeşleştirmektedir. Evet her grup dini, milli ve kültürel farklılıklarını biraradalığın sağladığı esneklik çerçevesinde sürdürmelidir. Bu nedenle dinsel anlamda hiç kimse etnik ve kültürel azınlıkların hukuklarını çiğneme ve kendi içlerinde bu azınlıkları eritme hakkına sahip değildir. İnsanlığın tümünü Allah'ın huzurunda bir tarağın dişleri gibi eşit sayan Yüce dinimiz İslâm gerçek üstünlüğün takvada olduğunu bildirir ki bu da bir manada Hakk'ın ve halkın hoşnutluğunu kazanmak demektir. Bu nedenle takva sahiplerinin en asli vazifesi insan haklarının temini, uluslar arası hukuk ve anlaşmaların gereklerinin yerine getirilmesi ve özünde kerim olan insanın huzur ve mutluluğu için bir arada mücadele etmektir.

Çağımızın insanlığın başına musallat ettiği bir başka problem de ölçüsüz sanayileşmeyle gelen çevre kirliliğidir. Hava, su, nükleer kirlilik artarak insanlığı ve dünyamızı tehdit etmektedir. Coğrafi sınır tanımayan bu kirliliğin sebep olduğu hastalık ve yok ettiği canlı sayısı ürperti vericidir. Kâinatı, Allah'ın kutsal emaneti kabul eden ve kıyamet dahi kopacak olsa elinizdeki tek bir ağacı dikme imkânınız varsa onun dikilmesini emreden bir dinin temsilcilerinin bu konuda diğer insanlarla işbirliğine girmeleri hem Allah'a hem de insanlara ve doğaya karşı ahlaki bir ödevdir.

İnsanlığın geleceği ile ilgili ekolojik dengenin gözetilmesi kadar toplumsal krizlerin kaynağı olan sosyo-ekonomik adaletsizliklerin de önlenmesinde dinin önemi vardır. Modern toplumlarda ekonomik hayatın küreselleşmesi ve buna bağlı olarak söz konusu gücü elinde barındıranların gelir dengeleriyle ve ekonomik istikrarla oynayarak istediklerinde bir ülkenin krize girmesine sebep oldukları bilinmektedir. Dünyamızın bu aç gözlülerin elinden kurtulması gerekmektedir. Ayrıca fakir ve zengin arasında kapatılması imkânsız uçurumların oluşması, açlık ve bunun tabii sonucu sayısız ölümler Ay'a insan gönderme teknolojisine sahip modern toplumların gerçek insani değerler konusunda hala emeklediğini göstermektedir. Özellikle de dünyanın bir ucunda insanlar fazla tükettikleri için obezleşirken öteki ucunda yiyecek bir şey bulamadıkları için açlık, hastalık ve ölümle boğuşmalarına son verilmesi için dinlerin evrensel mesajlarına çok ihtiyaç vardır. Özetle küreselleşmenin faydaları her tarafa eşit yansımamaktadır. Sağlıklı bir küreselleşme modeli din ve vicdan eksenli bir hayatla mümkün olacaktır. Şayet insanoğlu hayatın anlamına yönelik temel sorunlara kendi varoluşu çerçevesinden yaklaşamazsa bir grubun tüketim toplumu haline dönüşmesi, diğer bir grubun da açlıktan ölmesine hiçbir zaman engel olamayacaktır.

Sonuç olarak yukarıda zikredilen pek çok ortak problemin yine ortak akıl, gayret ve birliktelikle çözüleceği aşikardır. Burada bilinen fakat tekrarında fayda olan bir temsili hatırlatmak istiyorum: Hepimiz aynı gemiye biniyoruz. Geminin herhangi parçası ya da bölümü zarar gördüğünde bunun sonucunun hepimizi etkileyeceğini unutmamalıyız. Bu nedenle kendi düşünce, ideoloji, ülkü ve inancı çerçevesi dışında kalanlara tamamen diyalog kapılarını kapatan ve ortak problemlerin birlikte üstesinden gelineceğine inanmayanların bugün dünyamıza değerler çerçevesinde yapacağı fazla bir katkısının olamayacağını söyleyebiliriz. Savaş, şiddet, hırsızlık, intihar, kumar, pornografi vb. çok sayıdaki sömürü araçlarının uluslararası trafiği ve bunların her geçen gün artması söz konusu birlikteliğin gerekliliğini daha da aşikar kılmaktadır. Sadece bir anlamı ve sınırlı bir çerçevesi olmayan ve hayatın her dilimiyle doğrudan ilgili olan din ve dindarların güzel bir dünya geleceği ve ahlaklı toplumların inşası için yapması gereken çok şeyleri olduğu ve bunları yaptıklarında daha da etkili olacakları da tartışma götürmez konulardandır.

* S.A.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğrt. Üyesi
ialbayrak@yeniumit.com.tr

Osman BİLGEN *

Ekim / Kasım / Aralık - 2006 / 74

EBÛ OSMAN EN-NEHDÎ
(v. 95/713)

Tabiîn dönemi, İslâm devletinin üst üste fetihler yaptığı bir zaman dilimidir. Bu dönem, dış dünyanın fethi yanında, nefsiyle hesaplaşan, onunla yaka-paça olan, aynı zamanda olabildiğince ilim aşığı, hakikat kahramanı ve İslâm güneşinin bir sonraki nesillere aktarılması adına da canla-başla çalışan insanlarla doludur…

Tabiîn efendilerimiz yerleşmiş oldukları şehir ve kasabalarda bir yandan irşad ve tebliğ vazifelerini yerine getirmiş bir yandan da savaşa çağrıldıklarında harp meydanlarının kahramanları olmuşlardır. Gerektiğinde de hiç tereddüt etmeden görevlendirildikleri beldelere hicret etmişlerdir.

İşte bu ilim, irfan ve cihad ruhunu şahsında birleştirmiş kahramanlardan birisi de Ebû Osman en-Nehdî'dir.

Ebû Osman en-Nehdî, Kûfe'nin en mümtaz tabiîsidir[1]. İsmi, Abdurrahman b. Müll, künyesi ise Ebû Osman'dır[2]. Cahiliye ve Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) dönemini idrak etmiş hatta efendimizin zekât toplama memurlarına üç defa zekât vermiştir[3]. Peygamber efendimizle (sallallahu aleyhi ve sellem) görüşemeyen Ebû Osman, Hz. Ebû Bekir'le de (radıyallahu anh) görüşme fırsatı bulamamıştır. Ebû Osman en-Nehdî, Hz. Ömer (radıyallahu anh) döneminde Medine'ye gelmiştir. Kâdisiye, Celûla, Tüster, Nihavend, Yermük, Azerbaycan, Mihran ve Rüstem gibi birçok yerin fetihlerine katılmış,[4] yer yer fethedilen beldelerde yaşanan olaylarla alâkalı bilgiler de vermiştir.

Mesela Utbe bin Ebi Farkad ile Azerbaycan'da bulundukları sırada kendilerine Hz. Ömer'den (radıyallahu anh) gelen bir mektupta şunların yazıldığını nakleder:

"Ey Utbe bin Ebi Farkad! Bu imkânlar ne senin, ne babanın, ne de ananın üstün çabasının eseridir. Kendi ocağında ne ile doyuyorsan, Müslümanları da ocaklarında onunla doyur. Aman israfa kaçmayın! Müşriklerin kıyafetlerine bürünmekten ve ipek giyinmekten kaçının!"[5]

Zatu's-Selâsil savaşına da katılmış olan Ebû Osman, ordunun komutanı Amr İbnu'l-Âs'ın (radıyallahu anh) dilinden şu olayı nakletmiştir:

"Ya Resûlallah sana en sevgili insan kimdir?" dedim.

"Aişe'dir!" buyurdular. Ben tekrar sordum:

"Erkeklerden kim?"

"Onun babasıdır!" buyurdular. Ben bir kere daha sorayım dedim:

"Sonra kim?"

"Ömer" buyurdular ve sonra başka isimler de saydılar. Ben, beni en sona atacak korkusuyla sükut edip başka sormadım."[6]

Bir ara hisbe (zabıtalık) görevi de yapan Ebû Osman en-Nehdî[7], Hz. Hüseyin'in şehadetine kadar Kûfe'de yaşamıştır. Daha sonra: "Rasûlullah'ın torununun şehit edildiği bir beldede oturamam." diyerek Basra'ya taşınmış[8] ve Basra'da tanıştığı Selman el-Farisî'den on iki sene istifade etme imkânı bulmuştur[9]. Selman el-Farisî ile samimi dost olan Ebû Osman ondan şöyle bir hadis rivayet etmiştir:

Selman (r.a.) ile bir ağacın altında oturuyorduk. Selman birden kuru bir dal aldı ve onu yaprakları dökülünceye kadar salladı. Sonra da: "Ebû Osman, niçin böyle yaptığımı sormuyor musun?" dedi. Ben de: "Niçin böyle yapıyorsun?" diye sordum. Bana şunu anlattı: "Resûlullah da böyle yapmıştı. Bir defasında O'nunla birlikte bir ağacın altında oturuyordum. Kuru bir dal alıp onu yaprakları dökülünceye kadar salladı ve: 'Ey Selman niçin böyle yaptığımı sormuyor musun?' dedi. "Niçin öyle yapıyorsunuz?" dedim. "Müslüman kimse, güzelce abdest alıp beş vakit namazını kılarsa, şu dalın yapraklarının döküldüğü gibi onun da günahları dökülür" buyurarak şu ayetleri okudu: "Gündüzün iki tarafında, gecenin gündüze yakın saatlerinde namaz kıl. Zira böyle güzel işler insandan uzak olmayan günahları silip giderir. Bu, düşünen ve ibret alanlara bir nasihattir." *(Hûd sûresi, 11/114)* dedi.

Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Âişe, İbn Abbas, İbn Ömer, Ümmü Seleme, Ebû Musa el-Eş'arî, Ebû Zerr, Bilal, Selman el-Farisî, Üsâme ve Ebû Hureyre'den (radıyallahu anhüm) hadis rivayet etmiştir[10]. Kendisinden ise Katâde, Hâlidü'l-Hazza, Humeyd, Dâvûd b. Ebî Hind, Süleyman et-Teymî, Sabit el-Bünânî ve Eyyûb es-Sahtiyanî gibi tabiûnun ileri gelenleri hadis rivayet etmişlerdir[11].

İbadetine çok düşkün olan Ebu Osman en-Nehdî'nin çok oruç tuttuğu, bayılana kadar namaz kıldığı, bazen okuduğu ayetlerin tesiriyle bayılıp düştüğü[12] ve gecesini ibadet-

le, gündüzünü oruçla geçirdiği (gece kâim, gündüz sâim) rivayet edilmiştir[13].

Onun hayatı bizim için örnek teşkil edecek tablolarla doludur. Mu'temir b. Süleyman, babasının şöyle dediğini naklediyor: "Ben Ebû Osman en-Nehdî'nin hiç günah işlemediğini sanıyorum. Onun gecesi namazla, gündüzü oruçla geçerdi."

Hammâd b. Seleme, Sabit'ten naklediyor. Ebû Osman en-Nehdî dua edince biz de dua ederdik. O şöyle derdi: "Allah için, şimdi dualarınız kabul olacak. Çünkü O; 'Bana dua edin ki, sizin isteklerinizi kabul edeyim.' diye buyuruyor."

"Hayatını emr-i bi'lma'ruf, nehy-i ani'lmünker dantelâsı üzerine kuran, kalbi hüşyar bir gönül insanıydı o. Daima 'rekaik' yani, kalbi yumuşatan, gözün yaşarmasına sebep olan, öldükten sonra dirilme, insanın Cenab-ı Hak'la münasebeti gibi konuları mütalaa eder, sürekli onlarla meşgul olurdu.

O, kendisini i'lâ-yı kelimetullah'a aşk derecesinde bağlamış insanlardan biriydi. Tamamını birden sırtında taşıyabileceği kadar bir mala sahip; şehir şehir dolaşır, bir yere çardağını kurup ibadet ü tâatıyla meşgul olur; evrâd ü ezkârını okur, ayetlerin tefsirini yapar, hadis-i şerifleri rivayet eder ve bu suretle halkı irşad görevinde bulunurdu. Bu gibi salihâtla meşgulken, falan yerde cihad olacağı haber verildiğinde de çardağını söküp atının sırtına yükler, mücahede meydanına sürerdi. Vazifesini tamamlar tamamlamaz da tekrar bir başka beldenin yolunu tutar; bir kere daha çardağını kurup i'lâ-yı kelimetullah vazifesinin ayrı bir yönünü eda etmeye koyulurdu."[14]

Ahmed b. Hanbel'e "Tabiûnun en faziletlileri kimlerdir?" diye sorulduğunda; "Osman en-Nehdî, Kays b. Ebi Hâzim, Alkame b. Kays ve Mesrûk b. el-Ecda'dan daha faziletlilerini bilmiyorum." demiştir.[15]

Zühd ve takvasıyla tabiûnun en meşhurlarından olan Ebû Osman en-Nehdî, temel hadis kitaplarında en çok rivayeti olan ravilerden birisidir. Toplam iki yüz seksen üç rivayeti bulunmaktadır. Hafız Zehebî, onun hakkında eserlerinde herhangi bir değerlendirme yapmazken, İbn Sa'd[16] ve İbn Hacer[17] tarafından "sika/güvenilir" ve "sebt/sağlam" olduğu ifade edilmiştir.

Nesâî de: "Tabiûnun büyükleri içinde sahabeden en güzel şekilde hadis rivayet eden üç kişi vardır. Bunlar: Kays b. Ebi Hâzim, Ebû Osman en-Nehdî ve Cübeyr b. Nüfeyr' dir."[18] demiştir. Bu cümle de onun hadis rivayetindeki yerini göstermesi açısından önemlidir.

Rivayet etmiş olduğu hadisler genellikle muttasıldır. Bu hadislerden birisi, Ebû Hureyre'den rivayetle, Halilim (Rasûlullah) şu üç şeyi ölene kadar terk etmememi tavsiye etti onlar: "Her ay üç gün oruç tutmak, duha namazı kılmak ve vitir namazı kılmak üzere uyumak (vitir namazını gecenin ilerleyen saatleri içinde kılmak)'tır."[19]

Onun kanalıyla rivayet edilen bir diğer altın sözde Allah Rasûlü şöyle buyurur: "Muhakkak ki Allah, hayiyy (çok hayâlı), kerim (çok cömerttir). Kulları O'na el açıp dua edince, onların ellerini bomboş geri çevirmekten hayâ eder." Hz. Peygamber'den rivayet ettiği: "Size reyhan (güzel koku) verildiği zaman onu reddetmeyin. Çünkü o cennetten çıkmıştır."[20] hadisi ise mürseldir[21].

Altmış sene kadar cahiliye döneminde yaşayan Ebû Osman, bir o kadar da, hatta daha da fazla, Müslüman olarak yaşamıştır. Muammerûn yani uzun ömürlü kişilerden olan Ebû Osman en-Nehdî, yüz otuz küsür senedir yaşamakta olduğunu bizzat kendisi söylemiştir.[22] Ölüm tarihi hakkında ihtilaf vardır. Haccâc'ın (v. 96/714) Irak ve Basra valiliğinin ilk yıllarında,[23] 100/718 senesinde[24] veya daha sonra[25] vefat ettiğine dair rivayetler bulunmaktadır.

Yazımıza onun Hazreti Âişe validemizden rivayet ettiği bir dua ile son verelim: Resûlullâh Efendimiz şöyle dua ederdi: "Allah'ım! Beni, iyilik ve güzellik işlediğimde sevinen; kötülük işlediğimde ise istiğfar edenlerden eyle."

Allah bizleri şefaatine nail eylesin…

* Araştırmacı Yazar
obilgen@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. İbn Hacer, Tehzîb, VI, 250
2. A.g.e., VI, 248
3. Zehebî, Tezkira, I, 65
4. İbn Abdi'l-Berr, el-İstîâb, II, 394; İbnu'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe, III, 497
5. Buhârî, Libâs 25; Müslim, Libâs 12
6. Buhari, Megazi 63, Fedailu'l-Ashab 5; Müslim, Fedailu'l-Ashab 8
7. İbn Sa'd, Tabakât, VII, 98
8. İbn Sa'd, Tabakât, VII, 98; İbnu'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe, III, 498; İbn Hacer, Tehzîb, VI, 249
9. İbn Sa'd, Tabakât, VII, 98; Zehebî, Tezkira, I, 65
10. Zehebî, Tezkira, I, 65
11. Zehebî, Tezkira, I, 65; İbn Hacer, Tehzîb, VI, 249
12. İbn Abdi'l-Berr, el-İstîâb, II, 395; İbnu'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe, III, 498; Zehebî, Tezkira, I, 66
13. Zehebî, Kâşif, I, 645
14. http://www.herkul.org/kiriktesti/index.php?article_id=39'den kısmen sadeleştirerek. (Erişim: 04.05.2005)
15. Kâsimî, Kavâidu't-tahdîs, s. 75
16. İbn Sa'd, Tabakât, VII, 98
17. İbn Hacer, Tehzîb, VI, 250; a. mlf, Takrîb, s. 351
18. a.y., II, 56
19. Buhârî, Teheccüd, 33, Savm, 60; Müsned, II, 497, 505; Dârimî, Savm, 38
20. Tirmizî, Edeb, 37. Krş: Ebû Dâvûd, Tereccül, 13; Nesâî, Ziyne, 74; Müsned, II, 320, III, 118, 133, 226, 250, 261
21. Mürsel hadis: "Tabiûnun isnadında sahabeyi atlayıp doğrudan Hz. Peygamber'den rivayet etmiş olduğu hadistir". Alâî, Câmiu't-tahsîl, s. 227; Ebu Dâvud, Kitabu'l-merâsîl, 342-343
22. İbnu'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe, III, 498
23. İbn Sa'd, Tabakât, VII, 98; İbnu'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe, III, 498
24. İbn Abdi'l-Berr, el-İstîâb, II, 395; İbnu'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe, III, 498
25. Zehebî, Tezkira, I, 66

Esmâ-i hüsnâyı kendi derinlikleriyle duyma ve bilme, kul için bir ilâhî mevhibe, onun ruhunu iğna edecek ledünnî bir haz, zâhir ve bâtın hâsseler için de O'nu görme, O'nu bilme, O'nu duyma ve O'nun tarafından görüldüğünün, bilindiğinin şuurunda olma mârifetidir ki, bu ufku idrak edenler "billâh" der işler, "bismillâh" der başlar, her işini O'na bağlar ve Bediüzzaman ifadesiyle "lillâh", "livechillâh", "lieclillâh" rızası dairesinde harekât ve sekenâtlarıyla ömürlerinin saniyelerini seneler hükmüne getirebilirler.

RİSALE-İ NUR'UN BİR ÇEKİRDEĞİ OLARAK: BİRİNCİ SÖZ

Besmele'nin bir tefsiri olan Birinci Söz; Risale-i Nur'un bir fihristesi, bir çekirdeği olarak görülebilir. Risale-i Nur'un temel kavramları, kendine has usulü, anlatım tekniği, temel prensipleri 'Birinci Söz'e dercedilmiştir. Âlemin küçük bir fihristesi olduğundan insanı çözüp anlamak nasıl bütün bir kâinatla olan ilişkisini farkedebilmeyi gerektiriyorsa Birinci Söz'ü de hakkıyla anlamak onun bütün bir külliyat ile olan ilişkisini görmek ve anlamakla mümkündür. Bu 'küçük söz'ü hakkıyla anlamanın bütün bir külliyatı anlamakla mümkün olmasından dolayıdır ki, bu söz bize Risale-i Nur'u açacak bir anahtar şeklinde belirir ve bu özelliğinden dolayı da koca külliyatın en başına şuurlu bir şekilde yerleştirilmiştir.

Birinci Söz'ün Risale-i Nur'a nasıl fihristelik yaptığı, bu koca ağacın bir çekirdeği olarak nasıl belirdiği çok farklı açılardan ele alınabilir. Bu makalede ise sadece Birinci Söz'ün Risale-i Nur mesleğinin temel esaslarını nasıl muhtevi olduğu incelenmeye çalışılmıştır. Bilindiği üzere, Bediüzzaman Hazretleri Risale-i Nur mesleğinin temel esaslarını iki farklı şekilde belirtmektedir: Kader Risale'sinin hatimesinde acz, fakr, şefkat ve tefekkür Risale-i Nur mesleğinin dört esası olarak takdim edilirken, Şükür Risalesi'nin sonunda ise harika bir beyitle dört esas şu şekilde ifade edilmiştir:

"Der tarîk- i acz-mendî lâzım âmed çâr-çîz;

Acz-i mutlak, fakr-ı mutlak, şevk-i mutlak, şükr-ü mutlak ey aziz!"

Fethullah Gülen Hocaefendi iki farklı yerdeki bu esasları harmanlayıp, altı prensip halinde takdim ederek; bunların seyr u sülûk-i ruhanide alternatif bir yöntemin temel unsurları olduğunu ifade etmiştir. Bu yöntemin peygamberlik hakikatinin tecellisine baktığını, dolayısıyla da mevcut metodlardan daha kestirme, daha selametli ve emin olduğunu belirtmiştir.[1] Seyr u sülûkta farklı bir çizgi sayılabilecek bu yolun altı esası sırasıyla acz, fakr, şefkat, tefekkür, şevk ve şükürdür. Bu esasları metindeki konumlarına göre tek tek ele alalım.

Acz ve Fakr

Acz ve fakr, Birinci Söz'ün belkemiğini oluşturan birbiriyle irtibatlı iki temel kavramdır. Bu iki kavram pers-

İnsan bütün bir kâinatla alakadar olduğundan her bir hadise kendisi için potansiyel bir düşman veya musibet olarak belirebilir. İnsan bir mikroba karşı koyamayıp hastalandığı gibi dünyayı tehdit eden bir gök hadisesine de karşı koyamaz. Çok muhabbet beslediği ailesi ve yakınları dahi, kendisinden ayrıldıklarında bu ayrılığın önüne geçememesi insana acizliğinin çok farklı bir buudunu hissettirir.

pektifinde yapılan tahlil, insanın iç dünyasından başlar, dış dünyasına uzanır ve yine iç dünyasında biter.

Bedevi Arap çöllerinde seyahat eden adam hikayesi, kendi mahiyetimizin acz ve fakr ile yoğrulmuş olduğunu farketmemizi sağlayan bir temsil hükmündedir. Bediüzzaman, her şeyden önce insanın iç dünyasındaki yani enfüsi âlemdeki acizlik ve fakirliği nazara verir. Çünkü muhatabı insandır. Hedefi onu marifete ulaştırmaktır. İnsanın bizzat kendi tecrübesiyle künhüne inemediği bir hakikat nasıl bilinirse bilinsin, kendi marifeti açısından çok büyük bir ehemmiyeti haiz değildir. Acz ve fakr hakikatinin insanın iç dünyası merkeze alınarak anlatılmasının iman-ı Billah ve ubudiyet açısından önemi enfüsi tahlilden sonra daha iyi anlaşılacaktır.

Acizlik, güç ve kuvvet yetmezliği, fakirlik ise sermaye, mal yetmezliği şeklinde anlaşılabilir. Bu hakikakatlerin enfüsi âlemdeki tezahürünü şu şekilde anlamak mümkündür: İnsan öncelikle kendi kuvvetinin yeterli ve yetersiz olduğu durumları gözlemleyerek kendine bir hat çizer; buraya kadar kuvvetim yeterli, bundan sonrası için yetersiz, der. Mesela 'elli kiloluk yükü kaldırabilirim, ama elli bir kiloluğu kaldıramam' der. Bu mertebede belli bir noktaya kadar acizliğini fehmetmiş olur. Ama elli kiloluk yükü kaldıran kuvvetin kendine ait olduğunu zanneder. Bu insan ne zaman ki hasta olur, elini bile kaldıramayacak bir hale gelir; işte o zaman o elli kiloyu bile kendisine ait bir kuvvetle kaldırmadığını anlar. Çünkü hastalığında ne kadar isterse istesin elini dahi oynatamamaktadır. Üzerindeki sınırlı kuvvetin dahi her zaman iradesine bağlı olarak kullanılamadığını farketmekle, aczini anlamakta derinleşir. Bu sayede sağlıklı iken kullandığı gücün kendine ait olmadığını anlar. İnsan kendi iç dünyasına eğilip kendini iyice bir tahlil ettiğinde kendine ait hiçbir kuvvet emaresine rastlayamaz. Çünkü doğduğu gibi bir gün de ölecektir. Kendisinin kendi eline vermediği bu kuvvet, bir gün yine kendi isteğine muhalif olarak kendisinden ayrılacaktır. İnsan, kendisine verilen sınırlı kuvvette sadece tasarruf eder, ama onu sahiplenemez. Bediüzzaman Hazretleri'nin tabiriyle insan acz-i mutlaktadır. Kendi adına sahiplenebileceği hiçbir kuvvet kırıntısı yoktur. Kendi sahipliği açısından tam bir güçsüzlük hali içerisindedir.

İnsan fakrını da aczini anladığı gibi anlar. Önce kendine bir sınır çekerek şu kadarı benim, kalanı benim değil, der. Mesela, yüzüne ve zekasına bakar. Güzellik ve kavrama derecesini farkeder. Derecesini ve sınırını farkettiğinden kendi güzellik ve zekasından daha üstün olanlara bakıp belli bir ölçüde fakirliğini kabul eder. Fakat kendi tasarrufundaki özellikler kendisininmiş gibi davranır. Yaşlanmayla beraber elindekilerin yavaş yavaş kaybolmasına engel olamamakla bunların kendi iradesine bağlı bulunmadığını, böylelikle de kendine ait olmadığını anlar. Nihayet ölümünü de engelleyemeyeceğini fehmetmekle mutlak manada bir fakir olduğunu derkeder. Bediüzzaman'ın tabiriyle fakr-ı mutlak içerisinde olduğunu anlar.

Acz-i mutlak ve fakr-ı mutlak içerisindeki insan sadece böyle bulunmakla kalmaz, bununla beraber hadsiz musibet ve ihtiyaç ile kuşatılmış olduğunu da farketmekle büsbütün perişan olur, elemler, kederler içinde kalır.

Âciz insan için en büyük korku düşmanı olmasıdır. Çünkü düşman âciz adama karşı yöneldiğinde, acizin ona karşı koyacak bir gücü yoktur. Acz-i mutlak içerisindeki insanın ise hadsiz düşmanı vardır. İnsan bütün bir kâinatla alakadar olduğundan her bir hadise kendisi için potansiyel bir düşman veya musibet olarak belirebilir. İnsan bir mikroba karşı koyamayıp hastalandığı gibi dünyayı tehdit eden bir gök hadisesine de karşı koyamaz. Çok muhabbet beslediği ailesi ve yakınları dahi, kendisinden ayrıldıklarında bu ayrılığın önüne geçememesi insana acizliğinin çok farklı bir buudunu hissettirir.

Fakir içinse en büyük dert ihtiyacının fazla olmasıdır. Elinde kendine ait bir şey yoksa fakir ihtiyaçlarını nasıl karşılayabilir? İnsanın fakr-ı mutlak içerisinde olmasıyla beraber sonsuz ihtiyacı vardır. En başta ölümsüzlük ister, kendine yönelecek bir muhabbet bekler, mükemmel bir vaziyette yaşamak ister. Mükemmel bir tarzda yaşamak, sevmek, yemek, içmek vs. gibi insanın çeşit çeşit ama hep ebediyete bakan istekleri, ihtiyaçları vardır. Fakat bunları karşılamak üzere kullanacağı kendine ait hiçbir sermayesi yoktur.

Aczini, fakrını bu şekilde kavrayan bir insanın önünde iki seçenek belirir: Ya her şeye gücü yeten ve her ih-

tiyacını karşılayabilen bir Kadir-i Rahim'e intisap edip bulunduğu konumu anlamlandırmak, elim ve vahim haletini tatlı ve huzurlu bir hale dönüştürmek yahut da Kadir-i Rahim'e bağlanmamanın neticesi olarak her bir hadisenin karşısında titreme, hadsiz ihtiyacına cevap veremeyecek sebeblerden –yalancı bir çare de olsa- dilenme, yardım bekleme. Bu iki şıktan birini tercih, insanın hür iradesine bırakılmıştır, ancak birinci yolun hak olduğu hiçbir nizaa yer vermeyecek şekilde bellidir. Mayasındaki hadsiz aczi ve fakrı kavramış biri anlar ki; kendisine sorulmadan ortaya çıkan vücudu ve özellikleri, yoktan varoluşları itibarıyla mutlak bir kudret ve rahmet Sahibinin vücudunu gerektirir. Bunu farkeden insan, o Kadir-i Mutlak ve Rahim-i Mutlak'ı tasdik etme makamındadır. Onu tasdik etmekle iman dairesine girmiş olur. İnsan acz-i mutlakından dolayı, kendisine yönelmiş tehditlere karşı bir dayanak noktasına, fakr-ı mutlakından dolayı da sonsuz ihtiyaç ve emeli karşısında bir medet noktasına intisap etme makamındadır.

Allah'a yönelip bağlanmakla insan, sonsuz mertebesi olan imanda derinleşmeye başlar. Kulluğun da özü zaten budur. Yani insanın aczi ve fakrı, kendisini tatmin edecek tek merci olan Zat-ı Uluhiyet'e yönelmesini sağlar. Böylece insan dua eder. Aczini, fakrını, kusurunu, zaafını Allah'ın huzurunda ilan ederek; O'ndan yardım diler. Ve bu manayı yaşayışına uygulaması ibadeti netice verir. "İbadetin özü duadır"[2] hadis-i şerifini bu çerçevede daha iyi anlamaktayız. İnsanı ibadete yönlendiren ve ibadeti ayakta tutan şey duadır. Bediüzzaman Hazretleri imanın tasdik ve intisap buudlarını insanın acz ve fakrına bağlayarak, enfüsi âleme bakan güzel bir tahlil örneği sergilemiştir. İnsan, Kadir-i Rahim'e intisap etmekle perişaniyetten kurtulur. Mutlak bir güç ve rahmet kazanır. Dolayısıyla aczi ve fakrı insan için elem kaynağı olmaktan çıkıp rahmet ve kudreti celbedecek birer merkez olurlar. İmanın bu dönüştürücü yönüne değinilerek enfüsi âlemdeki tahlil noktalanır.

Enfüsi âlemden afaki âleme geçildiğinde, diğer mevcudatın da acz-ı mutlak, fakr-ı mutlak içerisinde bulunduğu müşahede edilir. Mesela basit, şuursuz inek, sadece ot yiyip su içerek şuur gerektiren ve mükemmel bir besin olan sütü yapamaz. Yumuşak olan kök ve damarlar sert olan kaya ve toprağı delemez. Sebeplerle onlara bağlı sonuçlar arasında çok büyük bir uzaklık vardır. Sebepler, basit, aciz, şuursuz; sonuçlar ise sanatlı, harika ve şuur gerektiren bir mükemmelliktedir. Sebep ve ona bağlı sonuç arasındaki bu uzaklıkla, sebepler sonuçların varlığa gelmelerinde kendilerinin tesir sahibi olmadığını lisan-ı aczleriyle haykırmaktadırlar. Bu tahlille tabiatperestlerin afaki âlemde geçerli varsaydıkları illiyet prensibi yıkılır. Sebeplerin sonuçları üretmesi, yaratması diye bir şey mümkün değildir. Bir sonucu ancak mutlak bir kuvvet ve rahmet Sahibi var edebilir.

Enfüsi âlemdeki tahlil, enenin insanda hükümran olduğuna dair vehmi yıkmıştı. Afaki âlemdeki tahlil de tabiat ve sebeplerin bir tesir sahibi olabileceği vehmini yıkmaktadır. Ene ve tabiatın ontolojik konumunun ne olduğu Bediüzzaman'ın fikriyatında çok merkezi bir yere sahiptir. Kendisi bunu şu sözleriyle ifade etmiştir: "Otuz seneden beri iki tağut ile mücadelem vardır. Biri insandadır, diğeri âlemdedir. Biri "ene"dir, diğeri "tabiat"tır."[3]

Afaki âlemde sebeplerin tesirsizliğini göstermekle Bediüzzaman, Tevhid-i Uluhiyet'in yanında Tevhid-i Rububiyet'i de nazara vermektedir. Kamil bir tevhid anlayışı açısından bu vurgu çok önemlidir. Bediüzzaman'ın bu yaklaşımı, "kâinatı yaratıp da köşesine çekilen pasif bir tanrı!" iddiasına çok büyük bir darbe indirmektedir. Kâinattaki herbir şey, her an varolabilmek için mutlak bir kudret ve rahmete ihtiyaçları olduğunu lisan-ı aczleriyle haykırmaktadır. Allah'ın kayyumiyetiyle bu kâinat ayakta durmaktadır. "Daimi yaratılış" diyebileceğimiz bu yaklaşımla Cenab-ı Hakk'ın her bir şeyin her anki duasına cevap verip, rububiyetini tecelli ettirmesini anlamak mümkün hale gelir. Dolayısıyla her bir şey her bir anında kendi adına değil, Allah adına hareket etmektedir. Yani besmele çekmektedir. Birinci Söz'ün ilk paragrafında ifade edilen "bütün mevcudatın en çok tekrarladıkları zikrin 'bismillah' olması" hakikati tevhid-i rububiyetin ilanıdır. Bediüzzaman'ın Ayet'ül Kübra[4] olarak kabul ettiği "Hiç bir şey yoktur ki Allah'ı tesbih ediyor olmasın."*(İsra, 17/44)* ayetinden mülhem bu tahlil; besmelenin sadece insanla Allah arasındaki bir nispeti ifade etmeyip, bununla beraber kâinat ile Allah arasındaki ilişkiyi de ihtiva ettiğine dair orijinal bir tespittir.

Tahlilin üçüncü basamağında, afaki âlemde müşahede edilen acz ve fakr hakikatleri tekrar insanın iç dünyasına taşınır. İnsanın her hal ve hareketinde, her bir şeyle olan ilişkisinde şükrünü hakiki müessir ve kuvvet sahibi olan Cenab-ı Hakk'a vermesinin gerekliliği üzerinde durulur. Sebeplerin şükre merci olma noktasında hiçbir hakkı yoktur.

Şefkat

Şefkat, kendi acz ve fakrından sonra bütün mevcudatın da acz ve fakr içerisinde bulunduğunu farkeden bir

Bediüzzaman Hazretleri'nin stratejisi genel itibarıyla halkın taklidi seviyedeki imanını tahkiki seviyeye çıkarmaktır. Hemen hemen herkes, "bismillah", "elhamdülillah" gibi şeair olmuş, iman hakikatlerinden neşv ü nema eden kelimeleri kullanır, ama pek çoğu bunların içerdiği anlam zenginliğini bilmez.

insanda belirecek bir histir. Kendi gibi yardıma muhtaç mahlukata acıyıp merhamet duyan insan, Cenab-ı Hakk'ın bütün mevcudata yönelmiş mukaddes şefkatinin bir gölgesini taşır. Şefkat bir çeşit muhabbettir, fakat aşktan ayrı ondan daha keskindir. Aşk karşılık bekleyerek sevmektir, ancak şefkat karşılık beklemeden muhabbet beslemektir. Bu yüzden şefkat, aşka nispetle daha ulvi bir histir. Birinci Söz'de şefkatten aleni bir şekilde bahsedilmemiştir, ancak bahsedilmemesi şefkatin göz ardı edilip kullanılmadığı anlamına gelmez. Şefkat hakikati baştan sona Birinci Söz'e hakimdir. Bunu farketmemizi sağlayan önemli bir nokta, mücerret hakikatlerin avamın anlamasını kolaylaştırmak için temsillerle anlatılmış olmasıdır. Hakikatler pekala diğer bazı alimlerin yaptığı gibi oldukça teorik bir şekilde, lafı uzatmadan anlatılabilirdi. Fakat böyle yapılmamış. Kur'ân usulü takip edilerek en mücerret hakikatler herkesin anlayabileceği örnekler ve temsili hikayeler içinde sunulmuştur ki insanlar içerisinde büyük bir çoğunluğu oluşturan avam kesimi onlara bigane kalmasın.

Temsil, bilinmeyen bir şeyin bilinen bir şey vasıtasıyla veya bilinen bir şey üzerinden anlatılmasıdır. Mesela, insanın kendi gerçekliğini farketmesinde çok önemli bir yeri olan acz, fakr hakikatleri "bedevi çöllerinde seyahat eden bir adamın" şahsında akla yaklaştırılmıştır. Yiyeceklerimizi bize ulaştıran tablacılar, bir diğer tabirle nakliyecilerin üzerinde nimetten nimeti verene yani Mün'im'e geçişin kavratılması da başka bir misaldir. Bediüzzaman Hazretleri'nin temsil kullanımı; Kur'ân'da hakikatleri herkesin gördüğü bildiği şeylerle anlatmaya, temsillere ve kıssalara verilen ehemmiyetten nebean etmiştir. Bediüzzaman tarafından "tenezzülat-ı İlahiye" şeklinde ifade edilen 'Cenab-ı Hakk'ın muhatapların seviyesine tenezzül ederek hakikatleri anlatması', Allah'ın mukaddes şefkatinin bir göstergesidir. Kur'ân üslubundaki bu şefkat Risale-i Nurlara da yansımış, "Birinci Söz" dahil pek çok risale içerisinde görülen, muhatapların seviyesine göre şekillenen bir anlatım tekniğinin kaynağı olarak varlığını sürdürmüştür. Şefkat hakikatini gösteren bir diğer mühim nokta da Sözler'e "Ey kardeş" hitabıyla başlanmasıdır. Bediüzzaman, muhatabını şefkat, sevgi, ve tevazuyla kucaklayarak "ey kardeş" ifadesini kulanmıştır ki bu bir nevi şefkatin göstergesi aynı zamanda da irşat erlerinin takip etmesi gereken bir hizmet usulüdür.

Tefekkür

İnsan, düşüncesini hakikati bulmak ve onu tasdik etmek için kullanabileceği gibi; apaçık hakikatleri perdelemek, batıl inançlarına kılıf yapmak için de kullanabilir. Şefkatli insan ise kendi konumunu doğru bir şekilde anlayıp ona göre davrandığı için, aklını sadece hak ve hakikatin ortaya çıkması için kullanır. Dolayısıyla şefkatli bir insanın düşünmesi tefekkürü getirecek, hak ve hakikate kapı açmaya vesile olacaktır. Tefekkürün ehemmiyeti imanda çok büyük bir inkişafa vesile olmasından dolayıdır. Tahkiki imana giden yol tefekkürden geçer. Tahkiki iman, Bediüzzaman Hazretleri'nin üzerinde önemle durduğu temel mevzulardandır. Tahkiki iman; iman hakikatlerinin incelenerek, araştırılarak, hakkaniyeti anlaşılarak kabul edilmesidir. İman hakikatlerinin hakkaniyetinin anlaşılmadan, gelenek ve görenekler etkisiyle kabulü demek olan taklidi iman, tahkiki iman karşısında oldukça sönük kalmaktadır. İman, İslam dininde öylesine temel bir konuma sahiptir ki, insanın yaptığı her işin, her amelin başında geçer bir katsayı gibi amelini katlar. İmandaki kuvvet ve derinlik nispetinde bir amel, bazen yüz bazen bin bazen de hadsiz amele denk olabilir. "Bir saat tefekkür bin sene nafile ibadetten daha hayırlıdır."[6] hadis-i şerifi aslında bu temel ilkeyi nazara vermektedir. Bir saatlik tefekkür eğer iman seviyemizde bir sıçramaya vesile oluyorsa, bu iman seviyesindeki bir saatlik amel olan tefekkür daha önceki iman seviyemizle yaptığımız bir senelik ibadete denk gelebilir. Fakat bu, diğer ibadetler bırakılarak sadece tefekkür edilsin, demek değildir. Her ibadet ayrı bir kurbet helezonudur.

Bu meyanda, Bediüzzaman Hazretleri'nin stratejisi genel itibarıyla halkın taklidi seviyedeki imanını tahkiki seviyeye çıkarmaktır. Hemen hemen herkes, "bismillah", "elhamdülillah" gibi şeair olmuş, iman hakikatlerinden neşv ü nema eden kelimeleri kullanır, ama pek çoğu bunların içerdiği anlam zenginliğini bilmez. Bediüzzaman'ın amacı külle örtülen bu hakikatlerin üstündeki külü üflemek ve harikalığını ortaya çıkarmaktır. Bu yüzden metnin ilk kelimesi herkesin bilip istimal ettiği "Bismillah"tır. Hemen hemen herkesçe paylaşılan bir ortak payda ile söze başlanır. Sonradan "besmele"nin sırları açılmaya başlanır. "Besmele"nin

bir defineye benzetilmesi boşuna değildir. Define gömülü hazinedir. Besmele'yi gömüldüğü yerden çıkarmakla onun ne kadar değerli ve harikulade olduğu tefekkürle gösterilir.

Gafletle bakıldığında sıradanmış gibi görünen şeylerin hepsinin birer kudret mucizesi, rahmet hediyesi olduğu gafleti yıkan tefekkürle görülür. "Mucize" kelimesi Risale-i Nur'un terminolojik dili içerisinde; kendisini yapmaktan bütün sebeplerin aciz kaldığı, güç yetiremediği şey için de kullanılır. Varlığa çıkabilmesi ancak mutlak bir kudretle mümkün olan her bir şey, kendinden önceki sebepleri kendilerini yapmaktan aciz bıraktıkları için mucizedirler. Bir tohumdan ağaç çıkması, ayın bir parmakla ikiye yarılması gibi mucizedir. Her bir şey kendilerine tatmin edici bir karşılık ödemediğimiz halde ihtiyacımızı bilirmişçesine bize geldiklerinden "hediye"dirler. Bu gözle yapılan bir tefekkür, bize sıradanlık içinde mükemmelliği farkettirerek; her bir şeyden Allah'a pencereler açmamızı sağlar. Nimetten Mün'im'e; eserden Müessir'e geçmemize imkan tanır. Netice itibarıyla tefekkürün imanın inkişaf etmesinde çok büyük bir rolü vardır.

Şevk

Şevk esası da metinde açık bir şekilde yer almamakla beraber, şefkat gibi metnin içine sinmiş bir hakikattir. Enfüsi âlemde aczimizi, fakrımızı farketmekle başladığımız tefekkür yolculuğu, afaki âlemde devam eder. Afaki âlemde tek bir durağa değil bir çok duraklara uğrayarak devam eder. Tekrar enfüse döner, tekrar afaka çıkar; ama hiçbir zaman bitmez. Tek bir şey Allah'a kapı açmak için yeterli olduğu halde niye bu kadar çok menzillere uğranılmıştır? Çünkü tefekkür eden yolcu her bir menzilde Allah'ı daha farklı bir buudda tanır, heyecanı artar, aynı Ayet'ül Kübra risalesindeki seyyah gibi "Hel min mezid-Daha yok mu?" der, durur. Yolcunun uğradığı her bir menzil, diğer menzile yönelmesini sağlayan bir heyecan pompalar yolcunun ruhuna. Marifetin artmasıyla ortaya çıkan bu heyecan şevkin ta kendisidir. Şevk devamlı artar ve bir noktadan sonra da şükre inkılab eder.

Şükür

Şükür bahsi, metnin sonuna doğru ele alınır. Acz, fakr, tefekkür esasları muhatabın zihnine yerleştirildikten sonra sıra şükür esasını ikame etmeye gelmiştir. Bediüzzaman Hazretleri, Cenab-ı Hakk'ın bize verdiği nimetlere bedel bizden istediği fiyatları belirtirken şükrü kasıtlı bir şekilde sona yerleştirir ve şöyle der: "Ahirde elhamdülillah şükürdür." Şükür Risalesi'nde de Bediüzzaman, şükrü hilkat-i âlemin en mühim bir neticesi olarak takdim eder. Buralardan anlıyoruz ki, şükür ibadette bir ufuktur. İman ve ibadette ulaşılması gereken asıl menzil şükürdür. Başta ibadetin özünün dua olduğunu söylemiştik. Dua ibadete sevk eden, ibadeti ayakta tutan şeydir. Dolayısıyla ibadet duayla başlar ve duayla devam eder. Ama ne zaman ki insan dua ve ibadette şükre ulaşır, kul şükür için ibadet etmeye başlar; işte o zaman ibadet kemale erer. Evet, iman ve ibadette kemal kendi içinde sayısız mertebesi olan bu hatta girmekle mümkündür. Efendimiz'in "Duanın en faziletlisi Elhamdülillah'tır" *(İbn Mace, Edeb 55; Tirmizî, Daavat 84)* hadisi anlatılan bu manayı çok veciz bir şekilde ifade etmektedir.

İbadeti şükür için yapma ufkunu yakalayan birinin din anlayışı büsbütün değişir. Böyle bir insan, geleceğe matuf bir takım hesaplamalarla hareket etme yerine, kendisine önceden verilmiş sonsuz nimetlerden dolayı onları veren Rabbine karşı minnettarlığının bir neticesi olarak ibadet etmeye başlar. Hiç yokken varolmanın, varlık içerisinde akıl, kalb, göz, kulak v.s gibi bir sürü latife ve mükemmel özelliklerle donatılmış insan olmanın, insanlık içinde müslüman olmanın ve din-i mübin'in şuuruyla yaşamanın hiçbir şey yapmadığı halde verildiğini farketmek, insanın önüne sunulan sonsuz nimeti görebilmek demektir. Şükür için ibadet eden, bu manayı anlamış demektir. Çünkü şükür insana ulaşmış bir nimetten dolayıdır.

Netice itibarıyla görülmektedir ki, Birinci Söz'ün Risale-i Nur mesleğindeki altı esası ihtiva etmektedir. Birinci Söz'ün bu altı esas gözetilerek yazılmasının ne kadar orijinal bir "besmele" tefsirine vesile olduğu da meydandadır. Hem Birinci Söz hem de Risale-i Nur, bu altı esas etrafında yapılacak daha geniş ve orijinal çalışmalara konu olabilirler. Bu makalede, Risale-i Nur'un genelinde görülen ve takip edilen bu esasların Birinci Söz'de nasıl mündemiç olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu yapılırken de Birinci Söz'deki ifadeler, külliyatın bütününden hareketle değerlendirilmeye gayret edilmiştir ki, ilk bakışta farkedilemeyen şevk ve şefkat esasları böylelikle fark edilebilmiştir. Dolayısıyla temel esaslar açısından Birinci Söz'ün külliyatın bir çekirdeği hükmünde olduğu görülmüştür. Gizli bir hazine olan Birinci Söz ve Nurlar başka pek çok açıdan da incelenmeyi, üzerinde çalışma yapılmayı beklemektedir.

* Araştırmacı Yazar
nbakad@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Fethullah Gülen. Kalbin Zümrüt Tepeleri 2. "Seyr u Sülukte Bir Başka Çizgi" s. 288
2. Tirmizi, Tefsiru Sureti'l-Bakara,16
3. Nursi, Said. Mesnevi-i Nuriye. "Habbe"
4. Nursi, Said. Şualar. "7. Şua-Ayet'ül Kübra"
5. Nursi, Said. Muhakemat. "3. Makale"
6. Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 1/370
7. Tirmizi, Daavat 9

YENİ ÜMİT

Dr. Abdülkadir PAKSOY *

Ekim / Kasım / Aralık - 2006 / 74

Emânât-ı mukaddese, iç derinlikleriyle milletimiz tarafından keşfedilmiş ve merasimlere dönüşen bir saygı ufkunda değerlendirilmiş; onlardan her bir emanetin çağrıştırdığı mülâhazalar, dine hürmet hissimizi şahlandırmış; asırlar ve asırlar boyu gönüllerimizin kıblenümâsı olagelmiştir. Hemen her zaman onlara bakarken ve onları severken, arkalarındaki zatlarla irtibatlarımızı yenilemiş, onları bir kere daha bütün yücelikleriyle duymuşuzdur.

Efendimiz'in Yüzüğü ve Mührü

Bu makalede Peygamber Efendimizin yüzüğü ve yüzüğündeki mührü incelenmektedir. Altın, gümüş, akîk yüzük konusundaki rivayetlerin tahlili yapılmaktadır.

Asr-ı Saadette Hicaz bölgesinde yüzük kullanılmaktaydı, ancak yüzüğün kaşına mühür nakşedilmesi yaygın değildi. Hicri yedinci senede Peygamber Efendimizin (s.a.s) gümüş bir yüzük yaptırması ve kaşına mühür nakşettirmesiyle yaygınlık kazanmıştır. Peygamber Efendimiz bu yüzüğü hem takmış hem de yazışmalarda mühür olarak kullanmıştır. Daha sonra halifeler tarafından sürdürülen bu gelenek, zamanla çeşitli görevlerde bulunan idarecilere de şamil olmuştur.

Hadislerde yüzük, "hâtem" [خاتم] kavramıyla ifade edilmektedir. Aslında hâtem'in sözlük anlamı, mühür, damga, mühürlenen, son verilen… demektir. Bu kavrama yüzük anlamının yüklenmesi ise idarecilerin evrakları mühürlemek üzere kullandıkları yüzüğün kaşındaki mühre nispetledir. Zamanla mühürlü ya da mühürsüz bütün yüzüklere "hâtem" denilmiş; hatta Arapçada yüzüğün asıl karşılığı olan حلقة "halka/halaka" veya فتخة "fetha/fetaha" nın yerini almıştır. *(İbnu'l-Esîr, en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs, II, 10; İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, III, 40; XII, 164.)*

Bundan başka Peygamber Efendimizin sırtındaki mühre de "hâtem" denilmektedir. Peygamberlerin sonuncusu anlamındaki "hâtemu'l-enbiya" ve "hâtemu'n-nebiyyîn" ifadeleri de Onun vasıflarındandır.

Şu halde hâtem tabiri, Peygamber Efendimizle alakalı birçok hususu ihtiva eden müşterek bir lafızdır. Nitekim kaynaklarda ve hadislerde "Peygamber(lik) mührü" anlamındaki "hâtemu'n-nebî, hâtemu Rasûlillah, hâtemu'n-nübüvve…" gibi terkiplerle Onun yüzüğü, yüzüğündeki mühür veya sırtındaki peygamberlik mührü ifade edilmektedir. Ancak bunlardan hangisinin kastedildiğini tespit için hadisteki diğer bilgi ve karinelere de bakılmalıdır.

Peygamber Efendimizin Yüzüğü

Mekke döneminde Peygamber Efendimizin (s.a.s) yüzük kullandığına dair herhangi bir kayda rastlamadık. Medine döneminde ise ilk önce altın bir yüzük taktığı, bir müddet sonra onu çıkarıp gümüş yüzük yaptırdığı, bu arada altın yüzüğü ashabın erkeklerine yasakladığı nakledilmektedir.

Buharî ve Müslim'in Abdullah b. Ömer'den rivayet ettikleri bir hadis şöyledir:

"Resulüllah (s.a.s) altın bir yüzük taktı ve yüzüğün kaşını avuç içine gelecek şekilde çevirdi. Ashabdan da altın

yüzük takanlar vardı. Derken Resulüllah (s.a.s) minbere çıktı, elindeki yüzüğü çıkardı ve şöyle buyurdu: "Vallahi bundan böyle ebediyen altın yüzük takmayacağım." Ashabdan altın yüzük takanlar derhal yüzüklerini çıkardılar. Bundan sonra Resulüllah (s.a.s) gümüşten bir yüzük yaptırdı." *(Buharî, Libâs 45; Müslim, Libâs 51)*

Efendimizin (s.a.s) kısa bir süre taktığı bu altın yüzük, Hz. Âişe'nin (r.anha) bildirdiği aşağıdaki rivayetten anlaşılacağı üzere Habeş hükümdarı Necaşî'nin gönderdiği bir hediyedir:

"Habeş hükümdarı Necâşî'nin Resulüllah'a (s.a.s) gönderdiği hediyeler gelmişti. Bu hediyeler arasında Habeşî kaşlı altın bir yüzük de vardı. Resulüllah (s.a.s) o yüzüğe pek iltifat etmeden bir çubukla ya da parmağının ucuyla aldı. Daha sonra kızı Zeyneb'in kızı Ümâme'yi çağırdı ve yüzüğü ona vererek 'Yavrucuğum, bununla ziynetlen (süslen)' buyurdu." *(Ebû Dâvûd, Hâtem 8)*

Bu hâdise, 628 yılında Hayber Fethinin ardından vuku bulmuştu. Nitekim Hz. Ali'nin ağabeyi Cafer b. Ebî Tâlib başkanlığındaki Habeş Muhacirleri kafilesi, beraberlerinde Necaşî'nin gönderdiği Habeşli heyet ve hediyelerle birlikte Rasulullah'ın huzuruna gelmişlerdi. Resulüllah (s.a.s) hediyeleri kabul etmiş ve gönderen hükümdara değer verdiğini izhar etmek üzere altın yüzüğü parmağına takmıştı. Abdullah b. Ömer bir süre, Enes b. Mâlik ise sadece o gün Peygamberimizin parmağında altın yüzük gördüklerini naklederler. Akabinde yüzüğü çıkarıp ashabına bu tür ziynetlerin erkekler için meşru olmadığını bildirdiğini kaydederler. Peygamberimiz (s.a.s), aynı sene içinde gümüş bir yüzük sipariş vererek kaşına mühür nakşettirir. Enes b. Mâlik (r.a.) bu hususu şöyle anlatır:

"Resulüllah (s.a.s) Roma ve Acem diyarına mektup yazmak istediğinde kendisine, 'Eğer mektubunuz mühürsüz olursa onlar bunu asla kabul etmezler.' denildi. Bunun üzerine Resulüllah (s.a.s) gümüşten bir yüzük yaptırdı. Yüzüğün kaşında محمد رسول الله [Muhammed Allah'ın Rasûlüdür] ibaresi nakşedilmişti. Parmağındaki gümüş yüzüğün ışıltısı hâlâ gözümün önündedir." *(Buharî, Libâs 52; Müslim, Libâs 56)*

Yüzükteki Mühür

Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle demiştir: Resulüllah'ın yüzüğünün kaşındaki yazı üç satır şeklinde nakşedilmişti. "Muhammed" bir satırda, "Rasûl" bir başka satırda, "Allah" lafzı ise diğer bir satırda yazılıydı. *(Buharî, Libâs 55)*

Aynı rivayet, Abdullah b. Ömer ve diğer sahabîler tarafından da nakledilmektedir. Üç satırdan ibaret bu istif yazının alttan yukarıya doğru okunuşu محمد رسول الله [Muhammed Resulüllah]'dır.

Merhum Muhammed Hamîdullah, Medineli bir sanatkâra yaptırılan bu yüzüğün gümüşten mâmul, iri ve kalın bir yüzük olduğunu, mührün çapının iki cm.yi bulduğunu, Resulüllah ve ilk halifeler tarafından devlet mührü olarak kullanıldığını kaydeder. *(M. Hamîdullah, İslâm Peygamberi, II, 1026)*

Bütün bu bilgilere dayanarak Peygamberimizin yüzüğünü ve mührünü temsili bir resmini yazının başında görebilirsiniz.

Enes b. Mâlik ve Abdullah b. Ömer, bu mührün Peygamberimiz'e has olduğunu şöyle nakletmişlerdir: Resulüllah (s.a.s) gümüşten yüzük yaptırdı. Kaşına "Muhammed Resulüllah" yazısını nakşettirdi ve buyurdu ki: "Hiçbir kimse yüzüğüne aynısını nakşettirmesin. *(Buharî, Libâs 54; Müslim, Libâs 54)*

Yine Enes b. Malik demiştir ki: "Resulüllah (s.a.s) helâya gireceğinde yüzüğünü çıkarırdı." *(Tirmizî, Libâs 18; Ebû Dâvûd, Tahâre 10)*

Ebû Râfi' Resulüllah'ın abdest alırken –suyun alta nüfuz etmesi için– yüzüğünü hareket ettirdiğini nakleder. *(İbn Mâce, Tahâre 54)*. Aynı şekilde Hz. Ali ve Abdullah b. Ömer başta olmak üzere sahabe ve tabiînden birçok şahsın abdest alırlarken yüzüklerini hareket ettirdikleri kaydedilir. *(Buharî, Vudû 29; İbn Ebî Şeybe, Musannef, I, 44 vd.)*

Peygamberimiz (s.a.s) Yüzüğü Hangi Parmağa Takardı?

Enes b. Mâlik (r.a.) ve İbn Ömer (r.a.), Peygamber Efendimizin yüzüğü sol elinin serçe parmağına taktığını naklederler. Ayrıca kimi zaman yüzüğün kaşını avuç içine gelecek şekilde çevirdiğini kaydederler. *(Müslim, Libâs 54-65; Ebû Dâvûd, Hâtem 5)*

Bir defasında Enes b. Mâlik'e (r.a), Resulüllah'ın yüzük takınıp takınmadığını sorduklarında şöyle demiştir: "Evet takınırdı. Hatta bir gece Resulüllah (s.a.s) yatsı namazını gece yarısı oluncaya kadar tehir etmişti. Sonra mescide çıkmış ve şöyle buyurmuştu: "Halk namazı kılmış ve uyumuştur. Siz ise namaz için beklediğiniz müddetçe namaz kılıyor (gibi ecirde) sayılırsınız." Enes b. Mâlik "Sanki ben şu an Resulüllah'ın yüzüğünün parıltısını hâlâ görüyor gibiyim" dedi ve sol elini kaldırıp serçe parmağını göstermek suretiyle yüzüğün yerine işarette bulundu. *(Buharî, Libâs 48)*

Resulüllah Efendimiz, bazen yüzüğü sağ elinin serçe parmağına da takmıştır. *(Tirmizî, Libâs 16; Ebû Dâvûd, Hâtem 5)*

Ancak ekseriyet itibariyle sol eline taktığı mervîdir. Dört halifenin de sol elin serçe parmağına taktıkları nakledilir. Ayrıca Hz. Hasan, Hz. Hüseyin gibi torunlarının

> “Allah Resulü (s.a.s) Roma ve Acem diyarına mektup yazmak istediğinde kendisine, ‘Eğer mektubunuz mühürsüz olursa onlar bunu asla kabul etmezler.’ denildi. Bunun üzerine Resulüllah (s.a.s) gümüşten bir yüzük yaptırdı. Yüzüğün kaşında “Muhammedür Resulüllah” ibaresi nakşedilmişti.

da Resulüllah’a ittibaen yüzüklerini sol ellerine taktıkları kaydedilir. *(Tirmizî, Libâs 16; İbn Ebî Şeybe, Musannef, V, 196)*

Hz. Ali (r.a.) ise orta ve işaret parmağını göstererek şöyle demiştir: “Resulüllah (s.a.s) şu iki parmağa yüzük takmamı nehyetti.” *(Müslim, Libâs 64)*

Bütün bu rivayetlere göre orta ve işaret parmağına yüzük takmak tasvip edilmezken serçe parmak veya yüzük parmağına uygun görülmektedir.

Peygamberimizin Yüzüğünün İlk Halifelere İntikali

Resulüllah (s.a.s) vefat edince parmağındaki mühürlü yüzük çıkarıldı. Hz. Ebû Bekr (r.a.) halife sıfatıyla devlet başkanlığına getirilince yüzüğü teslim aldı. Resulüllah’ın yaptığı gibi yüzüğü sol elinin serçe parmağına taktı ve yazışmalarda devlet mührü olarak kullandı. Aynı şekilde Hz. Ömer ve Hz. Osman’a intikal etti. *(M. Hamîdullah, el-Vesâiku-’s-siyâsiyye, Beyrut 1987, s. 371)*

Fakat Hz. Osman’ın hilafetinin altıncı senesinde *(h.30/m.650)* yüzük kayboldu. Abdullah b. Ömer ve Enes b. Mâlik bu hâdiseyi şöyle haber vermektedirler:

Resulüllah’ın yüzüğü vefatına kadar elinde (parmağında) idi. Sonra Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer ve Hz. Osman’a intikal etti. Bir defasında Hz. Osman Erîs kuyusunun başına oturmuştu. Yüzüğü mahallinden çıkarmış, elinde çeviriyordu. Derken yüzük kuyuya düştü. Hz. Osman’ın nezaretinde üç gün boyunca kuyunun suyunu çekerek boşaltmamıza rağmen onu bulamadık. *(Buharî, Libâs 55)*

Erîs kuyusu, Mescid-i Nebevi ile Kubâ Mescidi arasındaki hurmalıklarda yer almaktadır. Resulüllah’ın hâtemi düştükten sonra “Bi’ru Hâtem” namıyla şöhret bulan kuyu, halen Medine’deki ziyaretgâhlardan birisidir.

Arama çalışmaları sonuç vermeyince Hz. Osman başka bir yüzük yaptırmıştır. *(Ebû Dâvûd, Hâtem 1)*

Bu arada Peygamber Efendimizin yüzüğünün/mührünün zayi olmasıyla alakalı yanlış bir kanaatin tashih edilmesinde yarar var: Hz. Osman’ın yüzüğü kuyuya düşürüp kaybetmesiyle birlikte hilafetinde ciddi sıkıntılar yaşadığı, şehit edilmesine kadar fitnelere maruz kaldığı… şeklinde itham edenler olmuştur. Ne var ki bütün fitneleri yüzüğün zayi edilmesine bağlamak İslâm inanç ve akidesine katiyen uygun değildir. Hem Hz. Osman yüzüğü bilerek ve isteyerek kuyuya düşürmüş değildir. Üstelik kuyudan çıkartılması için çok çaba harcadığı malumdur. Böyle bir takdir sebebiyle Hz. Osman’ı itham etmek doğru değildir.

Buraya kadar tahlil etmeye çalıştığımız yüzük mühre ait hususiyetleri, günümüze intikal eden orijinal vesikalarla da özleştirmek mümkündür. Nitekim Resulüllah’ın orijinal mektuplarından dördü Topkapı Sarayı Mukaddes Emanetler Dairesi’nde mevcuttur. Deri üzerine mürekkeple yazılmış bu mektuplar Peygamber(lik) mührüyle mühürlenmiştir. M. Hamîdullah, birçok eserinde bu mektuplar hakkında geniş bilgi vermiştir. *(Bkz. M. Hamîdullah, el-Vesâiku’s-siyâsiyye, s. 100; İslam Peygamberi, I, 43)* Ayrıca Hilmi Aydın’ın hazırladığı “Hırka-i Saadet Dairesi ve Mukaddes Emanetler” (İstanbul, 2004) adlı eserde bu mektupların metinleri ve üzerindeki mühürler renkli fotoğraflarla sunulmuştur.

Altın ve Gümüş Yüzüğün Hükmü

Peygamber Efendimiz (s.a.s), Necaşî’nin göndermiş olduğu hediyeleri kabul ettiğini izhar etmek üzere Habeşî kaşlı altın yüzüğü sadece bir defa –o güne mahsus– takmıştır. Ardından yüzüğü çıkarmış ve ashabına hitaben bu tür altın ziynetlerin erkekler için meşrû olmadığını bildirmiştir. Altın yüzüğü kız torununa hediye etmek suretiyle kadınlar için meşrû olduğunu göstermiştir. Akabinde gümüşten bir yüzük yaptırmış ve kaşına “Muhammed Resulüllah” mührünü nakşettirmiştir.

Peygamber Efendimizin bu uygulamasını örnek alan ashab-ı kirâm, altın yüzük takmaktan vazgeçmişler ya da yüzüklerini gümüşe tebdil etmişlerdir. Enes b. Malik ve Abdullah b. Ömer bu hususu şöyle anlatırlar:

“Resulüllah (s.a.s) altın yüzük takmıştı. Yüzüğünü hemen çıkardı ve “Artık ebediyen bu yüzüğü takmayacağım” buyurdu. Bunun üzerine ashab da altın yüzüklerini çıkardılar.” *(Buharî, Libâs 45, 53; Müslim, Libâs 51)*

Resulüllah’ın altın yüzüğü erkekler için meşrû görmediğine dair Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Mes’ûd, Ebû Mûsâ el-Eş‘arî, İmrân b. Husayn, Ebû Hureyre, İbn Abbâs, Berâ b. Âzib ve daha birçok sahabeden gelen tevatür hükmünde rivayetler vardır. Bu rivayetlerde; Resulüllah’ın altın yüzüğü yasakladığına dair söz ve uygulamaların yanı sıra sahabe uygulamaları da yer almaktadır. *(Buharî, Libâs 45; Müslim, Libâs 51; Tirmizî, Libâs 13; Ebû Dâvûd, Hâtem 3; Nesaî, Libâs 76-7. İbn Ebî Şeybe, Musannef, V, 193)*

Akik Yüzük

Resulüllah'ın (s.a.s) akik yüzük taktığına dair mevsûk bir rivayet yoktur. Akik yüzüğü tavsiye etmesi konusundaki rivayetler ise sıhhat ve sübût yönünden tenkit edilmiştir. Hadis münekkitleri, akik, zümrüt, yâkut, zebercet gibi değerli taşları ihtiva eden yüzükler hakkında Peygamberimizden sahîh rivayet gelmediğini belirtmişlerdir. *(Bkz. İbn Hibbân, Kitâbu'l-Mecrûhîn, Haleb 1396, III, 138; İbn Adiy, el-Kâmil, Beyrut 1988, VII, 146; Ukaylî, ed-Du'afâ, Beyrut, ts., IV, 449; İbnu'l-Cevzî, el-İlelu'l-mütenâhiye, Beyrut 1403, II, 693; Kitâbu'l-Mevzûât, Beyrut 1983, III, 56-59; Zehebî, Mîzân, I, 530; IV, 448)*

Akik yüzük kullanmak caizdir, sünnet değildir. Bu konudaki şu rivayet ise تختموا بالعقيق "Akik yüzük takının." malüldür. *(Hatîb el-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, XI, 251; Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, II, 57; Ukaylî, Du'afâ, IV, 448.)*

Bu rivayet, isnâd yönünden za'fiyeti bir tarafa, metin yönünden hatalı nakledilmiştir. Zira تَخَتَّمُوا [tehattemû =yüzük takının] ibaresinin aslında تخَيَّمُوا [tehayyemû = çadır kurup ikamet edin] şeklinde olduğu, ancak ravinin ي harfini hataen ت olarak nakletmesi sebebiyle yukarıdaki ibareyle nakledildiği kaydedilmektedir. Hadisteki bu tür harf veya kelime hatalarına tashîf denilmektedir. Yukarıdaki rivayetin metin yönünden doğrusu تخَيَّمُوا بالعقيق "Akîk vâdisinde çadır kurun/ikamet edin." olmalıdır. Nitekim Ebû Ahmed el-Askerî, Tashîfâtu'l-muhaddisîn adlı eserinde bu hususu beyan eder. Ali el-Kârî, Münâvî ve Aclûnî gibi hadis münekkitleri de bu görüşe destek verirler. *(Bkz. el-Askerî, Tashîfâtu'l-muhaddisîn, Kahire 1982, I, 360; Ali el-Kârî, el-Esrâru'l-merfû'a, Beyrut 1985, s. 94; el-Münâvî, Feyzu'l-kadîr şerhu Câmi´i's-sağîr, III, 236; el-Aclûnî, Keşfu'l-hafâ, I, 356)*

Akikle ilgili bu rivayet hatasının tashîh edilmesi gerekmektedir. Zira Resulüllah'ın hadislerinde zikredilen akîk, yüzük taşı değil, bilakis Medine'deki Akîk vâdisidir. Yukarıdaki rivayetin bazı kayıtlarında şöyle bir ziyade vardır: .فإنه واد مبارك "...çünkü o mübârek bir vâdidir." Ne var ki تخَيَّمُوا ibaresi hatalı nakledildiği için, tabiatıyla hadisin devamında yer alan ifadeler de akik yüzükle irtibatlı zannedilmekte ve şu şekilde hatalı yorumlanmaktadır: Akik yüzük mübarektir; bereket kaynağıdır; fakirliği giderir; sıkıntıyı, tasa ve kederi bertaraf eder... Hatta yüzükteki akik taşının parmağa temas etmesi hakkında da birçok hikmetler zikredilmektedir ki, bunların güvenilir bir dayanağı yoktur.

Oysa Resulüllah (sallallhu aleyhi ve sellem)'in tavsiye buyurduğu akik, Medine'nin kuzeybatı-güneybatı istikametindeki meşhur vâdinin adıdır. Bu vâdinin isim benzerliği dışında akik taşıyla herhangi bir ilgisi yoktur. Orada ne akik taşı ne de değerli bir taş vardır. Akik taşı daha ziyade Yemen taraflarında bulunmaktadır.

Rivayetlerde ifade edildiği üzere; Resulüllah (s.a.s) Medine'ye girip çıkarken yol üstündeki Akîk vâdisinde konaklamış, serin havasından ve suyundan istifade etmiş ve ashabına da tavsiye buyurmuştur. İbn Sa'd, Resulüllah'ın (s.a.s) Akîk vâdisinde konakladığını ve Rûme denilen kuyudan su içtiğini kaydeder. *(Tabakât, I, 504)*

Özellikle sıcakların arttığı dönemlerde Medine için ayrı önem taşıyan Akîk vadisi, serin havası ve suyuyla bir sayfiye yeridir. Kimi sahabîlerin orada yazlıklarının olduğu, hatta orada vefat ettikleri kaydedilmektedir. *(Hâkim, Müstedrek, III, 496, 566, 580)*

Bundan başka Zülhuleyfe mevkii, Medine havalisi için mîkat (ihrama girme) yeridir. Akîk vâdisi de Zülhuleyfe'ye kadar uzanmaktadır. Bu mevkide ihramlı olarak konaklayan Resulüllah (s.a.s) Akîk'in mübarek bir vâdi olduğunu beyân buyurmuştur. *(Buharî, Hac 16)*

Dolayısıyla hadislerde mübarek olduğu ifade edilen akik, yüzük taşı değil, mezkûr vâdidir.

Sonuç

Peygamber Efendimiz (s.a.s) Mekke döneminde yüzük kullanmamıştır. Medine'ye hicretten 6 sene sonra Necaşî'nin hediye olarak gönderdiği Habeşî kaşlı altın yüzüğü, gönderen şahsa değer verdiğini izhar etmek üzere sadece o gün parmağına takmıştır. Sonrasında kız torunu Ümâme'ye hediye etmiştir. Bir süre sonra gümüş bir yüzük yaptırmış ve kaşına "Muhammed Resulüllah" mührünü nakşettirmiştir. Bu arada altın ziynetlerin erkekler için meşrû olmadığını bildirmiştir. Ashabdan altın yüzük takmakta olanlar ise yüzüklerini çıkarmışlar yahut gümüş ile tebdil etmişlerdir.

Peygamber Efendimiz gümüş yüzüğünü genellikle sol elinin serçe parmağına takmış ve yazışmalarda mühür olarak kullanmıştır. Vefatından sonra ilk halifelere intikal eden bu yüzük Hz. Osman'ın hilafetinin altıncı senesinde Medine'deki Erîs kuyusuna düşmüştür. Bütün çabalara rağmen bulunamamıştır. Hz. Osman da başka bir yüzük-mühür yaptırmıştır. İlerleyen yıllarda vali gibi üst düzey idarecilerin yanı sıra alt kademede görev yapan kimseler de kendilerine mahsus mühürlü yüzük yaptırmak suretiyle bu uygulamayı sürdürmüşlerdir.

* Harran Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
apaksoy@yeniumit.com.tr

YENİ ÜMİT

Dr. Selman KUZU *

Ekim / Kasım / Aralık - 2006 / 74

Büyük ölçüde hikmetin kaynağı vahiy ve ilhamdır. Bu açıdan da, peygamberlerin ve derecesine göre diğer mürşidlerin, metâları hikmet birer hakîm olduklarını söylemek yerinde bir tesbit olsa gerek. Zira bu zâtlar, kendilerine sığınan gönül ve ruh hastalarını "tıbb-ı ruhânî" ile tedavi eder ve ellerinden geldiğince onların kalbî hayatlarını "ahlâk-ı rezile" virüslerinden temiz tutmaya çalışırlar.

HİKMET VE HZ. LOKMAN HAKÎM

Hikmet (حِكْمَةٌ), tek manalı bir kelime değil; hem din hem ahlâk hem de felsefe alanında kullanılan geniş kapsamlı bir terimdir. Çoğulu "hikem" (حِكَمٌ) şeklinde gelmektedir. Âdilane yargıda bulunmak, iyileştirmek gayesiyle menetmek, zulümden alıkoymak manalarına gelen "hükm" (حُكْمٌ) mastarından gelen bir isimdir.[1] Hakîm de, "hikmet sahibi"[2] demektir. Hikmetin adaletli ve dengeli davranma manalarıyla irtibatından dolayı; "Racülün hakîm" (رَجُلٌ حَكِيمٌ) yani, "hakîm adam" dendiğinde, "adâlet sahibi kimse" de akla gelmektedir.[3] İbn Düreyd'e göre bunun için hükmünde âdil olan kimseye "Hakem" denilmektedir.[4] Allah'ın "Hakîm" olması da hükmün, O'na ait oluşunu[5] ve kararlarında daima hikmet ve adâlet sahibi olduğunu ifade etmektedir.[6] İnsanlar arasında "hakem"in veya "hâkim"in de yaptığı iş, zulme mani olmak yani adâleti gerçekleştirmektir.[7] Hkm (حَكَمَ) fiil kökünden, kelime if'al babından (اَحْكَمَ الاَمْرَ) "işi sağlam yapmak"[8] manasında da kullanılmaktadır. Bu anlamda, hikmetin ihkâmla bağlantısı sebebiyle "hakîm" kelimesine, "işleri gerektiği gibi sağlam ve kusursuz yapan"[9] anlamı da verilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de, hakîm ismi, peygamberler dahil insanlar için kullanılmamaktadır. Fakat peygamberlere hikmet verildiği gibi, insanlara da hikmet verildiği/verilebileceği genel olarak şöyle belirtilmektedir:

"O, hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet nasip edilmişse doğrusu, büyük bir hayra mazhar olmuştur." (Bakara, 2/269) İslâm âlimleri, bu âyette geçen hikmet terimini çeşitli şekillerde tanımlamışlardır.[10] Hamdi Yazır, bu âyette hikmete verilen manaları yirmi üç madde halinde tespit etmiştir.[11]

Hikmet Faydalı İlimdir

Hikmet hakkındaki ayet ve hadislerin muhtevasından anlıyoruz ki o, insanı her zaman isabetli düşünmeye, isabetli karar vermeye ve buna göre davranmaya sevk eden derin ve faydalı ilimdir. Bu ilmi Allah, dilediğine verir. Fakat böyle bir ilim başlangıçta ancak düşüncenin ürünü olacağından yüce Allah; "Ancak tam akıllı olanlar gerçekleri anlar ve düşünürler." buyurmuştur. Allah, kötülükleri engelleyecek, faydaları sağlayacak sebepleri ve hikmetleri, hükümranlıkları, gerçeğin bilgisini, iradeye bağlı olan sevap kazandıracak işleri yapabilme gücünü ve faydalı şeyler yapmayı sadece kendine ait kılmaz. Akıl sahiplerinden dilediğine de verir. "Her kime hikmet verilirse, o muhakkak ki, birçok hayra erdirilmiş olur." Fakat aklı temiz, özü sağlam olanlardan başkası bunu düşünemez. Hak ile doğrunun ne olduğunu, ne kendisi düşünüp hatırlar, ne de uyarı kabul eder. Bizzat Allah, âyetiyle ihtar edip uyarır da, o yine aklını başına almaz, aklını yormayınca da ilâhî hikmetten faydalanamaz. Demek ki hikmete ermek için vermek yetmez,

almak da gereklidir. Veren Allah, keremi geniş olduğundan herhangi bir şarta bağlı ve muhtaç değildir. Ama alacak olan kul şarta bağlıdır. Hikmete ermenin başlangıcı da düşünmedir. Bu da temiz akıl ve temiz kalp ile olur.[12]

Dolayıyla Kur'ân'ın kastettiği hikmet, bir yığın felsefî nazariyat olamaz. Asırlarca insanların zihinlerini boş yere uğraştırmış ve dalalet vadilerine sürüklemiş; hakikati ararken hakikatten uzaklaştırmış olan bu tür nazariyattan kaçınmayı, Resûlü Ekrem (s.a.s.) bize tavsiye etmektedir: "Faydalı ilim isteyiniz, yararsız ilimden Allah'a sığınınız."[13] Bundan dolayıdır ki İslâm âlimleri hikmeti tanımlarken, mutlaka "amelle birlikte bulunan ilim" yani pratiğe dönüşen, bütün davranışlarımıza yön veren, tek kelimeyle hayata hakîm bir ilim düşüncesi üzerinde ısrarla durmuşlardır.

Kur'ân-ı Hakîm'de ilim ve hikmete çok değer verilmiş ve inananlar öğrenmeye ve hikmeti elde etmeye teşvik edilmiştir. Kur'ân'da ilimden bahseden âyet sayısı yedi yüz elliye varır. Yüce Kitabımız, âlimi görür; cahili kör kabul eder. "..Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak akl-ı selim sahipleri, sağduyulu olanlar düşünüp ibret alır." *(Zümer, 39/9)* buyurarak bilen ve bilmeyeni, bu konuda gayreti olanla olmayanı birbirinden ayırır. Bilenleri, daima bilmeyenlerden, bildikleri ölçüde üstün tutar. "..Kulları içinde ancak âlimler, Allah'ı lâzım geldiği tarzda tâzim ederler." *(Fatır, 35/28)* ayetiyle, bilen ve bildiği ile amel eden; ilim ve hikmet ehlinin ulaşabileceği seviyeyi nazara verir. Allah'tan hakkıyla korkanların, ancak âlim kulları olduğu hatırlatılır. Bu korku ve haşyet ise hadiste ifade edildiği üzere hikmetin başıdır: "Hikmetin başı Allah korkusudur."[14]

İşte Kur'ân'ın istediği ilim, boş nazariyat değil, insanın iç dünyasını aydınlatan dinî bilgi ve dış dünyasını aydınlatan müspet ilimdir. Zira "vicdanın ziyası ulum-u diniyedir. Aklın nuru fünun-u medeniyedir. İkisinin imtizacıyla hakikat tecelli eder."[15] Hakikat hikmetin, hikmet de hakikatin ta kendisidir. Yüce Allah: "Evet, Biz ileride onlara ayetlerimizi (delillerimizi) gerek dış dünyada, gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz." *(Fussılet, 41/53)* Yani insanlar "hangi ilmin hangi dalında ihtisas yapmaya çalışırlarsa çalışsınlar, açık ve seçik olarak âfâktaki ve kendi nefislerindeki âyetlerimizi onlara göstereceğiz. Mâhiyet-i insaniyetin abes olmadığını, gelişigüzel gelmediğini, bu mevzûda ortaya atılan faraziye ve hipotezlerin ciddi bir dayanağı bulunmadığını, insan muammasının altında bir kısım hakikatler ve zaman içinde keşfedilecek sonsuz hikmetler varolduğunu ilim onlara söyleyecek; onlar da bu hakikat ve hikmetleri kendi nefislerinde hissedeceklerdir. Hak ve hikmet, onlar için apaçık ortaya çıkacak ve onlar da anlayacaklar."[16] İnsan, kendi iç âlemindeki tefekküründe en ince noktalara varıncaya kadar derinlemesine araştırma yaptığı zaman, kendi maddi vücudu üzerinde ilahi sanatların tezahüründen başka, Yaratıcısının kendisine vermiş olduğu manevi duygu ve kabiliyetleri de yakından tanıma imkanını elde eder. Bu sayede sahip olduğu duygu ve kabiliyetleri yerli yerince ve isabetli kullanmaya (hikmet) muvaffak olur. "Nefsini bilen, Rabbini bilir." sözü, bu tefekkür faaliyetinin en önemli neticesini beyan eder. Bu şekilde yapılan bir enfüsî tefekkürün, insanı hikmetin mebdei tevhide götürmesi tabiidir. Çünkü: "İnsan, öyle bir nüsha-i camiadır ki Cenab-ı Hak, bütün esmasını insanın nefsi ile insana ihsas ediyor."[17]

Kur'ân, enfüsü ve âfakı, yani iç dünyamızı ve içinde yaşadığımız dış âlemi bilgi ve hikmetin iki temel kaynağı saymıştır. Güneşi, ayı, gölgenin uzamasını, gecenin ve gündüzün değişmesini; insanın yaratılışını; renklerinin ve dillerinin çeşitlenmesini, hasılı insanın duyu alanına giren varlıkları ve tabiatta olup biten vs.. bütün olayları; Allah'ın varlığının, kudretinin ve hikmetinin âyetleri (işaretleri) olarak görür/gösterir. Müslümanların görevi, bu âyetleri derince düşünüp incelemek ve anlamak (fıkh anlamında hikmet), bunların yanından körü körüne geçip gitmemektir: "Göklerde ve yerde Allah'ın varlığını, birliğini, kudretini, hikmetini gösteren nice deliller vardır ki insanlar yanından geçip gittikleri halde yüzlerini çevirdiklerinden farkına varmazlar." *(Yusuf, 12/105)*

Niçin Kur'ân, insanın gözünü tabiata ve tabiatta olup-biten veya olmaya devam eden hadiselere çeviriyor? Çünkü Allah'ın kanunları, her zaman birbirini takip eden bu varoluş ve zahiren yok oluşlarda tecellî etmektedir. Bu kanunlar üzerinde düşünen ve kanunu koyan Yüce Yaratıcının tecelliyatını keşfedenler; varlığı daha iyi tanıyıp hakikatle yüz yüze geleceklerinden, Allah'ın kudretini daha iyi anlayıp, O'na layıkıyla saygı gösterecekleri gibi tabiata da yine onun adına hâkim olurlar. İnsanoğlu yeryüzünde Allah'ın halifesidir. Kendisine eşyaya müdahale hakkı verilmiş bir üstün varlıktır. Tabiat onun hizmetine amade yaratılmıştır. Ancak insan başta akıl olmak üzere sahip olduğu bütün donanımını isabetli kullanarak hem özünde varolan, fıtratının derinliklerinde saklı bulunan yüce değerleri keşfetmesi hem de mikro-makro bütün varlıkların esrarını bilmesi (hikmet) lâzımdır ki tabiata hâkim olabilsin. Zira tabiata tam hâkim olabilmek ilim ve hikmet işidir. Sadece ilmi değil, ilimle birlikte hikmeti de elinde tutan, hakiki manada güce ulaşır ve hikmetle hâkim olabilir. Hakîm olarak, sahip olduğu güç ve imkanları daha faydalı ve daha isabetli kullanabilir. Bu durumda sahip olduğu madde ve güç ona değil, o maddeye ve güce hâkim olur. Diğer bir ifadeyle ancak hikmetli hâkimiyet, sahip olduğu kuvvetleri heva ve heves-

lere göre değil, hakkın emri ve rızası istikametinde kullanabilir. İnsanları her çeşit zulüm ve yanlışlardan alıkoyar, uzaklaştırır. Bu da hikmetin adilane hüküm vermek, iyileştirmek gayesiyle menetmek, zulümden alıkoymak manalarıyla içicedir. İnsanoğlunun hak ve adalet anlayışına dayalı hilafet görevini tam temsili de ancak bununla mümkündür. Bunun için, Kur'ân'ın emrettiği ilim, ruhsuz, maneviyatsız bilgi değil, bilakis Yaratan'ı düşünerek varlıkları incelemek ve inceledikçe, insanın Yaratan'a karşı sevgi ve saygısını artıran ilimdir. İnsanı nefsine ve şeytana değil Allah'a yaklaştıran ilimdir. Bu ilim, insanı inkâra değil, hikmetin mebdei imana götürür. Maddeye kulluğa değil, her şeyi sonsuz kudret ve hikmetiyle yaratan Allah'a şükre vardırır. Başıboş ve ifrat-tefritlerin gelgitleri arasında çeşitli zulümlere girip mahvolmaya değil, her ânın hesabını verme şuuruyla, ümit ve korku arasında dengeli ve mesut bir hayata götürür.

Kur'ân âyetlerinin yanında, Allah Resûlü'nün hadislerinde de hikmetin insanlara verildiğini görmekteyiz. Mesela, Peygamberimiz kesin olarak kıskanmayı yasaklamışken yalnız hikmette ve hayırda imrenme anlamında kıskanmayı hoş görmüştür: "Yalnız iki şeye haset (gıpta) edilebilir: Bir adam ki Allah, kendisine hikmet vermiştir, o adam bu hikmeti gereğince hareket ediyor ve bunu başkalarına da öğretiyor. Yine bir kimse ki, Allah kendisine mal vermiştir, o da malı Hak yolunda harcamaya koyulmuştur."[18] Aslında, Allah Resûlü'nün, hikmeti "müminin kaybolmuş malı" olarak tanımlaması da, bu anlamda çok açık bir ifadedir.

İnsan, yeryüzünde Allah'ın halifesidir. O halde Allah'ın Hakîm ve Alîm sıfatlarından yararlanmaya, ilim ve hikmet sahibi olmaya çalışmalıdır. Peygamberler yeryüzünde Kitap ve hikmetin en emin ve en samimi eşsiz temsilcileridirler. Onların en büyük vazifeleri de Kitap ve hikmeti öğretmektir. İnsan onlardan öğrendiği hikmetle kendini bütün kötü düşünce ve davranışlardan arındıracak, uzaklaştıracaktır. Eşyanın hakikatini idrâk edecek ve Hakk'a teslim olacaktır. O'na içten bağlanacak, masivaya bütün bütün kapanacaktır.

Tek Örnek Hz. Lokman

Kur'ân'da sadece kendisine hikmet verildiği belirtilen peygamberlerden değil, bunun yanında, kendisine hikmet verilmiş salih kimselerden de bahsedilmektedir. Ayette,

"Biz, Lokman'a 'Allah'a şükret!' diye hikmet verdik." *(Lokman, 31/12)* buyrulmaktadır.

Burada kendisine hikmet verildiği belirtilen Lokman'ın kişiliği hakkında çeşitli rivâyetler bulunmaktadır.[19] Tabiîn'den İkrime, Süddî ve Şa'bî, bu zatın peygamber olduğunu söylemişler ise de, İslâm âlimlerinin çoğunluğunun görüşü, onun salih bir kul olduğu noktasındadır.[20]

Bu ayette geçen hikmet kelimesine farklı farklı anlamlar verilmiştir. Mücâhid'e göre Lokman'a verilen hikmet, nübüvvetin dışındaki akıl, fıkıh (anlayış), söz ve davranışta isabettir. Taberî'nin kanaati de budur.[21] Katâde ise, hikmeti İslâm'da fıkh (anlayış) olarak yorumlamıştır.[22] İbn Kesîr, Katâde'nin bu görüşünü naklettikten sonra burada hikmetin, fehm, ilim ve ta'bîr anlamına geldiğini belirtmektedir.[23] Beğâvî ise, bu âyette verilen hikmetin akıl, ilim, amel ve onunla her işte isabet etme olduğunu söylemektedir.[24] Beydâvî, Lokman'ın peygamber olmayıp, sadece bir hakîm olduğunu belirttikten sonra hikmetin genel tarifini şöyle yapmaktadır: "Hikmet, insanın nazarî ilimleri tahsil ederek, amel yönüyle de gücü nispetinde, faziletli davranışlara tam bir meleke kazanarak kemâle ermesidir."[25]

Kâsımî, bu anlamda hikmetin, ona, bir peygamberin lisanıyla veya ilham yoluyla veya -nebî olduğunu söyleyenlerin görüşüne göre düşünecek olursak- vahiy kanalıyla verildiğini ifade etmektedir.[26] Hamdi Yazır, Beydâvî'nin tarifini aynen vermekte ve bunu şöyle açıklamaktadır: "Yani hikmet, gâh nazarî, gâh amelî olarak tarif edilirse de, tam manasıyla hikmet; illetleri ve sebepleri bilerek gayeye isabet edecek şekilde, ameli ilme, ilmi de amele tevfik etmektir. Bunun için kendine hikmet verilene birçok hayır verildiği beyan buyrulmuştur. Allah Teâlâ'nın, âlemde hikmetiyle koyup tahsis ettiği sebepleri ve hükümleri, yani kanunları keşfederek ondan bir takım ilmî sonuçlar çıkarma yeteneği, şüphe yok ki, Allah'ın büyük bir vergisidir. Hakîm olan kimseye yakışan da ilim ve amel bakımından bunun şükrünü yerine getirmektir."[27]

Râzî, bu âyette hikmeti "amelin ilme uygun gerçekleşmesi" şeklinde tanımlamaktadır. Ona göre buna muvaffak olan kimseye hikmet verilmiştir. Kim bir şey öğrenir, fakat kendi maslahat ve zararlarını bilmezse, o kimseye hakîm denilemez. O kimse ancak bu mevzuda gayretli sayılabilir.[28]

Kur'ân-ı Hakîm, Lokman'ı hikmet sahibi yani bilen ve bildiğiyle amel eden bir bilge (hakîm) kimse olarak tanıtmaktadır. Kendisine verilen hikmet, müfessirlerin bu izahlarının hangisiyle anlaşılırsa anlaşılsın kavramın anlam alanı içindedir. Allah, kendisine hikmet vermiş, o bunu şükürle karşılamış ve pek çok hayra nail olmuştur. Kur'ân'da, hikmetin en büyük temsilcileri peygamberler arasında, hikmete mazhar kılınmış örnek tek kişi olarak, onlarla beraber anılmak, hatta bir sûreye isim olmak büyük bir hayırdır. Dolayısıyla Lokman örneği, hikmetin ne büyük bir hayır olduğunun ve insanı nasıl bir makama yükselteceğinin en açık örneğidir.

Lokman, bu manevî büyüklüğü ve bilgeliği ile her kültürde bilindiği gibi bizim kültürümüzde de tanınmaktadır. Fakat Arapçadaki "hakîm" kelimesi, Türkçede "hekîm"e dönüştürülerek "tabip" anlamına nakledilmiştir. Halbuki o, sahip olduğu akıl, fehm, ilim, amel ve tecrübeyle sadece ve öncelikle tıb alanında değil, aynı zamanda din, ahlak ve hukuk alanında da çevresindekilere rehberlik yapmıştır. Her alanda isabetli söz söylemiş, isabetli kararlar vermiş ve isabetli davranmıştır. Bu itibarladır ki, Kur'ân'ın sûreleri arasında yerini aldığı gibi insanların sînelerinde de yerini almıştır.

Lokman'ın Hikmetli Öğütleri

Lokman'a şükür için hikmet verildiği belirtildikten sonra, oğluna yaptığı hikmetli öğütlerinden ve onun sahip olduğu üstün ahlâka dair bazı örnekler de verilmektedir. Lokman Sûresinin, 13 ve 19. âyetleri arasında geçen bu hikmet örnekleri, Lokman'a verilen hikmetin mahiyetini ve tezahürlerini de ortaya koymaktadır.[29] Lokman, oğluna nasihat ederken;

1- "Evladım! dedi, sakın Allah'a eş, ortak uydurma. Çünkü şirk pek büyük bir zulümdür." *(Lokman, 31/13)* Lokman'ın bu öğüdü, İsra sûresinde, "İşte bunlar Rabb'inin sana vahyettiği hikmetlerdendir." *(İsra, 17/39)* âyetiyle, hikmet olarak vasfedilen, yirmi beş emir ve nehyin başlangıcı "Sakın, Allah ile beraber başka Tanrı edinme, yoksa yerilmiş, bir kenara itilmiş vaziyette kalırsın."*(İsra, 17/22)* emriyle birebir örtüşmektedir.

Şirk çok büyük bir zulümdür. Öncelikle bir zulüm, bir haksızlıktır. Çünkü zulüm, bir şeyi yerinden başka bir yere koymaktır. Allah'ın hakkını, Allah'tan başkasına vermektir. Bu yönüyle de hikmetin zıddıdır. Aynı zamanda "Gerçekten Biz, âdem evlatlarını şerefli kıldık."*(İsra, 17/70)* âyeti gereğince, Allah'ın şerefli kıldığı, şeref verdiği insan nefsini mahluka ibadet ettirerek alçak ve zelil kılmaktır.[30] Bunun yanında şirk, insanın sadece kendi şahsına karşı bir tahkiri değil, her bir mahlukun hakkına, şerefine ve haysiyetine bir tecavüzdür. Kâinatın bütün kemâlâtına, ulvî hukuklarına ve kudsî hakikatlerine bir tecavüzdür.[31] Bu yönüyle de adâlet ve hikmetin zıddıdır.

2- "Biz insana, annesine babasına iyi davranmasını emrettik, zira annesi onu nice zahmetlerle karnında taşımıştır. Sütten kesilmesi de iki yıl kadar sürer. İnsana buyurduk ki: Hem Bana, hem de annene babana şükret, unutma ki sonunda bana döneceksiniz." *(Lokman, 31/14)* Lokman'ın bu ikinci öğüdü, onun ağzından çıkan bir söz değil, Allah'ın insana tavsiyesidir. Lokman'ın öğütlerini hikaye esnasında ve şirki yasaklamayı te'kid için, ara cümlesi halinde getirilmiş, başlı başına ilâhî bir kelâmdır.[32]

Lokman'ın hikmetli öğütleri arasında yer alan bu husus da, İsrâ sûresinde hikmet olarak nitelendirilen bir konudur. "Rabb'in şöyle buyurdu: Allah'tan başkasına ibadet etmeyin. Anaya, babaya güzel muamele edin..." *(İsra, 17/23)*

Yüce Allah, insana anne-babasına iyilik etmesini emretmiştir. Çünkü Allah'tan sonra insanın üzerinde en çok hakkı olanlar, anne-babasıdır. Annesi onu nice güçlüklerle önce karnında, sonra kucağında taşımış, iki yıla yakın emzirmiş, uzun süre ona bakmıştır. Eğer annesi ona böyle bakmasa, belki de canlıların en geç gelişeni olan zayıf insanın güçlenmesi; kendisini yönetecek, koruyacak duruma gelmesi mümkün olmazdı. Bunun yanında babası da annesiyle beraber onu korumuş, yetişmesine emek vermiştir. Büyüyüp gelişmesi için kendisine bu kadar emek veren, hizmet ve iyilik eden anne-babasının bu iyiliklerine karşı, onlara iyilik etmek, elbette insanın üzerine borçtur. İnsan, önce Allah'a, sonra ebeveynine karşı itaatle yükümlüdür. Bunu yapmayan kimse, er geç cezasını çeker. 14. âyetin sonunda yüce Allah, insanın, dünyada ebeveynine karşı davranışlarına dikkat etmesini tekid etmek üzere: (اِلَيّ المَصِيرُ) "Dönüş Banadır!" buyurmaktadır. Yani dünyada Allah'a ve ebeveynine karşı yaptıklarından, bir gün Allah'ın huzurunda hesap vereceğini hatırlatmaktadır. Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki; ferdin hem dünya hem de ahiret hayatı adına, aile ve cemiyetlerin de bugünü ve geleceği adına bu prensip önemli bir hikmettir. Denilebilir ki bu hikmeti kaybeden fert, dünya ve ukbasını kaybeder. Bu hikmetten mahrum aile, sevgi, şefkat, merhamet ve saadetini yitirir. Bu hikmetten yoksun toplum, emniyet, güven ve asayişten mahrum kalır. Tek cümleyle ifade edecek olursak, bu hikmeti gözetmeyen fert ve toplumlar dünya/ukba cennetini kaybederler.

3- "Eğer onlar hiç bir ilimde yeri olmayıp muhal olan şirki isnad ettirmek üzere bana ortak saymaya zorlarlarsa sakın onlara itaat etme. Ama o durumda da kendileriyle iyi geçin, makul bir tarzda onlara sahip çık. Bana yönelen olgun insanların yolunu tut. Sonunda hepinizin dönüşü Bana olacak ve Ben, işlediklerinizi tek tek size bildirip karşılığını vereceğim." *(Lokman, 31/15)*

Ebeveyne itaat önemli bir hikmettir. Öyle bir hikmet ki bu hikmetten daha nice hikmetlere ulaşılır. Fakat ebeveynin emirleri, Allah'ın emir ve nehiylerine ters düşerse bu konuda onlara itaat gerekmez. Çünkü Yaratan'a isyan olacak işlerde yaratılmışlara itaat edilmez. Yaratan'ın hakkı, anne-babanın hakkından üstündür. Şirk, Allah'ın nimetlerine nankörlüktür. Yüce Allah, müşrik anne-babası, bir kimseyi Allah'a şirk ve isyana sevk etmek istedikleri tak-

dirde onlara itaat etmemesini emretmektedir. Fakat müşrik de olsalar dünya işlerinde anne-babasıyla iyi geçinmesini, onların gönüllerini kırmamasını; ahiret işlerinde ise, Peygamberin ve müminlerin yoluna uymasını emretmektedir. İslamî, insanî ve ictimaî açıdan baktığımızda bu hükmün, hikmetin ta kendisi olduğunu görürüz. Bu uygulamanın hikmetlerini saymak başlıca bir makalenin konusudur. Bu emre İslamî tebliğ ve irşat açısından da baktığımızda farklı hikmet ve güzelliklerle karşılaşırız. 15. âyetin sonunda yine insanların Allah'a döneceklerini, dünyada yaptıkları her şeyin kendilerine haber verileceğini hatırlatmaktadır. Böylece ayet, ahiret hesap ve sorumluluğunu düşünerek Allah'a ve ebeveyne karşı davranışlarına dikkat etmesi için insanı uyarmaktadır.

4- "Evladım, yapılan iş, bir hardal tanesi kadar küçük de olsa, bir kayanın içinde saklı da olsa, yahut göklerin veya yerin herhangi bir noktasında bile bulunsa, mutlaka Allah, onu meydana çıkarır. Allah öyle Latîf, öyle Habîr' dir: İlmi gizliliklere pek kolay bir tarzda nüfuz eder."*(Lokman, 31/16)* İşte hikmetin başı bu şuur ve bu dikkattir. Bu hassasiyete sahip olabilmektir. Allah Resulünün ifadesiyle "hikmetin başı mehafetullahtır." Nerede olursak olalım, Allah'ın emir ve yasakları karşısında takva ve istikamet içinde hareket etmeye gayret etmektir.

5- Beşinci öğüdünde, Lokman, oğluna namaz kılmasını, iyiliği emir, kötülükten men ve başına gelenlere sabretmesini öğütlüyor. Bunların yapılması gerekli önemli işlerden olduğunu şöyle vurgulamaktadır: "Evladım, namazı tastamam kıl, iyiliği yay, kötülüğü de önlemeye çalış ve başına gelen sıkıntılara sabret. Çünkü bunlar azim ve kararlılık gerektiren ağır işlerdendir." *(Lokman, 31/17)*

Namaz bütün ibadetlerin piri ve İslamiyet'in de direğidir. Ankebût suresinde belirtildiği üzere "…muhakkak ki namaz, her türlü hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar." *(Ankebût, 2945)* Bu fonksiyonuyla namaz hikmetin "bir kimseyi yanlışlardan alıkoyma, kötülüklerden menetme" anlamıyla birebir örtüşmektedir. Bu açıdan baktığımızda namaz, mü'mini hikmete ulaştıran bir kaynaktır. Gerçekten emredildiği şekilde ve sırf Allah'ın hoşnutluğu için eda edilen bir namaz, diğer bir tabirle ihlas yörüngeli, rıza hedefli kılınan bir namaz, bir de devam gözetilirse bugün olmasa da yarın mutlaka insanı ahlak dışı davranışlardan ve meşru olmayan işlerden alıkoyar. İnsanı fuhşiyattan alıkoyan bir ibadet, elbette evleviyetle şirk ve şirki işmam eden şeylerden, dalalet ve dalalete sürükleyen saiklerden de uzaklaştırır.

Lokman'ın, namazı tavsiyesinin arkasından iyiliği emir ve kötülüğü nehyi getirmesi de manidardır. Ayrı bir hikmettir. Çünkü emri bi'l-ma'ruf dinin müeyyidatındandır. Bir mümin şahsi istidat ve ferdî sorumluluğunu aşarak toplumdaki yanlışlıkları düzeltme yoluna girince, başına bir sürü gailelerin geleceği kaçınılmazdır. Nice yılların kazandırdığı alışkanlıkları terk edemeyen veya menfaati zedelenen kişi ve kuruluş varsa, hepsi ona karşı çıkacak ve onu baskı altına alacaklardır. İşte böyle bir durumda mümin, bütün bunlara direnip, çizgisini koruma mecburiyetindedir.[33] İşte çizgiyi korumada sabır, önemli bir dinamik ve önemli bir hikmettir. Zira tepkiler veya baskılar, tenkitler veya olaylar karşısında sabretmeyen kimse isabetli düşünemez ve isabetli karar veremez. Yani hikmete uygun hareket edemez. Diğer bir ifadeyle sabretmeyen hikmete ulaşamaz.

Ayrıca burada, hem namazın hem de iyiliği emir ve kötülüğü nehyin diğer ümmetler için de söz konusu olduğu vurgulanmakta ve bu aynı zamanda bir mümine hitap üslubu içinde sunulmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki Hz. Lokman, daha önce oğlunu "Oğulcağızım, sakın Allah'a eş-ortak koşma; bilmelisin ki şirk büyük bir zulümdür." diyerek onu münkeratın en büyüğü ve çirkininden vazgeçirdikten sonra, burada da ona İslam esaslarının en büyük rüknü ve cihadın hemen her zaman, herkes için geçerli bir buudu olan emr-i bi'lma'ruf nehy-i ani'l-münkeri hatırlatarak en önemli bir ibadetin yanında umum ubudiyetin müeyyidesine de dikkatleri çekip daha işin başında şer'î muvazenenin ehemmiyetini vurguluyor. "Başına gelenlere sabret, bunlar azim ve kararlılık gerektiren ağır işlerdendir" fermanına gelince, bu müstakil bir sorumluluk hem de önceki iki vazifeden ötürü başa gelmesi mukadder hadiselere karşı bir teyakkuz manasına gelmektedir.[34]

6- Bu bölümde Lokman, insanlarla iletişimin ve onlarla beraber yaşamanın temel âdap ve kurallarına geçmektedir. Oğluna, herkesle eşit olduğunu ve 'insanların içinde, insanlardan bir insan olmasını' öğütlemektedir.[35] "Kibirli davranarak insanlara yüzünü dönme, yerde çalımlı çalımlı yürüme! Çünkü Allah, kibirle kasılan, kendini beğenmiş, övünüp duran kimseleri asla sevmez. Yürürken ölçülü, mutedil yürü. Konuşurken sesini ayarla, bağırarak konuşma. Unutma ki seslerin en çirkini, avazı çıktığınca bağıran eşeklerin sesidir."*(Lokman, 31/18-19)*

Bir önceki nasihatte beş öğüt emredilmişti. Bunlar:

1- Namazı hakkıyla ifa et.

2- İyiliği yay.

3- Kötülüğü önlemeye çalış.

4- Başına gelene sabret.

5- Azimli ve kararlı ol.

Bu iki âyette de Hz. Lokman, oğlunu dört şeyden sakındırmaktadır:

1- Kibirli davranarak insanlara yüzünü dönme.

2- Çalımlı çalımlı yürüme.

3- Yürürken mutedil yürü.

4- Bağırarak konuşma.

İsrâ sûresinde, hikmet olarak nitelendirilen âyetler arasında da kibir konusuna yer verilmiştir. "Hem kibirli kibirli yürüme! Zira ne kadar kibirlenirsen kibirlen, ne yeri yarabilirsin, ne de dağların boyuna erişebilirsin. Böylesi davranışların hepsi kötü olup, Rabb'inin nazarında hoş görülmeyen şeylerdir." *(İsra, 17/37-38)*

Hz. Lokman'ın "Yürürken ölçülü, mutedil yürü." öğüdünde, aslında âyetin siyak ve sibâkı gösteriyor ki; buradaki mesele, ne adım ne de yürüyüş şeklidir. Hızlı veya yavaş yürümenin kendisinde, ahlâken hatalı bir şey olmadığı gibi, yürümek için konmuş bir kural da olamaz. Bir kimsenin acelesi varsa hızlı yürümek zorundadır. Bunun yanında şöyle bir dolaşmaya çıkan birinin yavaş yürümesinde ise herhangi bir sakınca yoktur. Mutedil yürüme için bir ölçü bulunsa bile her şahıs ve her zaman için geçerli bir kanun konamaz. Âyette asıl kastedilen, kibirli kibirli yürüyen kimsenin ruh durumunu ıslahtır. Bir kimsenin kibir ve gururu, onun ruh halini ve kibrinin sebebini gösteren yürüyüş biçiminde, adım atışında yansır. Servet, iktidar, güzellik, bilgi, kuvvet ve bu tür şeyler, insanı gururlu kibirli, hâle getirir ve her biriyle birlikte oluşan bir yürüyüş biçimi vardır. Buna mukabil bir tevazu gösterisi içinde yürümek de bir başka ruhî hastalığın sonucudur. Bazen bir insanın kendini beğenmişliği gösterişe kaçan bir tevazu, takvâ ve dindarlık şeklini alır ve bu durum, yürüyüşünde yansır. Yine bazen insan, bu dünyanın sıkıntılarından öyle bunalır ki, dünyaya küser ve hasta kimseler gibi yürümeyi âdet edinir. İşte Lokman'ın demek istediği şudur: "Bu akıl ve ruh durumlarından kaçın; gösterişsiz, mütevazı ve vakur bir kimse gibi yürü; yürüyüşünde ne her hangi bir gurur ve kibir gösterişi olsun, ne acziyet ifadesi ve ne de bir takvâ tevâzu gösterişi."[36]

Hz. Lokman'ın burada saydığı esaslar aslında İslam'ın temel emirlerindendir. Sözgelimi namaz, İslâm'ın başta gelen önemli şartlarından biridir. İyiliği emir, kötülüğü nehiy Kur'ân'ın daima üzerinde durduğu, müminlerin önemli özelliklerinden bir tanesidir. Diğer daha çok ahlâkî olan bazı tavsiyelere gelince, bunlar iman eden bir insanın sahip olması gereken temel vasıflardandır. Bunlar, insanın diğer bütün davranışlarıyla da irtibatlıdır. Dolayısıyla mümin, hayatının her alanında ve her anında kitap, sünnet (hikmet) ve Kitap ve sünnete uygun ibadeti de içine alan adalet üzere hareket edecek, bu sayede ifrat ve tefrite düşmekten kurtulacak, istikâmet üzere yaşayacaktır. Bu istikâmet, her müminin, günlük beş vakit namazında kırk defa Allah'tan talep ettiği "Sırât-ı Mustakîm"dir.

* Araştırmacı Yazar
skuzu@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1 İbn Fâris, Ahmed b. Zekeriyya, Mu'cemu mekayisi'l-luğa, hkm md., (thk. Abdusselam Muhammed Harun), Beyrut 1991; İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem, Lisânü'l-Arab, hkm md., XII, 141, Kahire ty.
2 İbn Manzûr, hkm md., XII, 140.
3 İbn Manzûr, hkm md., XII, 143.
4 İbn Düreyd, hkm md.
5 İbn Manzûr, hkm md., XII,140
6 İbn Düreyd, hkm md.
7 Zebîdî, hkm md., XVI, 160.
8 İbn Manzûr, hkm md. XII, 143; Zebîdî, hkm md., XVI, 161, 141.
9 Cevherî, hkm md.; İbn Manzûr, hkm md., XII, 143.
10 Bu tanımlar için bkz., Taberî, III, 90-91; Semerkandî, I, 231-232; Beğâvî, I, 334; Kurtûbî, III, 213-214; Ebû Hayyân, II, 320; İbnu'l-Cevzî, I, 324.
11 Yazır, Hamdi, II, 915-926.
12 Yazır, Hamdi, II, 913-914.
13 İbn Mâce, Dua, 3; Münâvî, IV, 108.
14 Münâvî, III, 574. Münâvî hadisin sahih olduğunu belirtmektedir.
15 Said Nursî, Münazarat, s.1956.
16 F. Gülen, Fatiha Üzerine Mülahazalar, s. 26
17 Nursî Said, Sözler, s. 640, Sözler Yay. İstanbul 1989
18 Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 267.
19 Lokman ibn Bâurâ, Âzer evladından olup, Eyyûb (a.s.)'ın kız kardeşinin veya teyzesinin oğlu olduğu söylenmektedir. Bunun yanında farklı rivâyetler arasında Sudan'lı veya Habeş'li bir köle olduğu da yer almaktadır. Bin sene yaşadığı ve Dâvud (a.s.)'ın dönemine yetiştiği, ondan ilim aldığı ve İsrâiloğulları içinde kadılık yaptığı rivâyet edilmektedir. Bu rivâyetler ve bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz., Zemahşerî, III, 23; İbn Kesîr, VI, 336-338; Çakmakçı, Cevdet, Lokman Bibliyografyası, İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi, sayı, 4, s. 295-302, Ankara Üniv. Basımevi 1980.
20 Taberî, XXI, 67; Semerkandî, III, 20; Beğâvî, VI, 286; Zemahşerî, III, 231; Tabersî, V, 51; İbnu'l-Cevzî, VI, 317; Kurtûbî, XIV, 41; İbn Kesîr, VI, 337; Kâsımî, XIII, 4796; Âlûsî, XXI, 82-83; Yazır, Hamdi, VI, 3842.
21 Taberî, XXI, 67; Semerkandî, III, 20; Âlûsî, XXI, 83.
22 Taberî, XXI, 67; İbn Kesîr, VI, 338.
23 İbn Kesîr, VI, 286. Kanaatimce burada "ta'bîr" kelimesinden kastedilen, "te'vîlu'l-ehâdîs" yani olayların isabetli yorumlanmasıdır.
24 Beğâvî, VI, 286.
25 Beydâvî, II, 227.
26 Kâsımî, XIII, 4795-4796.
27 Yazır, Hamdi, VI, 3842-3843.
28 Râzî, VI,733-734.
29 Kutub, Seyyid, V, 2781.
30 Yazır, Hamdi, VI, 3844.
31 Nûrsî, Said, Şuâlar, s. 11.
32 Kurtûbî, XIV, 43; İbn Âşûr, XXI, 156; Zuhaylî, XXI, 147; Mevdûdî, IV, 295; Yazır, Hamdi, VI, 3844.
33 Fethullah Gülen, Kur'an'dan İdrake Yansıyanlar, II, 320
34 Fethullah Gülen, Kur'an'dan İdrake Yansıyanlar, II, 320
35 İbn Âşûr, XXI, 166.
36 Mevdûdî, (Lokman, 19'da) IV, 331-332.

YENİ ÜMİT
Ekim - Kasım - Aralık -2006 / 74

İÇİNDEKİLER

IŞIK EĞT. TİC. LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Fehmi ÇALIŞKAN

GENEL KOORDİNATÖR
Dr. Ergün ÇAPAN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Zühdü MERCAN

SORUMLU SEKRETER
Recep ÇAKIR

İDARİ MERKEZ
İstanbul

YAYIN TÜRÜ
Yaygın Süreli

GÖRSEL YÖNETMEN
Engin ÇİFTÇİ

GRAFİK-TASARIM
Sinan ÖZDEMİR

YAYIN VE İLETİŞİM ADRESİ
Emniyet Mh. Huzur Sk. No : 5 Üsküdar / İSTANBUL
Tel : 0 (216) 318 1000 - Faks : 0 (216) 422 4140

ABONE VE DAĞITIM MÜDÜRLÜĞÜ
Bulgurlu Mh. Libadiye Cd. Haminne Çeşmesi sk. No : 20 P.K.72
Üsküdar / İSTANBUL
Tel : 0 (216) 522 09 99 - Faks : 0 (216) 443 98 34

BASILDIĞI YER
Çağlayan A.Ş. Gaziemir/İZMİR
Tel: 0 232 252 20 97 Faks: 0 232 252 21 00

BAYİ DAĞITIM
DPP A.Ş.

BASIM TARİHİ
Ekim 2006

E-MAIL - WEB
www.yeniumit.com.tr • info@yeniumit.com.tr
Fiyatı: KDV Dahil 4,50 YTL

BÖLGE TEMSİLCİLİKLERİ	BÖLGE DAĞITIM BÜROLARI
Ankara : 341 7379	Adana : 363 4280
Antalya : 244 9060	Afyon : 213 4744
Bursa : 223 0031	Ankara : 310 4925
Diyarbakır : 229 3386	Antalya : 344 2898
Erzurum : 234 3914	Bursa : 273 4504
Gaziantep : 215 1024	Diyarbakır : 229 3386
İst.Anadolu: 449 8541	Düzce : 537 5501
İst.Avrupa : 639 9221	Edirne : 213 5282
İst.Boğaziçi : 272 0111	Elazığ : 238 9576
İst.Suriçi : 272 0111	Erzurum : 233 4835
İzmir : 483 9038	Gaziantep : 215 1818
Kayseri : 222 2031	İst.Anadolu: 527 9987
Konya : 345 3439	İst.Avrupa : 552 1020
Samsun : 432 7178	İst.Boğaziçi : 211 2640
	İst.Suriçi : 621 9269
	İzmir : 483 8344
	Kayseri : 222 2031
	Konya : 345 3439
	Samsun : 445 2146
	Trabzon : 223 3418
	Van : 214 1495

YAYIN İLKELERİ
- Gönderilen yazıların yayınlanmasına Yayın Kurulu karar verir.
- Yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yazılar 3000 kelimeyi geçmemelidir.
- Türkçeyi kullanmada itina gösterilmelidir.
- Faydalanılan kaynaklar, metin içerisinde.. meselâ, (Yazır 1983, 2: 560) gibi, yazarın soy ismi, kitabın yayın tarihi, varsa cilt ve sayfa numarası ile kısaca verilmeli, daha sonra, yazının sonunda liste hâlinde açık olarak belirtilmelidir. Kitap isimleri italik yazılmalıdır.
- Yazılar yayınlansın veya yayınlanmasın iade edilmez.
- Dergimizdeki yazılar, başka yerlerde kaynak gösterilerek yayınlanabilir.
- Yayınlanan yazılar için te'lif ücreti ödenir.

Dini İlimler ve Kültür Dergisi

Yeni Ümit

İslâm'ın, insan, kâinat ve eşyâya baktığı ufuktan bakamayan sınırlı ve önyargılı düşünceler, sadece maddî dünyayı kabul eden dar idrakler hiçbir zaman mülkü melekût içinde, maddeyi mânâ derinliğiyle, varlık ve hâdiseleri de arka plânlarıyla göremediklerinden mülâhaza ve mütalâalarında, bu mülâhaza ve mütalâalara dayanarak ortaya koydukları nazariyelerinde ve bu nazariyelerinin ürünleri sayılan değişik sistemlerinde asla aklî, mantıkî, ruhî ve kalbî boşluklardan kurtulamazlar; kurtulamaz ve sürekli boşluklarını hissedememe boşluğuna takılıverirler.

YAYSAT NO: 2006/4
ISSN 1300-2554

9 771300 255001
FİYATI: 4.50 YTL